

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6, 10674, Τηλ.: 210 7233221-2, φαξ: 210 7233217
e-mail: info@nchr.gr, website : www.nchr.gr

**Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης
της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα
Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όρ.), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2; φαξ: 210 7233217
e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)¹

I. Εισαγωγή

Το Υπουργείο Εξωτερικών (Τμήμα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου) απέστειλε στην Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με το υπ' αριθ. Φ 6171/ΑΣ 41366/3 Σεπτεμβρίου 2013 έγγραφο της Προϊσταμένης της ΕΝΥ, το σχέδιο της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας σχετικά με την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, που κυρώθηκε με το Ν 2462/1997 (ΦΕΚ Α' 25). Επί του σχεδίου της Έκθεσης, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου εκφέρει τη γνώμη της σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 1, παρ. 6 περ. (ε), του ιδρυτικού της νόμου 2667/1998 (ΦΕΚ Α' 281/18.12.1998).

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) θέλει να εκφράσει την ικανοποίησή της για το γεγονός ότι το τελευταίο διάστημα το Υπουργείο Εξωτερικών της αποστέλλει συστηματικά για σχολιασμό τα σχέδια Εκθέσεων προς υποβολή σε διεθνή όργανα ελέγχου.

Η ΕΕΔΑ έχει ασχοληθεί με ζητήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (εφεξής Σύμφωνο), διατυπώνοντας απόψεις και συστάσεις προς τα αρμόδια Υπουργεία. Έχει, δε, υποβάλει σχόλια και επί της προηγούμενης (αρχικής)

¹ Οι παρατηρήσεις αυτές υιοθετήθηκαν ομόφωνα από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 5.12.2013. Εισηγητές: Κ. Παπαϊωάννου, Πρόεδρος ΕΕΔΑ, Λ. Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου, Α' Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ, Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ, Α. Τσαμπή, Επιστημονική Συνεργάτις ΕΕΔΑ και Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτις ΕΕΔΑ.

Έκθεσης του Υπουργείου Εξωτερικών για την εφαρμογή του Συμφώνου από την Ελλάδα².

Η ΕΕΔΑ αφού μελέτησε το σχέδιο της Έκθεσης (εφεξής Έκθεση) διατυπώνει τις κάτωθι παρατηρήσεις που μπορούν να συμβάλουν στον εμπλουτισμό της, καθώς ανταποκρίνονται στην ανάγκη διαμόρφωσης επίκαιρης και, κατά το δυνατόν, πληρέστερης εικόνας για το περιβάλλον και τις συνθήκες εφαρμογής του Συμφώνου στην Ελλάδα.

Βέβαια, επισημαίνεται ότι, προκειμένου η ίδια η ΕΕΔΑ να συνεχίσει να επιτελεί επιτυχώς τον θεσμικό της ρόλο και να λειτουργεί αποτελεσματικά και με ανεξαρτησία, αναγκαία κρίνεται η αποκατάσταση και διασφάλιση της έμπρακτης στήριξης της από την Πολιτεία.

II. Γενικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Η Έκθεση περιέχει εκτεταμένη (43 σελίδες) παρουσίαση και αξιολόγηση της εφαρμογής των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα, χωρίς να περιορίζεται στην απλή παράθεση της νομοθεσίας και των αντίστοιχων δομών που προβλέπονται για την προστασία του κάθε δικαιώματος. Παραλείπει, ωστόσο, να προβεί σε αποτίμηση της αναγκαιότητας, της προσφορότητας και της αποτελεσματικότητας των εκάστοτε ληφθέντων μέτρων, ενώ δεν εκθέτει πάντα τις πρακτικής φύσης δυσκολίες και προσκόμματα στην πλήρη εφαρμογή και απόλαυση των προστατευόμενων από το Σύμφωνο δικαιωμάτων (π.χ. πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, επιτροπεία ασυνόδευτων ανηλίκων). Η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαίο, στο σημείο αυτό, να επαναλάβει την ανάγκη σαφούς απόδοσης των προβλημάτων που εμφανίζονται κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη, ούτως ώστε να καθίσταται δυνατή τόσο η ακριβής αποτύπωση της πραγματικότητας, όσο και η αναζήτηση λύσεων στις ελλείψεις είτε του πλαισίου προστασίας, είτε των συναρτημένων με αυτό φορέων και δομών που προέκυψαν³. Σκόπιμη θα ήταν, προς το σκοπό αυτό, αναφορά και σε σχετική νομολογία, όπου υπάρχει, προκειμένου να αναδειχθεί με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο η ενσωμάτωση της σχετικά προβλεπόμενης κάθε φορά

² Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», *Έκθεση 2003*, σελ. 247-290.

³ Αντίστοιχες συστάσεις έχει διατυπώσει και στο παρελθόν, στα πλαίσια προηγούμενων ελληνικών εκθέσεων ενώπιον διεθνών οργάνων παρακολούθησης της εφαρμογής συμβατικών υποχρεώσεων της Χώρας την προσοχή της ελληνικής πλευράς.

νομοθεσίας στην παρούσα πολιτική, οικονομική και κοινωνική συγκυρία που επικρατεί στη Χώρα⁴.

Σύμφωνα με τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής Επιτροπή), η Ελλάδα θα έπρεπε να έχει καταθέσει την υπό σχολιασμό Έκθεση έως και την 1^η Απριλίου 2009⁵. Ανάλογη καθυστέρηση εκ μέρους της ελληνικής πλευράς είχε εξάλλου παρατηρηθεί και καταγραφεί από την Επιτροπή και κατά την υποβολή της πρώτης περιοδικής Έκθεσης⁶. Δεδομένης της καθυστέρησης, σκόπιμο θα ήταν η παρούσα Έκθεση να περιλαμβάνει στοιχεία που να καλύπτουν τη χρονική περίοδο από το 2004 (χρόνος υποβολής της πρώτης Έκθεσης) έως και σήμερα, κάτι που η Έκθεση το επιχειρεί σε ικανοποιητικό βαθμό.

Η Επιτροπή, στις Κατευθυντήριες Οδηγίες της, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην αναγκαιότητα παράθεσης από τα κράτη-μέλη επαρκών στατιστικών στοιχείων και δεδομένων ικανών να της επιτρέψουν να αξιολογήσει την πρόοδο που επιτυγχάνεται ως προς την απόλαυση των διατάξεων του Συμφώνου⁷. Παρότι οι βασικές θεματικές της παρούσας Έκθεσης συμπληρώνονται από λεπτομερείς στατιστικές πληροφορίες, υπάρχουν παρόλα αυτά και σημεία όπου η παροχή στατιστικών στοιχείων είτε απουσιάζει παντελώς, παρότι αυτό έχει ρητά ζητηθεί από την Επιτροπή στις Καταληκτικές της Παρατηρήσεις (πχ. ζητήθηκαν «λεπτομερή στατιστικά δεδομένα» για καταγγελίες που έγιναν σε βάρος αστυνομικών για περιστατικά βασανισμού, τα οποία δεν παρατίθενται στο σχέδιο Έκθεσης)⁸, είτε δεν ανταποκρίνεται ποιοτικά, ποσοτικά και χρονικά στο υπό εξέταση ζήτημα. Συνεπώς, σε περίπτωση αντικειμενικής αδυναμίας πρόσβασης σε στατιστικά δεδομένα, χρήσιμο θα ήταν να γίνεται ρητή αναφορά τόσο στη δυσκολία ανεύρεσής τους, όσο και στη φύση και αιτία της εν λόγω δυσκολίας (π.χ. μη συλλογή τέτοιων στοιχείων στην Ελλάδα), ενώ, σε κάθε άλλη περίπτωση, τα υπάρχοντα στατιστικά θα πρέπει να επικαιροποιηθούν με χρήση των κατάλληλων και πιο επίκαιρων δεδομένων.

4 Βλ. UN, International Human Rights Instruments, *Compilation of guidelines on the form and content of reports to be submitted by States-parties to the international human rights treaties*, HRI/GEN/2/Rev.6, 3 June 2009, σελ. 7-8, 12, όπου συστήνεται στα κράτη-μέλη να περιγράφουν όχι μόνο τη *de jure* κατάσταση σε επίπεδο εφαρμογής των διατάξεων του Συμφώνου, αλλά και τη *de facto* αποτύπωσή τους στην πραγματικότητα.

⁵ UN, ICCPR, Human Rights Committee, *Concluding Observations: Greece*, CCPR/CO/83/GRC, 25 April 2005, παρ. 21-22.

⁶ Η πρώτη περιοδική Έκθεση υποβλήθηκε περίπου έξι (6) χρόνια μετά τη λήξη της ταχθείσας ημερομηνίας. *Idem*, παρ. 2.

⁷ UN, HRI, *Compilation of guidelines on the form and content of reports to be submitted by States-parties to the international human rights treaties*, *op.cit.*, σελ. 43.

⁸ UN, HRC, *Concluding Observations: Greece*, *op.cit.*, παρ. 9 (b).

Το σχέδιο Έκθεσης είναι αρκετά αναλυτικό και έχει καταβληθεί σημαντική προσπάθεια ώστε να συνταχθεί σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Οδηγίες της Επιτροπής. Εξετάζει, δε, το σύνολο των θεμάτων στα οποία είχε εστιάσει η Επιτροπή στις Καταληκτικές της Παρατηρήσεις. Σε ορισμένα σημεία, βέβαια, φαίνεται να παραθέτει υπερβολικά αναλυτικές πληροφορίες, χωρίς αυτό πάντα να είναι αναγκαίο, ούτε να έχει ζητηθεί από την Επιτροπή, ενώ αντίθετα σε άλλα δεν κάνει αναφορά σε επιμέρους μέτρα προστασίας (π.χ. αναλυτική παρουσίαση των άρθρων του ΠΔ 109/2010, παρότι η Επιτροπή στις Καταληκτικές της Παρατηρήσεις δεν έχει διατυπώσει καμία παρατήρηση υπό το άρθρο 19 του Συμφώνου [παρ. 140-145] σε αντιδιαστολή με την παράλειψη αναφοράς στην παντελή σχεδόν απουσία διορισμού ουσιαστικού Επιτρόπου σε περιπτώσεις ασυνόδευτων ανηλίκων [παρ. 158]).

Σχολιάζεται θετικά, τέλος, η έστω και συνοπτική περιγραφή της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για τη σύνταξη της Έκθεσης με τη συνδρομή τόσο των αρμοδίων Υπουργείων, όσο και της ΕΕΔΑ. Όσο αφορά, δε, στην ΕΕΔΑ, επισημαίνεται, ότι η αποτελεσματικότητα της συμβολής της αυτής οφείλεται στην ανταλλαγή απόψεων και την ενεργή συμμετοχή 31 διαφορετικών φορέων: εκπροσώπων της διοίκησης, ανεξάρτητων αρχών, φορέων της κοινωνίας των πολιτών, εκπροσώπων κομμάτων, συνδικαλιστών, ειδικών επιστημόνων κ.ά.

Η υποβολή της Έκθεσης για την εφαρμογή του Συμφώνου από την Ελλάδα γίνεται σε μία περίοδο που η χώρα μαστίζεται από τη δημοσιονομική κρίση. Τα αλληπάλληλα μέτρα λιτότητας που έχουν ληφθεί από τις αρχές του 2010 και διαρκώς λαμβάνονται έχουν άμεσο αντίκτυπο στην απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, όπως αυτά αποτυπώνονται στις διατάξεις του Συμφώνου. Κατά συνέπεια, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη γενική αναφορά στην Εισαγωγή της Έκθεσης στον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης στα προστατευόμενα από το Σύμφωνο δικαιώματα, ωστόσο κρίνει αναγκαίο ο συσχετισμός αυτός να μην εκλείπει και από τις συγκεκριμένες αναλύσεις της κατάστασης των επιμέρους δικαιωμάτων (πχ. στη σχετική ανάπτυξη δεν αποτυπώνεται η επιρροή που έχουν τα μέτρα λιτότητας στην ισότητα των φύλων).

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του συμβουλευτικού ρόλου της προς την Πολιτεία, παρακολουθεί με ιδιαίτερη προσοχή και ανησυχία τη ραγδαία και δραματική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και την αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους, που οδηγούν σε εξαθλίωση μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, διευρύνουν το κοινωνικό χάσμα, διαρρηγνύουν τον κοινωνικό ιστό, ενισχύουν ακραία και μισαλλόδοξα στοιχεία και κλονίζουν τους δημοκρατικούς θεσμούς. Τονίζοντας ότι οι δεσμεύσεις της Ελλάδας, και γενικότερα των κρατών με κρίση χρέους, έναντι των διεθνών πιστωτών τους,

δε μπορούν να αποτελέσουν επιχείρημα για τον περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από Διεθνείς Συνθήκες, η ΕΕΔΑ σημειώνει με έμφαση ότι η εφαρμογή αποκλειστικά δημοσιονομικών λύσεων στην οικονομική και κοινωνική κρίση έχει επιφέρει σοβαρότατες επιπτώσεις σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων, τόσο ατομικών και πολιτικών, όσο και κοινωνικών. Η επίκληση των Μνημονίων εφαρμογής των διεθνών μηχανισμών δανεισμού δεν αρκεί για να παρακαμφθεί η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα όταν δεσμεύει εξίσου και κράτη που μετέχουν στους μηχανισμούς αυτούς, όπως τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁹.

Τις θέσεις της αυτές η ΕΕΔΑ τις έχει επανειλημμένως διατυπώσει στο παρελθόν. Ειδικότερα, ήδη από τον Ιούνιο του 2010 έχει τοποθετηθεί «για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους»¹⁰, ενώ ενάμισι χρόνο αργότερα επανήλθε με τη Σύστασή της για την «Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων»¹¹. Η πιο πρόσφατη σχετική τοποθέτηση της ΕΕΔΑ είναι η «Σύσταση για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», που υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Ολομέλεια στις 27.6.2013 και στην οποία εμμένει στην αναγκαιότητα «άμεσης συστράτευσης όλων των ευρωπαϊκών δυνάμεων προς διάσωση των αξιών που στηρίζουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό»¹². Για το σκοπό αυτό, δε, καλεί πάλι την ελληνική Κυβέρνηση και την ελληνική Βουλή «να σταθμίζουν τις συνέπειες των δημοσιονομικών μέτρων στην κοινωνική προστασία και ασφάλεια, τις οποίες οφείλουν να εγγυώνται [και] να αναλάβουν κοινή δράση με τις Κυβερνήσεις και τα Κοινοβούλια των άλλων Κρατών Μελών και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ώστε κάθε μέτρο "οικονομικής διακυβέρνησης" να θεσπίζεται και εφαρμόζεται με σεβασμό και εγγύηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου»¹³.

⁹ Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», 27.6.2013, παρ. 2, 69, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/eeda_metra_litothtas.pdf.

¹⁰ ΕΕΔΑ, «Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους», *Έκθεση 2010*, σελ. 103 επ.

¹¹ ΕΕΔΑ, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», *Έκθεση 2011*, σελ. 119 επ.

¹² Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», *op.cit.*, παρ. 70.

¹³ *Idem*, παρ. 70. Βλ. επίσης ΕΕΔΑ, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», *op.cit.*, σελ. 120.

Οι Συστάσεις της ΕΕΔΑ είχαν σημαντική απήχηση. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) και η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τον Έλεγχο Εφαρμογής των Συμβάσεων και Συστάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (Επιτροπή Εμπειρογνομόνων ΔΟΕ) παραθέτουν αποσπάσματα των Συστάσεων της σε αποφάσεις και εκθέσεις τους για την Ελλάδα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η ΕΕΚΔ παραθέτει αποσπάσματα της *Σύστασης περί της Επιτακτικής ανάγκης να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων* σε επτά αποφάσεις επί συλλογικών αναφορών συνδικαλιστικών οργανώσεων εργαζομένων κατά της Ελλάδας, με τις οποίες κρίνει ότι μέτρα λιτότητας παραβιάζουν εργασιακά και κοινωνικο-ασφαλιστικά δικαιώματα κατοχυρωμένα από τον ΕΚΧ του 1961, τον οποίο έχει επικυρώσει η Ελλάδα¹⁴. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η πρόσφατη Έκθεση του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με θέμα τη *Διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε περιόδους οικονομικής κρίσης*, η οποία κάνει ρητή αναφορά σε μια «πιο δυναμική προσέγγιση που συστηματικά αναλύει τις επιπτώσεις της λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου», όπως αυτή έχει υιοθετηθεί από ορισμένους Εθνικούς Θεσμούς προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η ΕΕΔΑ¹⁵.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ δεν μπορεί παρά να υπενθυμίσει ότι το Σύμφωνο, που δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη, μεταξύ των οποίων και την Ελλάδα, κατοχυρώνει αδιαίρετα ατομικά και πολιτικά

¹⁴ Η πρώτη απόφαση της ΕΕΚΔ αφορά στην απασχόληση δοκιμαστικής περιόδου και τις ειδικές επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Βλ. ECSR 23.05.2012, Complaint 65/2011, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*. Η δεύτερη αφορά στις «ειδικές συμβάσεις μαθητείας» ενός έτους, για νέους 15-18 ετών. Βλ. ECSR 23.05.2012, Complaint 66/2011, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*. Και, τέλος, οι επόμενες πέντε αποφάσεις αφορούν σε αλληπάλληλες τροποποιήσεις των ασφαλιστικών συστημάτων. Βλ. ECSR 07.12.2012, Complaints Nos. 76/2012, *Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece*, 77/2012, *Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece*, 78/2012, *Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece*, 79/2012, *Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece*, 80/2012, *Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece*. Βλ. σχετικά και τα Σχόλια της ΕΕΔΑ σχετικά με την απήχηση της Σύστασής της σε ευρωπαϊκά και διεθνή ελεγκτικά όργανα, ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», *op.cit.*, παρ. 6 επ.

¹⁵ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Issue Paper on *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, σελ. 52, <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2392948&SecMode=1&DocId=2079144&Usage=2>.

δικαιώματα και διακηρύσσει ως υποχρέωση των κρατών την «προαγωγή του παγκόσμιου και πραγματικού σεβασμού των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου». Είναι βέβαιο, άλλωστε, ότι και λόγω της εκτενούς δημοσιότητας που έχει δοθεί στην κατάσταση της Ελλάδας σε παγκόσμιο επίπεδο, κατά την παρουσίαση της Έκθεσης ενώπιον της Επιτροπής η ελληνική αντιπροσωπεία θα κληθεί να απαντήσει σε σχετικές ερωτήσεις.

III. Ειδικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Άρθρα 2 και 26

Προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά (παρ. 18 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η Επιτροπή, εκφράζοντας την ανησυχία της για την γενικότερη κατάσταση των Ρομά, ζήτησε από την Ελλάδα να υποβάλει λεπτομερή πληροφόρηση επί των αποτελεσμάτων της δράσης των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων που είναι αρμόδιοι για την ευημερία των Ρομά.

Πριν προβεί στις επιμέρους παρατηρήσεις της για το σχετικό τμήμα της Έκθεσης (σελ. 1-6), η ΕΕΔΑ θέλει αρχικά να εκφράσει την ανησυχία της για το **κλίμα διαδεδομένης προκατάληψης** που κυριαρχεί στην ελληνική κοινή γνώμη και τα ελληνικά **μέσα μαζικής ενημέρωσης**, όπως αυτό αναδεικνύεται και από την πρόσφατη συγκυρία, και να τονίσει ιδιαίτερα την ανάγκη αντιμετώπισής του.

Επίσης, καθώς αρχικά η Έκθεση προκρίνει την αναφορά στο ρόλο των **εθνικών θεσμών για τα δικαιώματα του ανθρώπου** στην προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά, αναγκαία κρίνεται η συγκεκριμένη αναφορά και στην ΕΕΔΑ, μέλος της οποίας άλλωστε αποτελεί από το 2003 η Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομ (ΠΟΣΕΡ), καθώς και στον Συνήγορο του Πολίτη (ΣτΠ), επίσης μέλος της ΕΕΔΑ, με πλούσια σχετική δράση.

Συγκεκριμένα για την κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα η ΕΕΔΑ επισημαίνει ιδίως την από 15.1.2009 απόφασή της¹⁶ και τονίζοντας ότι η συγκεκριμένη προβληματική δεν εξαντλείται σε θέματα δικαιωμάτων

¹⁶ ΕΕΔΑ, «Έκθεση και προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», Έκθεση 2008, σελ. 100 επ. Υπάρχει και παλαιότερη έκθεση της ΕΕΔΑ για το θέμα: ΕΕΔΑ, «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», Έκθεση 2001, σελ. 179 επ.

μειονοτήτων, αλλά αφορά επιμέρους ατομικά δικαιώματα, παρατηρεί τα εξής:

Το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων»

Η Έκθεση κάνει εκτενή αναφορά στο **Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (ΟΠΔ)**. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, εκ προοιμίου, το Πρόγραμμα αυτό στερούνταν στιβαρών νομικών εγγυήσεων, ικανών να εξουδετερώσουν τους παράγοντες που το υπονομεύουν, δεδομένου ότι, όπως, εύστοχα, διαπιστώνει και ο ΣτΠ, *δεν υφίσταται* ουσιαστικά στη χώρα μας (με εξαίρεση διάσπαρτες και απηρχαιωμένες στην αρχική τους σύλληψη ρυθμίσεις, όπως πχ. η Υγειονομική Διάταξη Υ.Α., Αριθ. Γ.Π/23641, ΦΕΚ Β' 973/15.07.2003 για την αντιμετώπιση της ανέλεγκτης εγκατάστασης πλανοδίων) *ολοκληρωμένο θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο που να διασφαλίζει αποτελεσματικά την συμμετοχή των Τσιγγάνων στην κοινωνική ζωή*. Το έλλειμμα αυτό γίνεται αισθητό και από τους ίδιους τους Τσιγγάνους, αλλά και από το τμήμα εκείνο της πολιτικής και διοικητικής ηγεσίας του τόπου που ενδιαφέρεται για την κοινωνική ενδυνάμωση των Τσιγγάνων.

Είναι γεγονός ότι από τις εξαγγελθείσες **στεγαστικές δράσεις**, το πρόγραμμα δανειοδότησης ήταν αυτό που προχώρησε περισσότερο και μάλιστα χαρακτηρίστηκε ως καλή πρακτική από την Επιτροπή Ειδικών σε θέματα Ρομά και Ταξιδιωτών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁷. Το εν λόγω όμως πρόγραμμα, απαντά μόνο σε έναν τύπο εγκατάστασης και κρίθηκε πολυδάπανο και ευάλωτο στην κακή διαχείριση - δεδομένου ότι δεν προβλέπεται έλεγχος του τρόπου διάθεσης του δανείου από το θεσμικό πλαίσιο -, ενώ έντονη ήταν η διάσταση απόψεων για την καταλληλότητα ή/και την τήρηση των κοινωνικών και οικονομικών κριτηρίων προτεραιότητας που ορίστηκαν. Συγκεκριμένα, η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) που δημοσιεύθηκε το 2009 τόνιζε ότι *«το σχέδιο στεγαστικών δανείων δεν ωφελούσε πάντα τις στοχευόμενες ομάδες»*¹⁸.

¹⁷ Committee of experts on Roma and Travellers (MG-S-ROM), *Opinion of the MG-S-ROM on the housing situation of Roma and Travellers in Europe*, MG-S-ROM (2009)4 (16.10.2009), σελ. 3.

¹⁸ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), *ECRI Report on Greece (fourth monitoring cycle)*, CRI(2009)31 (15.9.2009), παρ. 71.

Εξάλλου, οι σχετικές με τις συνθήκες στέγασης των Ρομά καταδίκες¹⁹ και διαπιστώσεις²⁰ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) που αφορούν την Ελλάδα δεν αφήνουν περιθώρια επανάπαυσης, ειδικά όταν αφορούν την περίοδο μετά την ολοκλήρωση του ΟΠΔ.

Στο πλαίσιο του ΟΠΔ, πρέπει τέλος να επισημανθεί ότι, από τις συναντήσεις της ΕΕΔΑ με αρμόδιους φορείς για ζητήματα Ρομά και με τη συμμετοχή εκπροσώπων τους προέκυψε ότι η πρακτική των **κοινωνικο-ιατρικών κέντρων** έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα για τις κοινότητες των Ρομά. Επομένως, η ΕΕΔΑ προτείνει την επέκτασή τους τόσο αριθμητικά, αλλά και όσον αφορά τις δραστηριότητές τους²¹.

Το πρόβλημα της δημοτολογικής εκκρεμότητας

Συναφές είναι και το πρόβλημα της **δημοτολογικής εκκρεμότητας** πολλών ελλήνων τοιγγάνων καθώς εκδηλώνεται με ιδιαίτερη ένταση στην περίπτωση της στεγαστικής αποκατάστασης. Όπως τονίζει σε Ειδική Έκθεσή του ο ΣτΠ, η λήψη στεγαστικού δανείου εξαρτάται από την ύπαρξη δημοτολογικής εγγραφής και από την απόδειξη μόνιμης εγκατάστασης, αποτελώντας εγγενή αντίφαση του συστήματος και αφήνει εκτός κρατικής στήριξης εκείνους ακριβώς που την χρειάζονται περισσότερο²².

Στην ίδια κατεύθυνση, εξακολουθεί να προκαλεί προβληματισμό ο μεγάλος αριθμός *παιδιών Ρομά* που δεν έχουν καταγραφεί κατά τη γέννηση, όπως άλλωστε το επισημαίνει και η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²³ στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα.

Σθεναρότατη είναι η αντίσταση των Δήμων να επιχειρήσουν μία μορφή καταγραφής των διαμενόντων ή/και διερχομένων Τοιγγάνων από τις περιφέρειές τους, επικαλούμενοι την απαγόρευση καταγραφής με βάση

¹⁹ ΕΕΚΔ, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights, INTERRIGHTS κατά Ελλάδας*, 25.05.2010 (δύο παραβιάσεις του άρθρου 16 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη για α) απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης πολλών οικογενειών Ρομά και β) αναγκαστική έξωση οικογενειών Ρομά χωρίς ουσιαστικά διαθέσιμα ένδικα μέσα), ΕΕΔΚ, *European Roma Rights κατά Ελλάδας*, 08.12.2004 (τρεις παραβιάσεις του άρθρου 16 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη: ανεπάρκεια μόνιμων κατοικιών, έλλειψη διευκολύνσεων για προσωρινή στάθμευση, και αναγκαστική έξωση).

²⁰ European Committee of Social Rights, *Conclusions XIX-4 (2011) (GREECE)*, Articles 7, 8, 16, 17 and 19 of the European Social Charter, January 2012.

²¹ ΕΕΔΑ, «Απόψεις και προτάσεις σχετικά με την Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010», *Έκθεση 2008*, σελ. 72.

²² ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση για τη δημοτολογική τακτοποίηση των ελλήνων τοιγγάνων*, Αύγουστος 2009.

²³ Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece*, RC/C/GRC/CO/2-3 (13.8.2012), παρ. 32.

«φυλετικά» κριτήρια. Ωστόσο, ο Δήμος οφείλει να γνωρίζει με ακρίβεια ποιοι δημότες του χρήζουν προστασίας και στήριξης, ώστε να σχεδιαστούν και να προβλεφθούν οι κατάλληλες παρεμβάσεις, όχι σε φυλετική βάση, αλλά στην βάση της επί ίσοις όροις συμμετοχής των δημοτών στις υπηρεσίες που προσφέρονται από τον Δήμο, αλλά και από τις άλλες κρατικές δομές.

Τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά

Σχετικά με τα δικαιώματα των **γυναικών Ρομά** η ΕΕΔΑ συμπεριζεται την ανησυχία που εκφράζεται στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών²⁴ για την έβδομη περιοδική έκθεση της Ελλάδας στην Επιτροπή, σε ό,τι αφορά την απουσία δεδομένων σχετικά με την απασχόληση των γυναικών Ρομά, τον κοινωνικό αποκλεισμό αυτών καθώς και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην απόλαυση βασικών αγαθών όπως η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, σε κοινωνικά επιδόματα, εκπαίδευση και συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή. Επιπλέον, ανησυχία συνεχίζει να προκαλεί η δυσμενής θέση των γυναικών στο πλαίσιο των ίδιων των κοινοτήτων των Ρομά.

Τα δικαιώματα των παιδιών Ρομά

Η ΕΕΔΑ τονίζει παγίως τη σημασία της προστασίας των παιδιών Ρομά. Στην παρούσα ιδιαίτερα συγκυρία καλεί για την αντιμετώπιση ανησυχητικών φαινομένων που παραβιάζουν κατάδηλα τα **δικαιώματα των παιδιών Ρομά**. Συμμεριζόμενη και την τοποθέτηση του ΣτΠ επί της υπόθεσης της ανήλικης που η αστυνομία απομάκρυνε από ζεύγος Ρομά στα Φάρσαλα²⁵, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη διασφάλισης σε ανήλικους Ρομά της ισότιμης άσκησης των δικαιωμάτων τους στην υγεία, στην εκπαίδευση, στην κατοικία, στην εργασία και στην κοινωνική συμμετοχή.

Σχετικά ιδίως με την **ένταξη των παιδιών Ρομά στην εκπαιδευτική διαδικασία**, η ΕΕΔΑ κρίνει απαραίτητη την, κατά το δυνατόν, ακριβή αποτύπωση/καταγραφή του συγκεκριμένου μαθητικού πληθυσμού κάθε περιοχής, τη συστηματική, συλλογή στατιστικών στοιχείων για την εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγάνων σε τοπική (δημοτική) κλίμακα²⁶,

²⁴ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding Observations: Greece*, CEDAW/C/GRC/CO/7 (26.4.2013), παρ. 26, 28, 32-33 και 36.

²⁵ ΣτΠ, «Άμεσα μέτρα για την προστασία των ανηλικών και την κοινωνική ένταξη των Ρομά ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη», *Δελτίο Τύπου*, 24 Οκτωβρίου 2013, <http://www.synigoros.gr/resources/131024dt.pdf>.

²⁶ Ευπρόσδεκτη είναι η πρωτοβουλία της Eurostat για την ανάπτυξη κοινών στατιστικών δεικτών για την διευκόλυνση του monitoring της εκπαίδευσης.

την παροχή κινήτρων στους εκπαιδευτικούς για να παραμείνουν για εύλογο διάστημα στα σχολεία που έχουν παιδιά Ρομά στις τάξεις τους, καθώς και την ενίσχυση των κινήτρων για την εγγραφή των παιδιών αυτών στο σχολείο (πχ. επιδόματα στις οικογένειες κατά την αποφοίτηση των παιδιών, ώστε να αποθαρρύνεται η διαρροή). Επιπλέον, οι παρατηρηθείσες δυσλειτουργίες των τμημάτων ενισχυτικής διδασκαλίας και των τμημάτων υποδοχής πρέπει να διευθετηθούν. Είναι, ακόμα, σημαντικό να διατεθούν οι αναγκαίοι πόροι για τη λειτουργία μόνιμων κοινωνικών-συμβουλευτικών υπηρεσιών (κατά το επιτυχημένο πρότυπο των «*learning mentors*» – *μαθησιακών συμβούλων* σε ελεύθερη μετάφραση – που έχει δοκιμαστεί σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, για παράδειγμα τη Δανία και τη Μεγ. Βρετανία), στο πλαίσιο του σχολείου και, οπωσδήποτε, του Δήμου. Με δεδομένο το ισχυρό «*esprit de corps*» του τοιγγάνικου πληθυσμού, χρήσιμο θα ήταν να εκπαιδευτούν διαμεσολαβητές (*mediators*) *Τοιγγάνοι*, που θα λειτουργήσουν ως συνδετικοί κρίκοι μεταξύ της κοινότητας των Τοιγγάνων και του σχολείου.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ κρίνει απαράδεκτο το διαχωρισμό των παιδιών Ρομά από τα υπόλοιπα (οι πρόσφατες και συνεχείς καταδίκες της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)²⁷ για τον διαχωρισμό των παιδιών θα πρέπει να θέσουν τις αρμόδιες αρχές ενώπιον των ευθυνών τους), όπως και τη διασπορά τους σε απομακρυσμένα από τον τόπο διαμονής τους σχολεία.

Ιδίως, για την ως άνω πολιτική διαχωρισμού, και εν γένει για την πολύ φτωχή εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, εκφράζει τις ανησυχίες της και η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²⁸ στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζονται ως θετικά μέτρα η θεσμοθέτηση Educational Priority Zones (Ζώνες Εκπαιδευτικής προτεραιότητας (ΖΕΠ)) κατά το έτος 2010 και η εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας (73025/Γ2/23-6-2010) επί του δικαιώματος εγγραφής σε σχολείο κάθε διαμένοντος στην Ελλάδα παιδιού, ανεξάρτητα από το καθεστώς κατοικίας του.

²⁷ ΕΔΔΑ, *Λαβίδα και λοιποί κατά Ελλάδα*, 30.5.2013 (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση), ΕΔΔΑ, *Σαμπάνη και λοιποί κατά Ελλάδα*, 11.12.2012, (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση), ΕΕΔΑ, *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδα*, 5.6.2008 (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, καθώς και παραβίαση του άρθρου 13 περί απουσίας δυνατότητας πραγματικής προσφυγής. Πρόκειται για τη γνωστή υπόθεση διαχωρισμού παιδιών Ρομά σε σχολείο του Ασπροπύργου).

²⁸ Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece*, *op. cit.*, παρ. 60.

Η συμπεριφορά των κρατικών οργάνων τάξης

Όπως επανειλημμένα έχει παρατηρήσει η ΕΕΔΑ, τα δικαιώματα των ανηλίκων αλλά και ενηλίκων Ρομά πλήττονται από συγκεκριμένες συμπεριφορές των **κρατικών οργάνων τάξης**. Ειδικά σε σχέση με τους ανήλικους Ρομά, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²⁹ στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα εκφράζει την ανησυχία της για τον αυθαίρετο και ενέχοντα διάκριση τρόπο με τον οποίο οι αστυνομικές αρχές σταματούν και ελέγχουν ανήλικους Ρομά καθώς και για την παραβίαση του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη, καλώντας την Ελλάδα για περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου υπερεκπροσώπησης των παιδιών Ρομά στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων. Το ίδιο προκύπτει και από τα στοιχεία του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA),³⁰ καθώς ανησυχητικές είναι για την Ελλάδα οι διαστάσεις των διακρίσεων με βάση την εθνοτική καταγωγή των Ρομά από την αστυνομία (**«ethnic profiling»**). Η σταθερή σύνδεση του όγκου των ελέγχων σε Ρομά με το ως άνω φαινόμενο, πέραν της απαξίας που έχει καθαυτό, εξηγεί και τα μειωμένα επίπεδα αναφορών των Ρομά που είναι θύματα δυσμενούς μεταχείρισης στην αστυνομία.

Ελλιπή κρίνει η ΕΕΔΑ και τον τρόπο με τον οποίο η Πολιτεία αντιμετωπίζει τα φαινόμενα **αστυνομικής βίας κατά των Ρομά**. Υπό το φως και των καταληκτικών παρατηρήσεων της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων³¹, της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων³² καθώς και των καταδικαστικών αποφάσεων διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων,³³ η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη να ληφθούν

²⁹ *Id.*, παρ. 68-69.

³⁰ FRA, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, Data in Focus Report-The Roma*, 2009.

³¹ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding Observations: Greece*, CERD/C/GRC/CO/16-19 (14.9.2009), παρ. 13.

³² Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6 (27.6.2012), παρ. 12.

³³ Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΟΗΕ), *Ανδρέας Καλαμιώτης κατά Ελλάδας*, 24.7.2008, (παραβίαση του άρθρου 2 παρ. 3 -δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο μέσο και αποζημίωση- σε συνδυασμό με το άρθρο 7 -απαγόρευση βασανιστηρίων- του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα). Η υπόθεση αφορούσε την απουσία αποτελεσματικής διερεύνησης της, καταγγελλόμενης από το θύμα, άσκησης βίας από αστυνομικούς, και η Επιτροπή έκρινε πως, πέρα, από την ικανοποιητική αποκατάσταση του θύματος, η χώρα οφείλει να λάβει μέτρα αποφυγής παρόμοιων παραβιάσεων στο μέλλον. Βλ. επίσης ΕΔΔΑ, *Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας*, 13.12.2005, (παραβίαση του άρθρου 3 για κακομεταχείριση από την αστυνομία και απουσία αποτελεσματικής έρευνας, καθώς και παραβίαση του άρθρου 14 λόγω μη διερεύνησης ρατσιστικού κινήτρου), ΕΔΔΑ, *Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδας*, 21.6.2007 (παραβίαση του άρθρου 2 για τραυματισμό με μόνιμη αναπηρία από την αστυνομία και απουσία αποτελεσματικής έρευνας), ΕΔΔΑ, *Πετροπούλου-Τσακίρης κατά Ελλάδας*, 6.12.2007 (παραβίαση του άρθρου 3 για μη

μέτρα για την αντιμετώπιση φαινομένων κακομεταχείρισης των Ρομά, την αποτελεσματική τιμωρία τέτοιων συμπεριφορών καθώς και την ένταξη περισσότερων Ρομά στους κόλπους της ελληνικής αστυνομίας. Μάλιστα το 2010 η Ελλάδα καταδικάστηκε από το ΕΔΔΑ για σοβαρή κακομεταχείριση 16χρονου Ρομά από την αστυνομία³⁴.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη υλοποίησης της πρωτοβουλίας της για σύσταση ομάδας εργασίας που θα μελετήσει το θέμα της **εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας**³⁵. Η πρόταση αυτή της ΕΕΔΑ, η οποία έχει εκφραστεί ήδη από το 2008, επικεντρώνεται στην δημιουργία ενός εκπαιδευτικού προγράμματος για τα μέλη του αστυνομικού σώματος, με άξονα την πρακτική, και όχι θεωρητική, σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Λοιπές παρατηρήσεις

Καθώς η Επιτροπή ζητεί περισσότερα στοιχεία σχετικά με τους Ρομά στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει και την τελευταία σχετική έρευνα του FRA,³⁶ όπως αυτή δημοσιεύτηκε κατά το έτος 2012. Εκεί αντικατοπτρίζεται το σύνολο των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στη χώρα.

Υπό το φως των ως άνω, αναμένονται τα αποτελέσματα εφαρμογής του αναθεωρημένου πολυτομεακού σχεδίου δράσης για τους Ρομά για την περίοδο από το 2012 έως το 2020 (**«Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2012-2020»**), στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδιασμού για την κοινωνική ένταξη των Ρομά, που υιοθετεί μία ολιστική προσέγγιση του ζητήματος κατά το πνεύμα και των προτάσεων της ΕΕΔΑ. Επιτακτική παραμένει η ανάγκη για ανάπτυξη πιο συστηματικών και μακροπρόθεσμων μηχανισμών ελέγχου και αξιολόγησης, όπως έχει επισημάνει και ο ΣτΠ και υπογραμμίζει η ECRI³⁷.

αποτελεσματική έρευνα κακομεταχείρισης από την αστυνομία, καθώς και παραβίαση του άρθρου 14 για μη διερεύνηση ρατσιστικού κινήτρου και ρατσιστική συμπεριφορά).

³⁴ ΕΔΔΑ, *Στεφάνου κατά Ελλάδας*, 22.4.2010 (Παραβίαση του άρθρου 3 και του άρθρου 6 παρ. 1).

³⁵ ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2008*, σελ. 28-30.

³⁶ FRA, *The situation of Roma in 11 EU Member States-Survey results at a glance*, European Union Agency for Fundamental Rights 2012.

³⁷ ECRI, *Conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Greece subject to interim follow-up*, CRI(2012)47 (22.6.2012).

Διάκριση βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού (παρ. 19 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η Επιτροπή δίνει έμφαση στη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση των διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού. Η ΕΕΔΑ παρατηρεί τα εξής:

Το σύμφωνο συμβίωσης

Αρχικά, κατόπιν και της πολύ πρόσφατης καταδικαστικής για την Ελλάδα απόφαση του ΕΔΔΑ³⁸ για τον αποκλεισμό των ζευγαριών του ίδιου φύλου από το ρυθμιστικό πεδίο του νόμου περί πολιτικής ένωσης των ζευγαριών, η ΕΕΔΑ εκφράζει τη λύπη της για τη μη λήψη υπόψη από την Πολιτεία των επανειλημμένων προτάσεων της³⁹, τις οποίες όμως το ίδιο το ΕΔΔΑ πολλαπλώς μνημονεύει στην απόφασή του⁴⁰. Μάλιστα, το Υπουργείο Δικαιοσύνης είχε δεσμευτεί κατά το παρελθόν για δημόσιο διάλογο επί του θέματος, ο οποίος όμως ποτέ δεν έλαβε χώρα. Κατόπιν τούτου, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την τροποποίηση του Ν 3719/2008 (ΦΕΚ Α' 241) «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί, την κοινωνία και άλλες διατάξεις» που εισήγαγε στην ελληνική έννομη τάξη το θεσμό του Συμφώνου Συμβίωσης και χαιρετίζει την κατάθεση στη Βουλή προτάσεων προς την κατεύθυνση αυτή.

Περιστατικά Ρατσιστικής Βίας

Η ΕΕΔΑ σημειώνει επίσης ως ένα πολύ θετικό βήμα στον αγώνα για την αντιμετώπιση της διάκρισης βάσει του σεξουαλικού προσανατολισμού, τη δημιουργία και λειτουργία του **Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας** που συστήθηκε το 2011 με πρωτοβουλία και συντονισμό της ΕΕΔΑ και του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (ΥΑ)⁴¹.

³⁸ ΕΔΔΑ, *Βαλλιανάτος και λοιποί κατά Ελλάδα*, 7.11.2013 (Παραβίαση των άρθρων 8 και 14).

³⁹ ΕΕΔΑ, «επιστολή στον Υπουργό Δικαιοσύνης για την κατάρτιση σχεδίου νόμου που θα κατοχυρώνει νομικά την ομόφυλη συμβίωση», *Έκθεση 2010*, σελ. 190, ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου για την οικογένεια, το παιδί και την κοινωνία», *Έκθεση 2008*, σελ. 56 επ. Επίσης, η ΕΕΔΑ, ήδη από το 2004 με την απόφασή της «Διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και η επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου» είχε τονίσει την ανάγκη νομικής αναγνώρισης της ομόφυλης συμβίωσης.

⁴⁰ Παρ. 12, 15, 21-24, 87 και 89.

⁴¹ Βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας», *Έκθεση 2011*, σελ. 181.

Πρέπει να επισημανθεί ότι, όπως προκύπτει από την Ετήσια Έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για το έτος 2012, κατά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του καταγράφηκε μία μόνο **επίθεση λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού**. Το γεγονός αυτό βέβαια δεν συνδέεται με την έλλειψη περιστατικών βίας που σχετίζονται με τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου. Και ο ΣτΠ ως **Φορέας Προώθησης της Αρχής της Ίσης Μεταχείρισης** αντιμετωπίζει παγίως το φαινόμενο της μικρής ροής αναφορών για θέματα διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού παρά το γεγονός ότι έχουν γίνει προσπάθειες ενημέρωσης και προσέγγισης της ΛΟΑΤ κοινότητας.

Παρά τα ανωτέρω, η ΕΕΔΑ με λύπη διαπιστώνει ότι το ΠΔ 132/2012 για τη δημιουργία ειδικών **Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας** αφορά πρόσωπα ή ομάδες προσώπων που θυματοποιούνται αποκλειστικά και μόνο λόγω «της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής ή του θρησκευμάτος τους». Επίσης, το κατατεθέν στη Βουλή νομοσχέδιο «Τροποποίηση του Ν 927/1979 (ΦΕΚ Α'139/1979) και προσαρμογή του στην απόφαση πλαίσιο 2008/913/ΔΕ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου» δεν περιλαμβάνει τη διάκριση λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και ταυτότητας φύλου. Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι τόσο στα ανωτέρω όσο και σε οποιαδήποτε κρατική πρωτοβουλία που στοχεύει στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται η στοχοποίηση ατόμων λόγω διαφορετικού σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και ταυτότητας φύλου. Για το λόγο αυτό η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την τροποποίηση με το άρθρο 66 του Ν. 4139/2013 του δεύτερου εδάφους της περίπτωσης δ' της παραγράφου 3 του άρθρου 79 του Ποινικού Κώδικα που προβλέπει ότι: «Η τέλεση της πράξης από μίσος προκαλούμενο λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής ή του σεξουαλικού προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου του παθόντος συνιστά επιβαρυντική περίσταση και η ποινή δεν αναστέλλεται».

Νομοθεσία σχετική με την Ισότητα και τη μη-διάκριση

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την επισημάνση στην Έκθεση των αδυναμιών του σχετικού νομοθετικού πλαισίου, υπενθυμίζοντας, αφενός, τις γενικές παρατηρήσεις της για την αποφυγή ωραιοποιήσεων της ελληνικής πραγματικότητας,⁴² και αφετέρου, τις συγκεκριμένες προτάσεις της για την

⁴² ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)», *Έκθεση 2004*.

τροποποίηση του Ν 3304/2005⁴³. Επισημαίνονται όσες δεν έχουν ληφθεί υπόψη και τονίζεται η ανάγκη για τα ακόλουθα:

1. Την ανάθεση στο ΣτΠ, ο οποίος ανταποκρίνεται, ως Ανεξάρτητη Αρχή, στο γράμμα και το πνεύμα των κοινοτικών Οδηγιών 2000/43 και 2000/78 για την ίση μεταχείριση, σχετικά με τους εθνικούς φορείς προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, του κέντρου βάρους της προώθησης και του ελέγχου της τήρησης της εν λόγω αρχής από φυσικά και νομικά πρόσωπα του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα για όλα τα πεδία που καλύπτει η αρχή της ίσης μεταχείρισης, πλην εκείνου της πρόσβασης στα αγαθά και τις υπηρεσίες, όπου θα πρέπει να θεσμοθετηθεί η αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Καταναλωτή ως φορέα προώθησης της αρχής. Θα πρέπει, ταυτόχρονα, να προσαρμοστούν στη νέα αποστολή του ΣτΠ οι συναφείς αρμοδιότητες όλων των λοιπών δημόσιων αρχών που ο Ν 3304/2005 καθιστά αρμόδιες (ΟΚΕ, ΣΕΠΕ και Τμήμα Ισότητας Ευκαιριών του Υπουργείου Εργασίας, Επιτροπή και Υπηρεσία Ίσης Μεταχείρισης του Υπουργείου Δικαιοσύνης). Αναγκαίο προαπαιτούμενο του προτεινόμενου ενισχυμένου ρόλου του ΣτΠ είναι η ενίσχυσή του με έμπυχο δυναμικό και με πόρους, σε τέτοια έκταση ώστε να μπορέσει να εκπληρώσει, με την ίδια επάρκεια που επιδεικνύει σήμερα, τη νέα αποστολή του.

2. Την προσθήκη στο νόμο της απαγόρευσης των πολλαπλών διακρίσεων.

3. Την τροποποίηση σειράς άρθρων του νόμου με σκοπό την αποτροπή συγκάλυψης διακρίσεων κατ' επίκληση λόγων διαφορετικής ιθαγένειας και την ίση μεταχείριση των πολιτών τρίτων χωρών που ήδη απολαύουν προστασίας από το παράγωγο δικαίο της ΕΕ.

4. Τις τροποποιήσεις σε σειρά άρθρων του νόμου που αφορούν το πεδίο εφαρμογής της ίσης μεταχείρισης, τις θετικές δράσεις, τις επαγγελματικές απαιτήσεις και τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, ώστε να καταστούν οι διατάξεις αυτές σύμφωνες με το γράμμα των Οδηγιών 2000/43 και 2000/78.

5. Τη βελτίωση της διατύπωσης και την ένταξη των δικονομικών διατάξεων των κοινοτικών οδηγιών (νομιμοποίηση των οργανώσεων για προσφυγές σε δικαστικές ή διοικητικές αρχές και μεταφορά του βάρους της

⁴³ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» και προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του», *Έκθεση 2010*, σελ. 69-70.

απόδειξης στις πολιτικές και διοικητικές δίκες για θέματα διακρίσεων) στον ΚΠολΔ, τον ΚωδΔιοικΔικον και τον ΚωδΔιοικΔιαδικ.

6. Την τροποποίηση σειράς άρθρων του νόμου με σκοπό τη διευκόλυνση της νομιμοποίησης των ΜΚΟ ενώπιον δικαστικών αρχών, την αναγνώριση του ευμενούς (μόνον) δεδικασμένου και την νομιμοποίηση των ΜΚΟ για άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής ενώπιον διοικητικής αρχής.

7. Την τροποποίηση του Ν 3226/2004 για την παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος, με σκοπό τη διευκόλυνση της νομικής συνδρομής σε περιπτώσεις άσκησης ενδίκων μέσων και βοηθημάτων για παραβιάσεις του Ν 927/1979 και του Ν 3304/2005.

Τέλος, η σοβαρότητα πρόσφατου περιστατικού που αφορούσε την έκθεση της ανθρώπινης αξίας μεγάλου αριθμού γυναικών ασθενών και θυμάτων σεξουαλικής εκμετάλλευσης⁴⁴, αναδεικνύει ένα επιπλέον νομοθετικό κενό σε ό,τι αφορά την προστασία δικαιωμάτων των οροθετικών στο HIV ατόμων, με αποτέλεσμα όπως κατά το παρελθόν έχει επισημάνει η ΕΕΔΑ, να καθίσταται αναγκαία η συμπερίληψη της **οροθετικότητας** στους λόγους διάκρισης του Ν 3304/2005⁴⁵.

Εκπαίδευση και μη-διάκριση

Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η Έκθεση πρέπει να κάνει αναφορά στην εκπαίδευση **ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες**. Η ΕΕΔΑ είχε κατά το παρελθόν προβάλει συγκεκριμένες προτάσεις σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες»⁴⁶, οι οποίες όχι μόνο δεν ελήφθησαν υπόψη, αλλά έκτοτε υπήρξε ιδιαίτερη οπισθοδρόμηση, με την κατάργηση πολλών από τις παλαιές δομές.

Εκφράζοντας την ανησυχία της για την εν γένει αποδόμηση της Ειδικής Αγωγής και λαμβάνοντας υπόψη και τις πρόσφατες καταληκτικές

⁴⁴ ΕΕΔΑ, *Δελτίο Τύπου σχετικά με την προστασία της ανθρώπινης αξίας των ασθενών και των θυμάτων σεξουαλικής εκμετάλλευσης*, 25.5.2012.

⁴⁵ ΕΕΔΑ, «Ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων οροθετικών στο HIV ατόμων», *Έκθεση 2011*, σελ 52.

⁴⁶ ΕΕΔΑ, «Προτάσεις της σχετικά με την εφαρμογή του Ν. 3699/2008, «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες»», *Έκθεση 2009*, σελ. 35 επ.

παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁴⁷, η ΕΕΔΑ επανέρχεται συνοπτικά επί των προτάσεών της.

Τονίζοντας την ανάγκη για συνεκπαίδευση, δηλαδή για την εκπαίδευση όλων των παιδιών στα γενικά σχολεία, με βάση ένα σύστημα το οποίο θα λαμβάνει υπόψη τις ικανότητες και τις ανάγκες του κάθε παιδιού ξεχωριστά και δεν θα ευνοεί τη δημιουργία «ειδικών» ομάδων, ευάλωτων στον αποκλεισμό, η ΕΕΔΑ διατυπώνει προτάσεις για: α) ζητήματα δομών και β) την αντιμετώπιση ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών, καλώντας σε έκδοση των ΠΔ και ΥΑ που προβλέπονται στο άρθρο 34 του Ν 3699/2008 .

Συγκεκριμένα, για τα ζητήματα δομών: (α) η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη δημιουργίας Κέντρων Πρώιμης (ή Έγκαιρης) Παρέμβασης και Κέντρα Εκπαίδευσης Καθημερινής Διαβίωσης, ενώ για τις Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (ΣΜΕΑΕ), αναγκαία κρίνει την κατασκευή σχολικών κτιρίων με τις απαραίτητες προδιαγραφές προσβασιμότητας και λειτουργικότητας για όλους τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Προκρίνεται επίσης ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος εκπαίδευσης για τις ΣΜΕΑΕ, ώστε να καλύπτονται οι ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες όλων των μαθητών από τους κατάλληλους δασκάλους, την παρακολούθηση της εφαρμογής του Εξατομικευμένου Προγράμματος Εκπαίδευσης, ώστε να εξασφαλίζεται η ομαλή συνέχιση της εκπαίδευσης κάθε μαθητή, καθώς και την άμεση πρόσληψη του αναγκαίου προσωπικού και τοποθέτησή του από την έναρξη του σχολικού έτους. Αναγκαία κρίνεται και η άμεση έκδοση των προβλεπόμενων από τον Ν 3699/2008 ΠΔ και Υπουργικών Αποφάσεων, ώστε να ρυθμιστούν όλα τα θέματα που αφορούν: α) τη διαδικασία επιλογής των Συμβούλων Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού (άρθρο 34, παρ.1) και κάθε λεπτομέρεια που αφορά τα καθήκοντα, τις αρμοδιότητες και τις υποχρεώσεις τους, β) τον ορισμό των τυπικών προσόντων διορισμού του ΕΠ, ΕΕΠ και ΕΒΠ και κάθε λεπτομέρεια που αφορά τα κριτήρια, τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία πρόσληψης του προσωπικού Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (άρθρο 34, παρ. 1 (β)). Κρίσιμη είναι και η λειτουργία Τάξεων Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης και Τμημάτων Ένταξης καθώς και η ενσωμάτωση νέων ειδικοτήτων στο διδακτικό προσωπικό. Τέλος, παραπέμπουμε στα επιμέρους μέτρα που πρέπει να ληφθούν στο πλαίσιο των Κέντρων Διαφοροδιάγνωσης, Διάγνωσης και Υποστήριξης Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών (ΚΕΔΔΥ)

⁴⁷ Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece, op. cit.*, παρ. 50-51. Η Επιτροπή ιδίως καλεί την Ελλάδα να διασφαλίσει στα άτομα με αναπηρία το δικαίωμα επιλογής του σχολείου που τα ίδια προτιμούν ή την μετακίνηση τους μεταξύ των γενικών σχολείων και αυτών για ειδικές ανάγκες με σεβασμό των ύψιστων συμφερόντων τους.

τονίζοντας την ανάγκη δημιουργίας πλαισίου συνεργασίας και επιμερισμού αρμοδιοτήτων μεταξύ Ιατροπαιδαγωγικών Κέντρων (ΙΠΔ) και ΚΕΔΔΥ, καθώς και κατοχύρωσης του δικαιώματος προσφυγής των γονέων σε Δευτεροβάθμια Ειδική Διαγνωστική Επιτροπή Αξιολόγησης.

(β) Σε ό,τι αφορά τα ζητήματα ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών, θα πρέπει να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες των μαθητών με γλωσσικές διαταραχές ή νευρολογικές ή ψυχικές παθήσεις, καθώς και αυτών που έχουν προβλήματα ακοής, προβλήματα όρασης ή ανήκουν στο αυτιστικό φάσμα. Επίσης, ενώ πολύ θετική κρίνεται η αναγνώριση της ΕΝΓ και της Braille ως πρώτης γλώσσας για τα παιδιά με προβλήματα ακοής και τα παιδιά με προβλήματα όρασης αντιστοιχώς, καθώς και η προϋπόθεση επαρκούς γνώσης για την πρόσληψη του εκπαιδευτικού προσωπικού στα σχολεία όπου φοιτούν οι μαθητές με αυτά τα προβλήματα, κρίνουμε ότι είναι απαραίτητο: α) ο Εθνικός Φορέας Πιστοποίησης της Επαρκούς Γνώσης της ΕΝΓ και της Braille («ΕΝΟΡΑΣΙΣ») να επωφεληθεί, ειδικά δεδομένης της περιορισμένης (επταμελούς) σύνθεσής του, από την εμπειρία της Ομοσπονδίας Κωφών Ελλάδας και του Κέντρου Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών, αρμόδιων έως τώρα φορέων, και β) να εκδοθούν βιβλία και να δημιουργηθεί υλικοτεχνική υποδομή ειδικά προσαρμοσμένα στα προβλήματα ακοής και όρασης των μαθητών.

Αλλοδαποί πολίτες

Με τις παρατηρήσεις της επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης **«Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα»**, το 2010, η ΕΕΔΑ⁴⁸ είχε χαιρετίσει την συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία που συνιστούσε ένα εξαιρετικά σημαντικό βήμα, με στόχο την ουσιαστική ενσωμάτωση των νομίμων μεταναστών που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα για αρκετά χρόνια και κυρίως των παιδιών τους που γεννήθηκαν ή μεγάλωσαν εδώ. Η ΕΕΔΑ έκρινε ότι η πρωτοβουλία αυτή κινούνταν στη σωστή κατεύθυνση και στηριζόταν σε δύο πυλώνες, οι οποίοι πρέπει να χαρακτηρίζουν κάθε μέτρο και πρακτική που άπτεται των ζητημάτων της μετανάστευσης: αφενός, το σεβασμό και την προώθηση των ανθρωπίνων

⁴⁸ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα»», *Έκθεση 2010*, σελ. 33 επ. Βλ. και ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νόμου 3386/2005 (ΦΕΚ Α'212) «Είσοδος και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια»», *Έκθεση 2005*, σελ. 143 επ.

δικαιωμάτων του συνόλου των ατόμων που διαβιούν στην ελληνική επικράτεια, και αφετέρου, τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής αυτού του συνόλου, σε συνδυασμό με την εγγύηση της ασφάλειας των συνόρων. Εξάλλου η συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία επιχειρούσε να εξασφαλίσει την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων των ατόμων που νόμιμα και μακροχρόνια αποτελούν κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας συμβάλλοντας στη γενική ευημερία του τόπου, ενώ παράλληλα καθιστούσε σαφή τη στάση της ελληνικής Πολιτείας απέναντι στην παράνομη μετανάστευση.

Με την υπ' αριθμόν όμως 460/2013 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) κρίθηκαν αντισυνταγματικές οι διατάξεις των άρθρων 1Α του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και 14-21 και 24 του Ν. 3838/2010 (ΦΕΚ Α 49/24.3.2010: **Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις**) και ακυρώθηκαν αντίστοιχα οι αποφάσεις του Υπουργού Εσωτερικών για την απονομή ιθαγένειας σε αλλοδαπούς λόγω γέννησης στην Ελλάδα από αλλοδαπό γονέα - αλλοδαπούς γονείς με τουλάχιστον 5 ή 5+ έτη παραμονής και λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, καθώς και για τη συμμετοχή αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές.

Ενώ το ζήτημα της συμμετοχής των αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές σκόπιμο είναι πλέον να αντιμετωπιστεί με συνταγματική αναθεώρηση, το σχέδιο νόμου για την « Κύρωση του Κώδικα μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης » ρυθμίζει την κατάσταση των μεταναστών δεύτερης γενιάς προβλέποντας τη χορήγηση άδειας διαμονής πενταετούς διάρκειας σε « ενήλικες πολίτες τρίτων χωρών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς έξι τάξεις ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα, πριν την ενηλικίωσή τους και διαμένουν νόμιμα στη χώρα » (άρθρο 109). Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη χορήγηση άδειας διαμονής μακράς διάρκειας για τους **μετανάστες δεύτερης γενιάς**, παρατηρώντας βέβαια ότι θεμελιώδης προϋπόθεση για την πλήρη και ουσιαστική ένταξή αυτών αποτελεί η δυνατότητα απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας⁴⁹.

⁴⁹ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νόμου 3386/2005 (ΦΕΚ Α'212) «Είσοδος και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια», *Έκθεση 2005*, σελ. 152.

Εθνικοί Θεσμοί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμη την αυτόνομη αναφορά στο έργο της ως **εθνικού μηχανισμού προστασίας των δικαιωμάτων και ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας**.

Υπενθυμίζεται πως πηγή έμπνευσης για την κατάρτιση του ιδρυτικού νόμου της ΕΕΔΑ ήταν οι Αρχές των Παρισίων (*Paris Principles*) που υιοθετήθηκαν από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ A/RES/48/134, 20.12.1993) και αργότερα από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Και οι δύο αυτοί διεθνείς οργανισμοί προωθούν επί σειρά ετών τη σύσταση Εθνικών Μηχανισμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ο βαθμός συμμόρφωσης και εναρμόνισης με τις Αρχές των Παρισίων αποτελεί τη βάση αξιολόγησης – και κατά τακτά χρονικά διαστήματα, επαναξιολόγησης – των Εθνικών Θεσμών από το Διεθνές Συντονιστικό Όργανο των Εθνικών Θεσμών. Με βάση την αξιολόγηση αυτή τους αποδίδεται status A (πλήρης συμμόρφωση), B (ελλιπής συμμόρφωση), ή C (ανεπαρκής συμμόρφωση), το οποίο και καθορίζει τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν σε μία σειρά από μηχανισμούς του ΟΗΕ (συνεργασία με Treaty Bodies, Special Procedures, Universal Periodic Review, κλπ), του Συμβουλίου της Ευρώπης (Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, CPT, κλπ), και της ΕΕ (Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, κλπ), και να συνδιαμορφώνουν το διεθνές τοπίο αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στη χώρα. Στην ΕΕΔΑ έχει αποδοθεί, ήδη από το 2001, **βαθμός διαπίστευσης A (πλήρης εναρμόνιση)**.

Επιπλέον, ειδική μνεία είναι σκόπιμο να γίνει στη συμβολή της ΕΕΔΑ στη λειτουργία θεσμών όπως οι Επιτροπές Προσφυγών και η Υπηρεσία Ασύλου, οι Επιτροπές Μετανάστευσης και οι Επιτροπές Πολιτογράφησης.

Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου **στο σχολείο**, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρόσφατη ανακοίνωση από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων της πρόθεσης προώθησης **δράσεων για τη σωστή και δημοκρατική πολιτική διαπαιδαγώγηση** της νέας γενιάς και τη θωράκισή της απέναντι σε **ναζιστικές και ρατσιστικές πρακτικές**.

Εντούτοις, η ΕΕΔΑ διατηρεί την ανησυχία της για την **απουσία μίας ολιστικής προσέγγισης** στο ζήτημα της εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα, γεγονός που εύκολα διακρίνεται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Άρθρα 3 και 23

Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών (παρ. 7 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η Επιτροπή εστιάζει στην ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών ζητώντας συγκεκριμένα την προσαρμογή της ποινικής νομοθεσίας (α) και τη λήψη μέτρων αφενός για αφύπνιση επί του συγκεκριμένου προβλήματος (β) και αφετέρου για την προστασία των θυμάτων (γ).

(α) Σε σχέση με το **νομοθετικό πλαίσιο**, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την υιοθέτηση του Ν 3500/2006, ο οποίος μεταξύ άλλων ποινικοποιεί και το βιασμό εντός του γάμου. Η Επιτροπή είχε εκφράσει συγκεκριμένα την ανησυχία της για τη μη τιμώρησή του.

Ωστόσο, και παρά τις παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ⁵⁰, ο νόμος δεν προέβη σε συνολική ρύθμιση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας καθώς ούτε θίγει την ουσία του ούτε πλήττει τα αίτια του. Όπως άλλωστε επισημαίνει και η ίδια η Έκθεση αλλά και όπως προκύπτει και από τις πλέον πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις για την Ελλάδα της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁵¹ και της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων⁵², το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος των γυναικών δεν εκλείπει.

Μάλιστα, γενικά, παρά τον μεγάλο αριθμό περιστατικών βίας κατά των γυναικών, **μειωμένος παραμένει ο αριθμός δίωξης και τιμωρίας των θυτών**. Ιδίως, η Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων καλεί σε τροποποίηση του άρθρου 137Α ΠΚ, ώστε ο βιασμός και λοιπές μορφές σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών να προβλέπονται ρητά ως **μορφή βασανιστηρίου** κι όχι απλώς ως «σοβαρή προσβολή της γενετικής αξιοπρέπειας».

Τέλος, και σχετικά με το ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο, σημειώνουμε την υπογραφή από την Ελλάδα της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας, στις 15 Μαΐου 2011, της οποίας όμως απαιτείται και η επικύρωση.

⁵⁰ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νομοσχεδίου «Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας», Έκθεση 2005, σελ. 231 επ.

⁵¹ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 10 και 20-21.

⁵² Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 23.

(β) Η γενικότερη αφύπνιση επί του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας παραμένει μία ανοικτή πρόκληση για την Ελλάδα. Εμπόδιο σε αυτήν στέκεται η διαίωνιση **πατριαρχικών συμπεριφορών και βαθιά ριζωμένων στερεοτύπων** σχετικά με τον ρόλο και τις ευθύνες των γυναικών και των αντρών, καθώς και πρακτικών που δημιουργούν διακρίσεις. Ειδικά η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών εκφράζει την ανησυχία της για την απουσία κρατικών μέτρων με σκοπό την εξάλειψη των στερεοτύπων και των αρνητικών παραδοσιακών αρχών και πρακτικών.

Προβληματισμό προκαλεί άλλωστε και η απουσία **μελετών** για τη διάσταση των φαινομένων βίας και των βαθύτερων αιτιών της καθώς και **στατιστικών στοιχείων** σχετικά με την βία κατά των γυναικών, συμπεριλαμβανομένης της ενδοοικογενειακής, με έμφαση στο φύλο, την ηλικία, τη μειονοτική/εθνοτική κατάσταση και τη σχέση μεταξύ θύματος και θύτη.

(γ) Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τα μέτρα προστασίας των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας που εντάσσονται στο «Εθνικό Σχέδιο για την Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Βίας κατά των Γυναικών 2009-2013», επισημαίνει όμως ταυτόχρονα ότι η **αποτελεσματική πρόσβαση στην δικαιοσύνη** δεν εξασφαλίζεται πάντα στις γυναίκες θύματα. Ενώ εκφράζει την ικανοποίησή της για την υιοθέτηση του Ν 4055/2012 με τον οποίο καταργείται η υποχρέωση καταβολής παραβόλου για την υποβολή έγκλησης για τα εγκλήματα ενδοοικογενειακής βίας, η ΕΕΔΑ τονίζει ότι το υψηλό κόστος διεξαγωγής των δικών και η άγνοια των δικαιωμάτων τους και των τρόπων προάσπισής τους από τις ίδιες τις γυναίκες συνεχίζουν να αποτελούν εμπόδιο στη διεκδίκηση της προστασίας τους.

Εφαρμογή του δικαίου της Σαρία στο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο των μελών της Μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη (παρ. 8 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η Επιτροπή εκφράζει ανησυχία για τη μη εφαρμογή του γενικού εθνικού δικαίου στις γυναίκες της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης σε θέματα **οικογενειακού και κληρονομικού** δικαίου και επιμένει στην ανάγκη να γίνει προσπάθεια, ώστε οι μουσουλμάνες να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματά τους και τις δυνατότητες άσκησης ένδικων βοηθημάτων και μέσων, και να επωφεληθούν από τις διατάξεις του αστικού δικαίου. Η Έκθεση δεν φαίνεται να απαντά πλήρως σε αυτά.

Έχοντας επανειλημμένως τοποθετηθεί επί του θέματος και λαμβάνοντας υπόψη τις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁵³, η ΕΕΔΑ συνεχίζει να παρατηρεί τη μη εφαρμογή του γενικού ελληνικού δικαίου στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης σε σχέση με το γάμο και την κληρονομική διαδοχή και τη μη **εναρμόνιση** της εφαρμογής του τοπικού δικαίου της Σαρία και του γενικού ελληνικού δικαίου με τις περί **μη διάκρισης** διατάξεις της Σύμβασης.

Ανησυχία άλλωστε προκαλεί και η **προ ημερών απόφαση του Αρείου Πάγου** με αριθμό 1862/2013 (Γ' Τμ.), η οποία σε υπόθεση κληρονομικού δικαίου μελών της μουσουλμανικής κοινότητας της Θράκης αρνήθηκε την εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα κρίνοντας ότι «(...) εφαρμοστέο δίκαιο για τη ρύθμιση της κληρονομικής διαδοχής του κληρονομούμενου αδελφού και συζύγου των διαδίκων είναι το κληρονομικό δίκαιο του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου, που αποτελεί εσωτερικό δίκαιο και εφαρμόζεται ειδικά για τους έλληνες υπηκόους, μουσουλμάνους στο θρήσκευμα, αφού τα κληρονομικά ακίνητα ανήκουν στην κατηγορία της καθαρής ιδιοκτησίας (μούλκια) και συνεπώς η ένδικη δημόσια διαθήκη θεωρείται ανίσχυρη και δεν παρήγαγε έννομο αποτέλεσμα, καθόσον το εφαρμοστέο στην περίπτωση αυτή Ιερό Μουσουλμανικό Δίκαιο δεν αναγνωρίζει αντίστοιχο θεσμό».

Σχετικά με τα ζητήματα γάμου, όπως έχει, επίσης, ήδη επισημάνει η ΕΕΔΑ η σύναψη γάμου **δι' αντιπροσώπου** είναι αντίθετη προς την ελληνική δημόσια τάξη και προς ρητές διατάξεις επικυρωμένων από την Ελλάδα διεθνών συνθηκών, και συνεπώς, ο μουσουλμανικός γάμος, που συνάπτεται δι' αντιπροσώπου είναι ανυπόστατος, όσον αφορά τον αντιπρόσωπο και τον άλλο μελλονύμφο, και άκυρος, όσον αφορά τον αντιπροσωπευόμενο.

Γενικά επί της ισότητας των φύλων⁵⁴

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως τοποθετηθεί επί του ζητήματος της ισότητας των φύλων στην Ελλάδα κατά το διάστημα που καλύπτει η Έκθεση⁵⁵. Στο παρόν, σημειώνονται τα ακόλουθα:

⁵³ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 36-37.

⁵⁴ Αν και οι όροι «ισότητα ως προς το φύλο» ή «έμφυλη ισότητα» μπορεί να θεωρηθούν πιο δόκιμοι, διατηρείται στο παρόν η χρήση του όρου «ισότητα των φύλων» για λόγους συνέχειας με προηγούμενα κείμενα της ΕΕΔΑ.

⁵⁵ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με το Σχέδιο Νόμου «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην

Ο Ν 3896/2010

Η ΕΕΔΑ χαιρέτισε καταρχήν την ψήφιση του Ν 3896/2010 «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις» και τη λήψη υπόψη σειρά παρατηρήσεών της.

Το ως άνω νομοθετικό κείμενο όμως δεν στερείται ατελειών. Επισημαίνεται αρχικά ότι δεν περιλαμβάνεται στο νόμο σαφής και σύμφωνος προς το δίκαιο ΕΕ ορισμός της **επαγγελματικής κατάρτισης** με αποτέλεσμα να μην εξυπηρετείται η ασφάλεια δικαίου, ενώ το άρθρο 19 «Θετικά μέτρα» δεν ανταποκρίνεται στις επιταγές του άρθρου 116 παρ. 2 του Συντάγματος, το οποίο, κατά το γράμμα του και τη νομολογία του ΣτΕ, εισάγει υποχρέωση όλων των κρατικών οργάνων. Ειδικότερα, η συνταγματική αυτή διάταξη «υποχρεώνει τον νομοθέτη, κοινό ή κανονιστικό, αλλά και τα λοιπά όργανα του Κράτους», να λαβαίνουν, σε όλους τους τομείς, τα θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών που είναι «πρόσφορα και αναγκαία» προς «επίτευξη του μέγιστου δυνατού θετικού αποτελέσματος», για να μειωθούν οι ανισότητες, έως ότου εγκαθιδρυθεί πραγματική ισότητα των φύλων⁵⁶. Επίσης, το άρθρο 116 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζει ότι τα θετικά μέτρα πρέπει να στοχεύουν σε εξάλειψη των «ανισοτήτων» (έννοια ευρύτερη από την έννοια των «διακρίσεων» που χρησιμοποιεί το άρθρο 19 Ν 3896/2010).

Επιπλέον, δεν παρέχεται **αυτοτελές προσωπικό δικαίωμα γονικής άδειας** αμειβόμενη σε όλους τους εργαζόμενους και όλες τις

επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας», *Έκθεση 2006*, σελ. 101 επ., ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006», *Έκθεση 2008*, σελ 89 επ., ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006», που ελήφθησαν υπόψη», *Έκθεση 2009*, σελ 148 επ., ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις», *Έκθεση 2010*, σελ. 131 επ. και ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της 7^{ης} Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (2005-2008) στην Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW)», *Έκθεση 2010*, σελ. 136 επ.

⁵⁶ ΣτΕ 2831/2003, 2832-2833/2003, 3027-3028/2003, 3185, 3187-3189/2003 και 192/2004.

εργαζόμενες⁵⁷, ενώ το άρθρο 3 παρ. 4 σχετικά με την προστασία της μητρότητας δεν ανταποκρίνεται στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις επιταγές του άρθρου 21 παρ. 1 και 5 του Συντάγματος, ώστε να εγγυάται πιο αποτελεσματική προστασία της μητρότητας. Ιδίως στον ιδιωτικό τομέα, οι γυναίκες υφίστανται δυσμενή μεταχείριση ως προς την πρόσβαση σε απασχόληση και τους όρους εργασίας, όχι μόνο όταν είναι έγκυες ή λεχώνες, αλλά και όταν έχουν μικρά παιδιά, ή είναι έγγαμες και σε ηλικία τεκνοποίησης⁵⁸.

Τέλος, ανεπαρκές κρίνεται το νομοθετικό πλαίσιο σε σχέση με τη διασφάλιση της **αποτελεσματικής παροχής** δικαστικής προστασίας στις γυναίκες θύματα, καθώς, μεταξύ άλλων, δεν προβλέπεται η δυνατότητα **νομιμοποίησης νομικών προσώπων και ενώσεων προσώπων** να ασκούν στο δικό τους όνομα τα δικαιώματα του θύματος διακρίσεων ενώπιον δικαστηρίων και άλλων αρχών.

Εργασία και ισότητα των φύλων

Παρά την υιοθέτηση του Ν 3896/2010 και των μέτρων στα οποία αναφέρεται η Έκθεση, η **απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων λόγω της οξυνόμενης οικονομικής κρίσης και των διαδοχικών μέτρων λιτότητας** διαρκώς επιδεινώνουν τη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας, καθιστώντας τες ακόμα πιο ευάλωτες.

⁵⁷ Βλ. ιδίως ΕΕΔΑ, «Απόφαση σχετικά με τη συμφιλίωση οικογενειακού και επαγγελματικού βίου, ενόψει και της ενσωμάτωσης στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2002/73/ΕΚ», *Έκθεση 2005*, σελ. 205 επ.

⁵⁸ Η **προστασία της μητρότητας** αποκτά ιδιαίτερο βάρος και υπό το φως των παρατηρήσεων της Ειδικής έκθεσης του ΣτΠ 2012 για το «Φύλο και εργασιακές σχέσεις»: «Παρ' ότι η ανεργία και η απασχόληση σε επισφαλείς μορφές εργασίας παραμένουν υψηλότερες στις γυναίκες, διαπιστώνεται πως εκείνες που βρίσκονται σε κατάσταση εγκυμοσύνης ή έχουν μόλις επιστρέψει από άδεια μητρότητας διατρέχουν μεγαλύτερους κινδύνους να υποστούν τα παραπάνω ενδεχόμενα. (...) Ακόμη και στο Δημόσιο η εγκυμοσύνη και η μητρότητα εξακολουθούν να έχουν αρνητικά επακόλουθα στην επαγγελματική ανέλιξη των γυναικών και στην ανά-ληψη εκ μέρους τους θέσεων ευθύνης. (...) Η λήψη αδειών μητρότητας, ανατροφής και επαπειλούμενης κύησης συχνά καταλογίζεται σε βάρος τους, ενώ επηρεάζεται η υπηρεσιακή τους εξέλιξη και η μισθολογική τους κατάσταση. Οι αρνητικές αυτές συνέπειες παρατηρούνται παρόλο που από την κοινοτική νομολογία διαφαίνεται η υποστήριξη της θέσης ότι πρέπει να παρέχονται στις εργαζόμενες αντισταθμίσεις ικανά να εξισορροπούν τις επιπτώσεις που έχουν η μητρότητα και οι σχετικές με αυτήν άδειες στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους.» Μάλιστα, στις *πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων* κατά των Γυναικών εκφράζει τις ανησυχίες της για το γεγονός ότι η εφαρμογή των Ν. 3896/2010 και 3996/2011 για την αντιμετώπιση των άδικων απολύσεων και την παράταση της περιόδου κατά την οποία οι εργαζόμενες μητέρες δεν μπορούν να απολυθούν μετά την άδεια μητρότητας σε 18 μήνες, έχει ως αποτέλεσμα να τους προσφέρονται θέσεις εργασίας με μειωμένα δικαιώματα. βλ. και ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Σ., «Συνταξιοδότηση και εναρμόνιση οικογένειας και εργασίας», *ΕΔΚΑ* 2009, σελ. 753-785.

Λαμβάνοντας υπόψη και τις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁵⁹, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για την περιθωριοποίηση των γυναικών στην αγορά εργασίας όπως αυτή αντανακλάται στα **υψηλά ποσοστά ανεργίας των γυναικών** (31% έναντι 24% των ανδρών) και στην υπερεκπροσώπησή τους στις επισφαλείς μορφές εργασίας, καθώς και για τις αρνητικές συνέπειες που έχει γι' αυτές η **εφαρμογή πληθώρας διατάξεων για τα εργασιακά και ασφαλιστικά ζητήματα**.

Επίσης η **ανατροπή της ιεραρχίας των ΣΣΕ και η αποδυνάμωση των ΕΓΣΣΕ και των κλαδικών ΣΣΕ**, σε όφελος των επιχειρησιακών ΣΣΕ, θίγουν ιδιαίτερα τις γυναίκες κυρίως ως προς το ζήτημα των ίσων όρων αμοιβής για εργασία ίσης αξίας και συνακολουθία την έξαρση του χάσματος αμοιβών. Άλλωστε, το περιεχόμενο της ΕΓΣΣΕ δεν υπήρξε ποτέ μονοσήμαντα οικονομικό, αποτελώντας και ένα κορυφαίο εργαλείο προώθησης και προστασίας ενιαίων όρων αμοιβής και εργασίας για όλους τους εργαζόμενους στην ελληνική επικράτεια χωρίς διακρίσεις.

Ανησυχία προκαλεί επίσης και η διαρκής μείωση των (ήδη ανεπαρκών) **δομών φροντίδας** παιδιών και εξαρτώμενων ατόμων και άλλων κοινωνικών δομών που περιορίζει τις δυνατότητες απασχόλησης των γυναικών ή τις εγκλωβίζει σε θέσεις εργασίας με μειωμένα δικαιώματα, διακρίνοντας και τα στερεότυπα φύλου, αφού δεν ενθαρρύνεται παράλληλα με κίνητρα η εμπλοκή των ανδρών στην φροντίδα αυτή. Ο εναρμονισμός οικιακής και επαγγελματικής ζωής πρέπει να αφορά γυναίκες και άνδρες. Έξαρση των διακρίσεων, ιδιαίτερα των πολλαπλών (λόγω φύλου και φυλετικής ή/και εθνοτικής καταγωγής, ηλικίας κλπ.) παρατηρείται επίσης σε βάρος των γυναικών που απασχολούνται στο **πλαίσιο εργολαβικών αναθέσεων**, οι οποίες επιτείνονται σε περίπτωση συνδικαλιστικής δράσης τους⁶⁰.

Ειδικά για τον δημόσιο τομέα, η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη και την **Έκθεση της Υψηλού Επιπέδου Αποστολής της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 2011**⁶¹, τονίζει το γεγονός ότι οι 30.000 απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων καθώς και οι περικοπές στις συντάξεις για τους κάτω των 55 ετών, θίγει κατά πολύ περισσότερο τις γυναίκες, ειδικά αν ληφθεί υπόψη, για την τελευταία αυτή

⁵⁹ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 28.

⁶⁰ ΕΕΔΑ, «Δικαιώματα των εργαζομένων και συνθήκες εργασίας στο πλαίσιο των εργολαβικών αναθέσεων», *Έκθεση 2009*, σελ. 69 επ.

⁶¹ Παρ. 320-321.

περίπτωση, ότι κατά το παρελθόν ήταν οι γυναίκες που θεμελιώναν δικαίωμα σύνταξης στην ηλικία των 50 αν είχαν καλύψει συγκεκριμένο αριθμό ετών προϋπηρεσίας και είχαν ακόμη ανήλικα τέκνα.

Άλλωστε, οι γυναίκες εξακολουθούν να διεκδικούν ίσες ευκαιρίες και ισότιμη επαγγελματική εξέλιξη σε **εργασιακά περιβάλλοντα του δημόσιου τομέα**, όπως είναι οι ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας, για τα οποία τα στερεότυπα παραμένουν ενεργά.

Στις ως άνω παρατηρήσεις προστίθεται η ανάγκη **ενίσχυσης της Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ)**, και του **ΣτΠ**, ιδίως σε ό,τι αφορά τον ρόλο του στην εξωδικαστική διαμεσολάβηση - σε μία εποχή που και οι δύο φορείς έχουν υποστεί μεγάλες περικοπές του προϋπολογισμού τους, πολλώ δε μάλλον λόγω του συνεχώς αυξανόμενου αριθμού των εργαζομένων που αδυνατούν να προσφύγουν στα δικαστήρια για οικονομικούς λόγους.

Συνολικά, η ΕΕΔΑ συμπεριζείται την ανησυχία του ΣτΠ⁶² για το ενδεχόμενο **να ακυρωθεί η όποια πρόοδος** είχε συντελεστεί τα προηγούμενα χρόνια σχετικά με την απασχόληση και την ισότητα των φύλων, γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα τη μη αξιοποίηση πολύτιμων ανθρώπινων πόρων, αλλά και την προσβολή του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας. Η ανεπάρκεια μέτρων πολιτικής για την ιδιαίτερα αυξημένη γυναικεία ανεργία, η μη ενθάρρυνση των ανδρών για την εμπλοκή τους στις λειτουργίες φροντίδας στο πλαίσιο της οικογένειας, το χάσμα αμοιβών γυναικών και ανδρών καθώς και η παρατηρούμενη «γυάλινη οροφή» στις γυναικείες εργασιακές διαδρομές, συνιστούν, εκτός των άλλων, και προβλήματα ιδιότητας του πολίτη, δικαιωμάτων και δημοκρατίας.

Συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και δημόσια ζωή

Η ΕΕΔΑ γενικά εκφράζει την ανησυχία της για την αρνητική περιρρέουσα ατμόσφαιρα του πολιτικού συστήματος που εμφανίζει ισχυρές αντιστάσεις στην αποδοχή της ισότιμης πολιτικής παρουσίας γυναικών σε όλες τις δομές πολιτικής εξουσίας. Τόσο τα πολιτικά κόμματα, με τις στρατηγικές ανάδειξης στελεχών και τις θέσεις στις οποίες κατά κανόνα τοποθετούν γυναίκες, όσο και ο γενικότερος **διάχυτος σεξισμός στη δημόσια ζωή**, αποτελούν εμπόδια για την άσκηση πολιτικών ρόλων από τις γυναίκες, με αποτέλεσμα η πολιτική ζωή να θεωρείται ένα κατεξοχήν ανδρικό πεδίο.

⁶² ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση 2012: «Φύλο και εργασιακές σχέσεις»*, <http://www.synigoros.gr/resources/docs/11eidikes-fylo--2.pdf>.

Ζητήματα οικογενειακού δικαίου

Σχετικά με την ισότητα των φύλων σε **ζητήματα οικογενειακού δικαίου** η ΕΕΔΑ τονίζει τις παρατηρήσεις της σχετικά με τα εξής: α) *Επώνυμο συζύγων*: Το άρθρο 1388 ΑΚ, που προβλέπει ότι η γυναίκα διατηρεί το επώνυμό της μετά το γάμο, τροποποιήθηκε ώστε «[μ]ε συμφωνία των συζύγων ο καθένας από αυτούς μπορεί να προσθέτει στο επώνυμό του το επώνυμο του άλλου» (άρθρο 28 Ν 3719/2008), με αποτέλεσμα η ρύθμιση αυτή να ανατρέπει τη συνέχιση της ταυτότητας της γυναίκας, μέσω των διαδοχικών αλλαγών επωνύμου, και συνεπώς είναι ασύμβατη με την αρχή της ισότητας των φύλων⁶³. β) *Γονική μέριμνα τέκνων εκτός γάμου*: Παρά την πρόταση της ΕΕΔΑ να μη θιγεί το άρθρο 1515 ΑΚ περί γονικής μέριμνας των εκτός γάμου τέκνων, ο Ν 3719/2008 αφήρεσε την προϋπόθεση συμφωνίας της μητέρας προκειμένου να ανατεθεί δικαστικά στον πατέρα που έχει αναγνωρίσει το τέκνο η άσκηση της γονικής μέριμνας ή τμήματός της. γ) *Εγκυρότητα γάμου*: Η ΕΕΔΑ έχει προτείνει να τροποποιηθεί το άρθρο 1350 παρ. 2 ΑΚ, που επιτρέπει την, κατόπιν δικαστικής απόφασης, τέλεση γάμου σε κατώτερη ηλικία, εφόσον αυτό επιβάλλεται από σπουδαίο λόγο, και να τεθεί για τέτοιες περιπτώσεις ως ελάχιστο όριο το 16^ο έτος.

Ουσιαστική ισότητα των φύλων σε όλους τους τομείς (gender mainstreaming)

Ευρύτερα, η ΕΕΔΑ καλεί σε αντιμετώπιση σεξιστικών συμπεριφορών και **στερεοτύπων** ως προς τους ρόλους και τις ευθύνες γυναικών και ανδρών στην οικογένεια και την κοινωνία αλλά και σε αποτελεσματική **ενσωμάτωση της αρχής της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς (gender mainstreaming)**.

Προς την κατεύθυνση αυτή, η ΕΕΔΑ επισημαίνει και την ανάγκη προσαρμογής φορολογικών διατάξεων με σκοπό τη διασφάλιση της ισότητας των δύο φύλων κατά τη φορολόγηση της οικογένειας. Σημειώνοντας και τις σχετικές προτάσεις του ΣτΠ, η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη υιοθέτησης νομοθετικής ρύθμισης για να παρέχεται η δυνατότητα στους συζύγους να υποβάλουν χωριστές φορολογικές δηλώσεις⁶⁴. Αλλά ακόμα και στην περίπτωση κοινής φορολογικής δήλωσης, προτείνεται η θέσπιση αυτοτελούς φορολογικής υποχρέωσης των συζύγων και χωριστή εκκαθάριση του φόρου τους με την κατάργηση του άρ. 61 παρ. 2 του Κώδικα Φορολογίας

⁶³ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου «Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία», Έκθεση 2008, σελ. 56 επ.

⁶⁴ ΣτΠ, *Ενσωμάτωση προτάσεων του Συνηγόρου του πολίτη στην πρόσφατη φορολογική μεταρρύθμιση*, Οκτώβριος 2010.

Εισοδήματος. Κατά τον τρόπο αυτό, όλοι οι έγγαμοι φορολογούμενοι θα υπάγονται στη γενική υποχρέωση υποβολής φορολογικής δήλωσης, σύμφωνα με το νόμο, η κοινή δήλωση θα υπογράφεται και από τους δύο φορολογούμενους και η εκκαθάριση καθώς και κατά συνέπεια, η επιστροφή του φόρου θα γίνεται κατά κανόνα επίσης χωριστά για κάθε σύζυγο και στο όνομά του⁶⁵.

Τέλος, η ΕΕΔΑ σημειώνει τη σύσταση νομοπαρασκευαστικής επιτροπής για την κατάρτιση νομοσχεδίου με αντικείμενο την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας, και χαιρετίζει την υιοθέτηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013 της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων. Λαμβάνοντας όμως υπόψη και τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁶⁶ του ΟΗΕ, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για τις περικοπές στον προϋπολογισμό της ως άνω Γραμματείας, με αποτέλεσμα να τίθεται σε κίνδυνο η αυτοτέλειά της, καθώς και για το γεγονός ότι η Εθνική Επιτροπή για την Ισότητα μεταξύ Αντρών και Γυναικών μένει ανενεργή από το 2008.

Άρθρο 7

Ευθύνη των μελών της Αστυνομίας (παρ. 9 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η ΕΕΔΑ εκφράζει αρχικά την ανησυχία της, για τη συχνότητα, την ένταση και τον χαρακτήρα των **περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας**, όπως αυτά άλλωστε επισημαίνονται και σε εκθέσεις ή αποφάσεις διεθνών οργάνων⁶⁷. Μεταξύ άλλων, η αυθαιρεσία αυτή εκφράζεται μέσω της **υπέρμετρης χρήσης βίας** κατά την αστυνόμευση διαδηλώσεων ή επιχειρήσεων διαχείρισης πλήθους, αλλά και κατά την σύλληψη και κράτηση, που μαρτυρεί εν τέλει την εμπέδωση ενός ολοκληρωμένου προτύπου αστυνομικής βίας. Ένας άλλος σημαντικός πόλος σύνδεσης της αστυνομικής πράξης με την αυθαιρεσία αποτελεί το **ρατσιστικό έγκλημα**. Η σύνδεση αυτή εκφράζεται δυστυχώς σε *περισσότερα του ενός επίπεδα*. Αρχικά, ανησυχία προκαλεί η αδυναμία, αδράνεια ή ισχυρή απροθυμία

⁶⁵ ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση, Προτάσεις χαμηλού δημοσιονομικού κόστους*, Δεκέμβριος 2012.

⁶⁶ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 12.

⁶⁷ Βλ. ιδίως Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ.11 και Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding Observations: Greece, op. cit.*, παρ. 13.

διερεύνησης από την αστυνομία των ρατσιστικών επιθέσεων ή η εμπλοκή των ίδιων των δυνάμεων ασφαλείας σε πράξεις ρατσιστικής βίας, καθώς και οι αυθαίρετες και ερειδόμενες αποκλειστικά σε ρατσιστικά κίνητρα προσαγωγές. Αλλά και οι στενές σχέσεις αστυνομικών δυνάμεων με ομάδες με προφανή ρατσιστικό χαρακτήρα ή και ακόμα η ίδια η αποκαλυφθείσα συμμετοχή μελών της ΕΛΑΣ σε ομάδες εμπλεκόμενες με το ρατσιστικό έγκλημα, **αποτελούν φαινόμενα που καθιστούν επείγουσα τη λήψη μέτρων για την απόδοση ευθυνών και τιμωρία των εμπλεκόμενων μελών των σωμάτων ασφαλείας.**

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρόσφατη **διερεύνηση** από το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη της σύνδεσης μελών των σωμάτων ασφαλείας με ομάδα εμπλεκόμενη με το ρατσιστικό έγκλημα. Σημειώνει επίσης την κατάθεση του κυρωτικού νόμου του προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών και επισημαίνει τα εξής:

Μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών για αστυνομική κακομεταχείριση

Κατόπιν καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ⁶⁸, εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων (εφεξής ΕΠΒ),⁶⁹ του ΣτΠ⁷⁰, της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά

⁶⁸ Η Ελλάδα έχει καταδικαστεί 4 φορές για παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, *Μακαραιζής κατά Ελλάδας*, 20.12.2004, ΕΔΔΑ, *Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδας*, 21.6.2007, ΕΔΔΑ, *Celiknku κατά Ελλάδας*, 05.07.2007, ΕΔΔΑ, *Λεωνίδης κατά Ελλάδας*, 08.1.2009). Επίσης, 4 φορές για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ εν προκειμένω για κακομεταχείριση των προσφευγόντων από την Αστυνομία (βλ. ΕΔΔΑ, *Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας*, 13.12.2005, ΕΔΔΑ, *Zelilof κατά Ελλάδας*, 24.5.2007, ΕΔΔΑ, *Galotskin κατά Ελλάδας*, 14.1.2010, ΕΔΔΑ, *Στεφάνου κατά Ελλάδας*, 22.4.2010).

⁶⁹ CPT, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 September to 5 October 2001*, CPT/Inf (2002) 31 (20.11.2002), παρ. 11-22, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 August to 9 September 2005*, CPT/Inf (2006) 41 (20.12.2006), παρ.12-21, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 February 2007*, CPT/Inf (2008) 3 (8.2.2008), παρ. 11-20, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 29 September 2008*, CPT/Inf (2009) 20 (30.6. 2009), παρ. 10-18. *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009*, CPT/Inf (2010)33 (17.11.2010), παρ. 16.

των Βασανιστηρίων⁷¹ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας,⁷² που έχουν θέσει επανειλημμένως και το ζήτημα της ανεπαρκούς ή μη αποτελεσματικής διερεύνησης των καταγγελιών περί κακομεταχείρισης είτε στο πλαίσιο πειθαρχικού είτε και ακόμα δικαστικού ελέγχου, ο Ν 3938/2011 προβλέπει την ίδρυση ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού **μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για αστυνομική κακομεταχείριση**. Την πρωτοβουλία αυτή χαιρέτισε αρχικά η ΕΕΔΑ και η ΕΠΒ⁷³.

Εντούτοις, πέραν του ότι το **Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας** ακόμα δεν λειτουργεί, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θεσμικά η λειτουργία του διέπεται από επιμέρους διατάξεις που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες που καλείται να καλύψει και στο σκοπό που πρέπει να εκπληρώσει. Όπως παρατηρεί και η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων⁷⁴ ο ρόλος του εξαντλείται στην εξέταση του παραδεκτού των προσφυγών-καταγγελιών οι οποίες στη συνέχεια αναπέμπονται στο αρμόδιο πειθαρχικό όργανο των σωμάτων ασφαλείας για περαιτέρω διερεύνηση. Η ΕΕΔΑ καλεί σε αναμόρφωσή, βάσει των συστάσεων των διεθνών οργάνων ελέγχου, όπως τη Γνώμη του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τα πρότυπα που πρέπει να πληροί ένας ανεξάρτητος και αποτελεσματικός μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών κατά της αστυνομίας, που στηρίζεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ⁷⁵.

Εκπαίδευση αστυνομικών στα δικαιώματα του ανθρώπου

Η ΕΕΔΑ, επίσης, θα ήθελε να επισημάνει ότι, παρά τα όποια μέτρα καταστολής περιστατικών αυθαιρεσίας από τα σώματα ασφαλείας, η αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου περνάει μέσα από τη σωστή –αρχική και περιοδική - εκπαίδευση και επανεκπαίδευση των οργάνων της τάξης κυρίως στα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και σε μεθόδους

⁷⁰ ΣτΠ, *Ετήσια Έκθεση 2006*, σελ. 68-69, *Ετήσια Έκθεση 2007*, σελ. 68-69. Βλ. και *Ειδική έκθεση: Πειθαρχική-διοικητική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων*, Ιούλιος 2004, <http://www.synigoros.gr/reports/astinomikoi.pdf>.

⁷¹ Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 13.

⁷² ECRI, *ECRI Report on Greece*, CRI(2009)31 (15.9.2009), παρ. 175-179.

⁷³ CPT, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 19 to 27 January 2011*, CPT/Inf (2012) 1 (10.1.2012), παρ. 88-90.

⁷⁴ Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 13.

⁷⁵ Commissioner for Human Rights, *Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police*, CommDH(2009)4 (12.3.2009).

ανακριτικής, ειδικά σε ό,τι αφορά την Αστυνομία ⁷⁶. Η ΕΕΔΑ με δική της πρωτοβουλία είχε προτείνει στο Υπουργείο Εσωτερικών (στο οποίο είχε ενσωματωθεί το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης) την εκπόνηση και υλοποίηση ενός **προγράμματος εκπαίδευσης αστυνομικών στα** δικαιώματα του ανθρώπου. Η πρότασή της είχε γίνει κατ' αρχήν δεκτή από την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου και στις 05.03.2009 πραγματοποιήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ η πρώτη συνάντηση της ομάδας εργασίας και συμφωνήθηκαν τα επόμενα βήματα και οι απαιτούμενες ενέργειες από την πλευρά του κάθε συμμετέχοντος.⁷⁷ Στις 08.07.2009 πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνάντηση της ομάδας εργασίας, όπου συζητήθηκαν εκτενώς οι εξελίξεις αναφορικά με το πρόγραμμα κατά το διάστημα που μεσολάβησε, εκτέθηκαν κάποιοι προβληματισμοί και κατατέθηκαν συγκεκριμένες προτάσεις για την υλοποίηση του προγράμματος. Η ίδια η υλοποίηση όμως ουδόλως προχώρησε. Επιπλέον, μετά την αλλαγή της κυβέρνησης, το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη δεν έλαβε υπόψη του τις προτάσεις της ως άνω ομάδας εργασίας και συνέστησε νέα ομάδα εργασίας για τα θέματα εκπαίδευσης, η οποία όμως περιλάμβανε μόνον υπηρεσιακά στελέχη. Παρά μάλιστα την επιστολή που απηύθυνε ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ στον Υφυπουργό Προστασίας του Πολίτη αρμόδιο για τα θέματα εκπαίδευσης των αστυνομικών, και την μεταξύ τους συνομιλία για το θέμα, το Δεκέμβριο του 2009, η ΕΕΔΑ δεν συμπεριλήφθηκε στη σχετική ομάδα εργασίας. Έως και τον Ιούλιο του 2010 η ομάδα του Υπουργείου δεν είχε ολοκληρώσει το έργο της.⁷⁸ Έως τώρα δεν έχουμε λάβει ενημέρωση σχετικά με τη συνέχιση ή μη των εργασιών της ομάδας εργασίας του Υπουργείου, γεγονός που γεννά **εύλογες αμφιβολίες ως προς την ύπαρξη βούλησης για ουσιαστικές αλλαγές στον τομέα της εκπαίδευσης των αστυνομικών σε ζητήματα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων.** Η ΕΕΔΑ εκφράζει και πάλι τη βούλησή της αλλά και τη διαθεσιμότητά της να συνεργαστεί με το Υπουργείο σε όλο το φάσμα των σχετικών με την εκπαίδευση δράσεων.

⁷⁶ Βλ. ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *Έκθεση 2010*, σελ. 82 επ.

⁷⁷ Βλ. ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2008*, σελ. 28-31.

⁷⁸ Βλ. ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2009*, σελ. 28-29.

Άρθρο 8

Ο αγώνας κατά της εμπορίας προσώπων (παρ. 10 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σε ό,τι αφορά την εμπορία προσώπων η Επιτροπή εξέφρασε ανησυχία ιδίως για την απουσία αφενός **αποτελεσματικής προστασίας των θυμάτων εμπορίας**⁷⁹, πολλά εκ των οποίων είναι γυναίκες και παιδιά, και αφετέρου **μηχανισμών προστασίας μαρτύρων**.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίηση της για την κύρωση της **Σύμβασης του ΟΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων της, με τον Ν 3875/2010**, που επιφέρει ορισμένες σημαντικές βελτιώσεις στην προστασία των θυμάτων, ανταποκρινόμενες σε συστάσεις της ΕΕΔΑ, γεγονός που αναφέρεται και στην Έκθεση. Ειδικότερα: α) τροποποιεί το άρθρο 323Α ΠΚ περί εμπορίας ανθρώπων, ώστε να καλύπτει και την εμπορία ιστών και την εκμετάλλευση προσώπων με εξαναγκασμό τους σε επαιτεία, β) επεκτείνει το πεδίο του Ν 3386/2005 σε όλους τους αλλοδαπούς, θύματα εμπορίας, γ) τροποποιεί το άρθρο 1 ΠΔ 233/2003 και αποσυνδέει την παροχή προστασίας από τη συνεργασία των θυμάτων με τις αρμόδιες αρχές, όπως είχε συστήσει η ΕΕΔΑ⁸⁰, δ) τροποποιεί το άρθρο 1 Ν 3386/2005, ώστε η προστασία για τα θύματα εμπορίας να επεκτείνεται στα θύματα παράνομης διακίνησης μεταναστών, ε) τροποποιεί το άρθρο 46 του ίδιου νόμου και επιμηκύνει την προθεσμία περίσκεψης σε 3 μήνες (από 1 μήνα), στ) προβλέπει μέτρα προστασίας μαρτύρων για αξιόπρινες πράξεις εμπορίας ανθρώπων και παράνομης διακίνησης μεταναστών, ζ) τροποποιεί το άρθρο 1 παρ. 3 Ν 3226/2004 και παρέχει στα θύματα εμπορίας και παράνομης διακίνησης δικαίωμα σε νομική βοήθεια για τις ποινικές και αστικές αξιώσεις τους.

Σημειώνεται επίσης ότι η Ελλάδα έχει υπογράψει ήδη από το 2005 τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, η οποία κυρώθηκε νομοθετικά προ ημερών.

Βέβαια, επισημαίνεται ότι η όποια βελτίωση του νομικού πλαισίου δεν αρκεί για την αντιμετώπιση της εμπορίας ανθρώπων και τονίζεται η ανάγκη

⁷⁹ Η έμφαση στην αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την αποτελεσματική προστασίας των θυμάτων από τα Κράτη σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση του trafficking έχει άλλωστε επισημανθεί και από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα όπως το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας* (7.1.2010).

⁸⁰ ΕΕΔΑ, «Θέσεις και προτάσεις για το ζήτημα της εμπορίας ανθρώπων – η κατάσταση στην Ελλάδα», *Έκθεση 2007*, σελ. 105 επ.

αποτελεσματικής εφαρμογής των διατάξεων καθώς και **καταγραφής των στοιχείων** που αποδεικνύουν την ουσιαστική πρόληψη και προστασία των θυμάτων εμπορίας, σε επίπεδο δίωξης των δραστών, αλλά και αρωγής των θυμάτων⁸¹.

Σε σχέση με τα εκτεθέντα στην Έκθεση μέτρα για την προστασία των θυμάτων εμπορίας, που καταρχήν χαιρετίζει, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη η στήριξη των θυμάτων μέσω τηλεφωνικών γραμμών να παρέχεται σε αρκετές γλώσσες, πέραν της ελληνικής, ενώ επίσης σημειώνει ότι η προστασία των θυμάτων συνέχεται με την κοινωνική επανένταξη τους με αποτέλεσμα να είναι αναγκαία η λήψη μέτρων για την πρόσβαση τους στην αγορά εργασίας.

Διαπιστώνεται ωστόσο, η απουσία ειδικών μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου εμπορίας ενηλίκων και ανηλικών Ρομά, που παρουσιάζει ιδιαίζουσες προκλήσεις και ιδιαιτερότητες πρέπει να εκτιμάται ξεχωριστά. Μάλιστα, η ΕΕΔΑ, συμμεριζόμενη την ανησυχία που εκφράζεται από την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων⁸² στις συστάσεις της μετά από την εξέταση της 5^{ης} περιοδικής έκθεσης της χώρας, επισημαίνει την ανάγκη διερεύνησης της υπόθεσης εξαφάνισης 502 ανήλικων Ρομά από την Αγία Βαρβάρα.

Τέλος, και κατά το πνεύμα και των καταληκτικών παρατηρήσεων της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά της Γυναίκων⁸³, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη καταγραφής των σχετικών με την αποτελεσματική εφαρμογή του Εθνικού σχεδίου δράσης κατά της εμπορίας ανθρώπων 2010-2012 στοιχείων, καθώς και την ανάγκη επικαιροποίησης των παρεχόμενων από την Έκθεση στατιστικών στοιχείων.

Άρθρα 9 και 10

Σε ό,τι αφορά στο δικαίωμα του ατόμου στην ελευθερία και την ασφάλεια και, πιο συγκεκριμένα, την εφαρμογή του μέτρου της προσωρινής κράτησης (άρθρο 9 ΔΣΑΠΔ, σελ. 24 του σχεδίου της Έκθεσης), η ΕΕΔΑ έχει ήδη

⁸¹ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της 7^{ης} Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (2005-2008) στην Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW)», Έκθεση 2010, σελ. 136 επ.

⁸² Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 27.

⁸³ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 22.

επισημάνει, στην από 10.4.2008 Εισήγησή της⁸⁴, την ανάγκη εφαρμογής της προσωρινής κράτησης με τη μεγαλύτερη δυνατή φειδώ, σε συνδυασμό γενικότερα με την κατά το δυνατό μείωση της χρήσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Η υφιστάμενη νομοθεσία περί εναλλακτικών μέτρων και ποινών στοχεύει πράγματι στον εξορθολογισμό της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης, υπό την προϋπόθεση ότι δε θα συναντά προσκόμματα στην εφαρμογή της. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ εμμένει στην έκκλησή της η Πολιτεία να καταβάλει όλες τις αναγκαίες προσπάθειες για την εφαρμογή της εν λόγω νομοθεσίας, η οποία δύναται να συμβάλει στη μείωση του σωφρονιστικού πληθυσμού. Δυστυχώς, η πρόσφατη καταδίκη της Ελλάδας από το Δικαστήριο του Στρασβούργου για παραβίαση του άρθρου 5, παρ. 4, της ΕΣΔΑ λόγω καθυστέρησης έκδοσης απόφασης επί αίτησης για αντικατάσταση του μέτρου της προσωρινής κράτησης (το χρονικό διάστημα των τριών (3) μηνών και οχτώ (8) ημερών δε συνάδει με την απαίτηση του «ευλόγου χρονικού διαστήματος» του άρθρου 5, παρ. 4, της Σύμβασης)⁸⁵ καταδεικνύει την ύπαρξη χάσματος μεταξύ των υφισταμένων κανόνων δικαίου και της εφαρμογής τους, γεγονός που οδηγεί αναπόφευκτα στην αναποτελεσματικότητα του σχετικού προστατευόμενου δικαιώματος στην ελευθερία.

Συνθήκες κράτησης παράτυπα διαμενόντων μεταναστών (παρ. 11 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Το θέμα των συνθηκών κράτησης των παράτυπα διαμενόντων μεταναστών στην Ελλάδα (άρθρο 10 ΔΣΑΠΔ, σελ. 24 επ. του σχεδίου της Έκθεσης), έχει επανειλημμένα απασχολήσει την ΕΕΔΑ από την ίδρυσή της⁸⁶, γεγονός που δικαιολογεί άλλωστε την προτεραιοποίηση του ζητήματος τόσο από τις ελληνικές Αρχές, όσο και από εθνικά και διεθνή συμβουλευτικά όργανα και ΜΚΟ.

⁸⁴ ΕΕΔΑ, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», 10.4.2008, *Έκθεση 2007*, σελ. 209 (σημ. Ζ', παρ. 12).

⁸⁵ ΕΔΔΑ, *Shyti κατά Ελλάδας*, 17.10.2013, παρ. 36-42.

⁸⁶ Ενδεικτικά βλ. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις της ΕΕΔΑ για τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα», *Έκθεση 2001*, σελ. 143 επ., «Οι συνθήκες κράτησης το 2002 στην Ελλάδα», *Έκθεση 2002*, σελ. 249 επ., «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», *Έκθεση 2003*, σελ. 271-274, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», 10.4.2008, *Έκθεση 2007*, σελ. 209 επ., «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *Έκθεση 2010*, σελ. 82 επ., «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *Έκθεση 2011*, σελ. 85 επ.

Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει την ισχυρή μεταναστευτική πίεση που δέχεται η χώρα λόγω της γεωγραφικής της θέσης, της δυσκολίας ελέγχου των θαλάσσιων μετακινήσεων και της εγγύτητάς της με τις κύριες χώρες προέλευσης ή διέλευσης παράνομων μεταναστών. Επαναλαμβάνει, ωστόσο, την άποψη που έχει διατυπώσει στην από 10.4.2008 Εισήγησή της⁸⁷ ότι είναι επιτακτική η ανάγκη να αλλάξει ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται και αντιδρά η ελληνική κυβέρνηση στις επαναλαμβανόμενες συστάσεις της ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων (Committee for the Prevention of Torture-CPT) και των άλλων διεθνών οργάνων, αλλά και στις παρατηρήσεις της ίδιας της ΕΕΔΑ. Η ελληνική Πολιτεία δε θα μπορέσει να επιλύσει το κρίσιμο αυτό ζήτημα, αν πρώτα δεν το αναγνωρίσει στις σωστές του διαστάσεις, γεγονός που προϋποθέτει την αποδοχή των ευρημάτων των πιο πάνω οργάνων και τη συμμόρφωση προς τις συστάσεις τους⁸⁸.

Για το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις γενικές διαπιστώσεις-ευρήματα που προέκυψαν από την αυτοψία που διενήργησε σε συνεργασία με το Συνήγορο του Πολίτη σε χώρους κράτησης αλλοδαπών στην περιοχή των Νομών Έβρου και Ροδόπης, κατά το χρονικό διάστημα από 18 έως 20 Μαρτίου 2011. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι όλοι οι συναρμόδιοι φορείς κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση στην περιοχή του Έβρου τα τελευταία χρόνια έχει λάβει διαστάσεις ανθρωπιστικής κρίσης. Βεβαίως, η ΕΕΔΑ δέχεται ότι, από το 2012, παρατηρείται ραγδαία μείωση των μεταναστευτικών ροών από τα χερσαία ελληνοτουρκικά σύνορα. Τονίζει, ωστόσο, παράλληλα ότι η πίεση μεταφέρθηκε στα ανατολικά θαλάσσια σύνορα με την Τουρκία, όπου η ποσοστιαία μεταβολή των συλλήψεων που πραγματοποίησε το Λιμενικό Σώμα τους τελευταίους εννέα (9) μήνες του 2013 σε σχέση με το αντίστοιχο χρονικό διάστημα του 2012 αγγίζει το 1.139,24%⁸⁹. Αναπόφευκτα, συνεπώς, οι διαπιστώσεις σχετικά με τις παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων εξαιτίας των σημαντικότερων ελλείψεων στις υποδομές, την ανεπαρκή στελέχωση των αρμοδίων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελληνικής Αστυνομίας, καθώς και την υιοθέτηση αναποτελεσματικών πρακτικών, παραμένουν θλιβερά επίκαιρες.

⁸⁷ ΕΕΔΑ, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», *op.cit.*, σελ. 234 (σημ. Ζ', παρ. 2).

⁸⁸ Για ανάλογη προτροπή βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», *op.cit.*, σελ. 271.

⁸⁹ Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Ελληνική Αστυνομία, Διεύθυνση Αλλοδαπών, Τμήμα 4^ο, *Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης για το 2013*,

Συγκεκριμένα, τα κυριότερα προβλήματα, τα οποία διαπιστώθηκαν από τη διενέργεια της αυτοψίας στους χώρους κράτησης ή προέκυψαν από την ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς, συνοψίζονται κυρίως στα ακόλουθα:

- Η γενικευμένη πρακτική της επιβολής διοικητικής απέλασης και κράτησης σε βάρος των παρανόμως εισερχομένων αλλοδαπών φαίνεται να εξακολουθεί να εφαρμόζεται. Η διοικητική, δε, κράτηση των συλληφθέντων στις περισσότερες περιπτώσεις διαρκεί μέχρι την εξάντληση του ανωτάτου χρόνου (6 μήνες) και, κατόπιν της άρσης αυτής, οι ανωτέρω αλλοδαποί αφήνονται ελεύθεροι με υπηρεσιακό σημείωμα για την «οικειοθελή» αναχώρησή τους από την χώρα εντός συγκεκριμένης προθεσμίας (συνήθως 30 ημερών)⁹⁰.

- Η ανυπαρξία θέσεων στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας οδηγεί συχνά στο παράδοξο στους χώρους κράτησης να κρατούνται και ποινικοί κρατούμενοι (υπόδικοι ή κατάδικοι, καθώς και αλλοδαποί, που έχει ανασταλεί η εκτέλεση της ποινής και έχει επιβληθεί σε βάρος τους δικαστική απέλαση)⁹¹. Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της, επομένως, για τη θέση σε λειτουργία πέντε (5) κέντρων προσωρινής κράτησης αλλοδαπών (pre-removal detention centers), με συνολική χωρητικότητα 5.000 θέσεων και διατυπώνει την ευχή να προχωρήσουν άμεσα οι εργασίες για τη δημιουργία τεσσάρων (4) νέων κέντρων, με συνολική χωρητικότητα 10.000 θέσεων, μέχρι το τέλος του 2014.

- Ιδιαίτερος θα πρέπει να επισημανθεί το ζήτημα της κράτησης των αιτούντων άσυλο. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να υπενθυμίσει ότι η παράνομη είσοδος και παραμονή στη Χώρα δεν αποτελεί από μόνη της λόγο κράτησης⁹² (δηλαδή λόγο «περιορισμού σε ειδικό χώρο, με αποτέλεσμα τη στέρηση της ελευθερίας του προσώπου», όπως ορίζεται από το άρθρο 2, περ. ιβ', ΠΔ 113/2013). Η κράτηση αποτελεί εξαιρετικό μέτρο, το

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=24727&Itemid=73&lang=

⁹⁰ ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op.cit.*, σελ. 88-89.

⁹¹ *Idem*, σελ. 89.

⁹² Βλ. άρθρο 12, παρ. 1, ΠΔ 113/2013 που ενσωματώνει το άρθρο 18 της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (L 326/13.12.2005). Βλ. επίσης άρθρο 31 της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, που απαγορεύει την επιβολή ποινικών κυρώσεων σε πρόσφυγες λόγω της παράνομης εισόδου ή διαμονής στην επικράτεια της χώρας ασύλου. Σε ό,τι αφορά στην κράτηση αιτούντων άσυλο, βλ. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, *Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα Κριτήρια και τα Πρότυπα αναφορικά με την κράτηση των αιτούντων άσυλο και Εναλλακτικά Μέτρα*, Γενεύη, 2012.

οποίο επιβάλλεται μετά από εξατομικευμένη κρίση για κάθε αλλοδαπό και πρέπει να είναι το έσχατο μέτρο, πριν την επιβολή του οποίου απαιτείται διερεύνηση εφαρμογής εναλλακτικών μέτρων⁹³. Η επιβολή του μέτρου της κράτησης πρέπει σε κάθε περίπτωση να περιλαμβάνει σαφή πρόβλεψη για το χρόνο κράτησης⁹⁴, ο οποίος δεν πρέπει να υπερβαίνει το εύλογο χρονικό διάστημα που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού⁹⁵.

Σε ό,τι αφορά στις συνθήκες κράτησης, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι οι ελληνικές Αρχές καταβάλλουν σημαντικές προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κατακόρυφης αύξησης της παράνομης μετανάστευσης κατά την τελευταία δεκαετία και των συνεπειών που επιφέρει στη συμφόρηση των χώρων κράτησης αλλοδαπών. Δε μπορεί, ωστόσο, να μην κάνει αναφορά στη σωρεία καταδικαστικών αποφάσεων εις βάρος της ελληνικής κυβέρνησης για παραβίαση του δικαιώματος σε ανθρώπινες και αξιοπρεπείς συνθήκες κράτησης, όπως αυτό προβλέπεται από τα άρθρα 10 ΔΣΑΠΔ και 3 ΕΣΔΑ⁹⁶, καθώς επίσης και για την απουσία από την ελληνική έννομη τάξη αποτελεσματικού ένδικου μέσου προσφυγής κατά των συνθηκών κράτησης⁹⁷. Μια προσέγγιση που φαίνεται να υιοθετήθηκε και από τον έλληνα δικαστή, ο οποίος, αναγνωρίζοντας τις απάνθρωπες συνθήκες κράτησης των αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια, έκρινε ότι η απόδραση δεκαπέντε κρατούμενων από τα κρατητήρια της αστυνομικής διεύθυνσης Θεσπρωτίας έγινε με σκοπό να αποτραπεί «ο σοβαρός και αναπότρεπτος με άλλα μέσα κίνδυνος που απειλούσε χωρίς δική τους υπαιτιότητα την υγεία τους»⁹⁸.

Κοινή διαπίστωση κατά το χρόνο διενέργειας της αυτοψίας ήταν ότι οι χώροι κράτησης διαθέτουν ελλιπέστατες υποδομές και είναι ακατάλληλοι ακόμη και για ολιγοήμερη κράτηση, πολλώ δε μάλλον για μακρόχρονη παραμονή. Ως εκ τούτου, ο υπερπληθυσμός που παρατηρείται στους χώρους κράτησης (ο αριθμός των κρατούμενων σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να ανέλθει στο τριπλάσιο της δυναμικότητας των χώρων), σε συνδυασμό με τον

⁹³ Βλ. σχετικά άρθρο 12, παρ. 2, ΠΔ 113/2013 και Επιτροπή Ανθρώπινων Δικαιωμάτων των ΗΕ, *Alrphen κατά Ολλανδίας* και *C. κατά Αυστραλίας*.

⁹⁴ Βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, *Tabesh κατά Ελλάδας*, 24 Απριλίου 2012, παρ. 5.

⁹⁵ Άρθρο 12, παρ. 2, ΠΔ 113/2013.

⁹⁶ Ενδεικτικά βλ. ΕΔΔΑ, *Horshill κατά Ελλάδας*, 1^η Αυγούστου 2013, *Chkharishvili κατά Ελλάδας*, 22 Μαΐου 2013, *Ahmade κατά Ελλάδας*, 25 Σεπτεμβρίου 2012, *Mahmundi κατά Ελλάδας*, 31 Ιουλίου 2012, *M.S.S κατά Βελγίου & Ελλάδας*, 21 Ιουνίου 2011, *A.A. κατά Ελλάδας*, 22 Ιουλίου 2010, *S.D. κατά Ελλάδας*, 11 Ιουνίου 2009, *Dougoz κ/Ελλάδας*, 6 Μαρτίου 2001.

⁹⁷ Βλ. ΕΔΔΑ, *Ahmade κατά Ελλάδας*, 25 Σεπτεμβρίου 2012, *S.D. κατά Ελλάδας*, 11 Ιουνίου 2009, *Rahimi κατά Ελλάδας*, 5 Απριλίου 2011, *A.A. κατά Ελλάδας*, 22 Ιουλίου 2010.

ιδιαίτερος μεγάλο χρόνο κράτησης (σε πολλές περιπτώσεις μέχρι εξάντλησης του εξαμήνου), έχει ως αυτονόητη άμεση συνέπεια τις δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία και την ποιότητα ζωής των κρατουμένων⁹⁹.

Στη σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την επισήμανση ότι το Διεθνές Δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αναγνωρίζει την απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας ως θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικής, οικονομικής ή νομικής του κατάστασης. Το δικαίωμα στην υγεία δεν είναι ένα προνόμιο που απολαμβάνουν αποκλειστικά και μόνο οι ημεδαποί πολίτες ενός κράτους, αλλά πρόκειται για ένα θεμελιώδες καθολικό δικαίωμα – ουσιαστική προϋπόθεση για την ικανοποίηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων – που ανήκει σε κάθε άνθρωπο χωρίς διάκριση και το οποίο οφείλουμε να προάγουμε στο όνομα της ανθρωπότητας. Η προάσπιση του, δε, πρέπει να επιτυγχάνεται και κατά το χρονικό διάστημα της διοικητικής κράτησης των αλλοδαπών και δεν αναφέρεται μόνο στους χώρους κράτησης, αλλά, αντιθέτως, περιλαμβάνει ένα ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τόσο η ποιότητα της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και της σίτισης, όσο και η δυνατότητα σωματικής άσκησης και δραστηριοτήτων αναψυχής. Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει το Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Mahmundi κατά Ελλάδας*, η υγεία και η ποιότητα της ζωής του αλλοδαπού κατά την κράτησή του πρέπει να διασφαλίζονται κατάλληλα, έτσι ώστε οι συνθήκες κράτησής του να μην τον «υποβάλουν σε απόγνωση ή δοκιμασία που η έντασή της υπερβαίνει το αναπόφευκτο μέτρο οδύνης που συνδέεται με ένα τέτοιο μέτρο»¹⁰⁰. Για τους πιο πάνω λόγους, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να επαναφέρει τις προτάσεις που έχει ήδη διατυπώσει στις δύο πιο πρόσφατες Εισηγήσεις της¹⁰¹.

⁹⁸ Μον. Πλημ. Ηγουμενίτσας 682/2012, 2 Οκτωβρίου 2012.

⁹⁹ ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op.cit.*, σελ. 90.

¹⁰⁰ ΕΔΔΑ, *Mahmundi κατά Ελλάδας*, 31 Ιουλίου 2012, παρ. 62; *A.A. κ/Ελλάδας*, 22 Ιουλίου 2010, παρ. 55. Ανάλογη και η διατύπωση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, η οποία προκρίνει ότι η διασφάλιση «ενός ελάχιστου βαθμού σοβαρότητας» των συνθηκών κράτησης, στις οποίες ευλόγως περιλαμβάνεται η κατοχύρωση του δικαιώματος στην υγεία, αποτελεί εχέγγυο για την ικανοποιητική τήρηση των κανόνων δικαίου. Βλ. ΟΗΕ, Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, *Γενική παρατήρηση 21*, HRI.GEN.1Rev.9, 10 Απριλίου 1992, παρ. 4.

¹⁰¹ Βλ. σχετικά «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *op.cit.*, σελ. 96 και «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op.cit.*, σελ. 93-95.

Μεταρρύθμιση συστήματος Ασύλου

Αναφορικά με το Αναθεωρημένο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου και τη διαχείριση της μετανάστευσης, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τις πολύ σημαντικές πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις¹⁰² και διατυπώνει την ευχή ο αναμενόμενος Κώδικας μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης να συμβάλει στην επίλυση καίριων ζητημάτων μεταναστευτικής πολιτικής που ταλανίζουν τη Χώρα την τελευταία δεκαετία.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ιδιαίτερη ικανοποίησή της για την έναρξη της λειτουργίας της νέας αυτόνομης Υπηρεσίας Ασύλου (α' βαθμός) και της Αρχής Προσφυγών (β' βαθμός), πολλώ δε μάλλον εφόσον συνέβαλε και η ίδια στη στελέχωση των Επιτροπών Προσφυγών. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 3, παρ. 2, Ν 3907/2011, ο Πρόεδρος και το τρίτο μέλος των τριμελών Επιτροπών Προσφυγών, καθώς και οι αναπληρωτές τους, επιλέγονται από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται από την ΕΕΔΑ, σύμφωνα με τον Κανονισμό λειτουργίας της. Η ίδια διαδικασία επιλογής τηρήθηκε, άλλωστε, και για τη στελέχωση των Επιτροπών Προσφυγών του ΠΔ 114/2010, έργο των οποίων είναι η εξέταση των εκκρεμών αιτημάτων διεθνούς προστασίας σε β' βαθμό (άρθρο 26, παρ. 2, ΠΔ 114/2010). Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι πρόκειται για ένα πρώτο θετικό βήμα που σηματοδοτεί μια ιδιαίτερα θετική εξέλιξη στην αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος στη Χώρα μας και επισημαίνει ότι, στην εξέταση αιτημάτων διεθνούς προστασίας, η ταχύτητα και η αποτελεσματικότητα έχουν βαρύνουσα σημασία για τη διασφάλιση της επιτυχίας της αναμόρφωσης του συστήματος παροχής ασύλου στην Ελλάδα. Δίνει, παρόλα αυτά, έμφαση στην ανάγκη για σεβασμό των αρχών της ανεξάρτητης και αμερόληπτης διαδικασίας αναγνώρισης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας και εκφράζει την ευχή ο διαρκής στόχος της ταχύτητας και της αποτελεσματικότητας να μη λειτουργήσει σε βάρος της εύρυθμης και ομαλής λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου.

¹⁰² Ενδεικτικά αναφέρονται το ΠΔ 141/2013 (ΦΕΚ Α' 226/21.10.2013) «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2011 (L 337) σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση και το καθεστώς των αλλοδαπών ή των ανιθαγενών ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (αναδιατύπωση), το ΠΔ 113/2013 (ΦΕΚ Α' 146/14.6.2013) «Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου "σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα" (L 326/13.12.2005) και άλλες διατάξεις», καθώς επίσης και το «παράγωγο του Ν 3907/2011 δίκαιο».

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, στο ζήτημα της πρόσβασης στο άσυλο στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση της γερμανικής ΜΚΟ Pro Asyl, που βασίζεται σε συνεντεύξεις ενενήντα (90) προσφύγων που έφτασαν στην ελληνική επικράτεια από τη Συρία, το Αφγανιστάν, τη Σομαλία και την Ερυθραία, αυτή παραμένει προβληματική και εξακολουθεί να προσκρούει σε σημαντικά εμπόδια. Ειδικότερα, η Έκθεση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις συνέπειες του κλεισίματος των χερσαίων συνόρων στην περιοχή του Έβρου και τη συνεπακόλουθη, από τον Αύγουστο του 2012, μετατόπιση των διόδων μετανάστευσης στο Αιγαίο¹⁰³. Η μετατόπιση αυτή των οδών διαφυγής προς το Αιγαίο έχει στοιχίσει πολλές ανθρώπινες ζωές. Από τον Αύγουστο του 2012 μέχρι και το Νοέμβριο του 2013, έχουν χάσει τη ζωή τους εκατόν σαράντα εννέα (149) άτομα, ως επί το πλείστον Σύριοι και Αφγανοί πρόσφυγες, μεταξύ των οποίων και πολλά παιδιά και έγκυες γυναίκες¹⁰⁴.

Μία κατάσταση την οποία σε καμία περίπτωση δε φιλοδοξεί να βελτιώσει ο νέος Κανονισμός 604/2013 της 26^{ης} Ιουνίου 2013 («Δουβλίνο III»)¹⁰⁵, που αναδιατυπώνει τον Κανονισμό 343/2003 (γνωστό και ως «Δουβλίνο II»). Παρ' όλες τις εκκλήσεις του Ειδικού Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Μεταναστών για μια πιο δίκαιη κατανομή των ευθυνών στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι επιφορτισμένη με τη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων της Ευρώπης. Η αθρόα αύξηση των παράτυπα διαμενόντων μεταναστών και των αιτούντων άσυλο στην ελληνική Επικράτεια, όπως πολύ χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην από 18 Απριλίου 2013 Εισήγηση του François Crépeau, συνιστά κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα της ευρωπαϊκής νομοθετικής πολιτικής. Ο νέος Κανονισμός, διατηρώντας αναλλοίωτα τα βασικά κριτήρια προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους για την εξέταση της

¹⁰³ Pro Asyl, *Pushed back systematic human rights violations against refugees in the Aegean sea and at the greek-turkish land border*, 7.11.2013, σελ. 20-22. Βλ. έτσι και Διεθνής Αμνηστία, *Σύνορα της Ευρώπης. Καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία*, Ιούλιος 2013, σελ. 8, 12, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR25/008/2013/en/0f87cce1-d5c1-4819-bf81-d6cf5e9bdf3a/eur250082013e1.pdf>.

¹⁰⁴ *Idem*, σελ. 4.

¹⁰⁵ Κανονισμός (ΕΕ) 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Ιουνίου 2013 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (αναδιατύπωση).

αίτησης διεθνούς προστασία, εξακολουθεί να «υπερφορτώνει κατά τρόπο αντιπαραγωγικό το ελληνικό σύστημα ασύλου»¹⁰⁶.

Τέλος, η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαία την επισήμανση δύο σημείων του σχεδίου της Έκθεσης που δε φαίνεται να ανταποκρίνονται στα επίσημα στατιστικά ούτε της Υπηρεσίας Ασύλου, ούτε της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (παρ. 114, σελ. 25). Το πρώτο αφορά στα στατιστικά παροχής διεθνούς προστασίας που προκύπτουν από τους πρώτους πέντε μήνες (Ιούνιος – Οκτώβριος 2013) λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου. Ειδικότερα, το Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου Αττικής άρχισε επίσημα τη λειτουργία του στις 7 Ιουνίου 2013, γεγονός που εκ των πραγμάτων αποκλείει τη διαπίστωση του Υπουργείου Εξωτερικών σύμφωνα με την οποία, κατά το πρώτο εξάμηνο του 2013, τα ποσοστά χορήγησης του ειδικού καθεστώτος διεθνούς προστασίας άγγιζαν το 25,8%¹⁰⁷. Το δεύτερο σημείο, το οποίο η ΕΕΔΑ επιθυμεί να επισημάνει εντοπίζεται στην πρόβλεψη ότι η εξέταση των εκκρεμών υποθέσεων ασύλου θα έχει ολοκληρωθεί πριν το τέλος του 2014. Πρόβλεψη μάλλον αισιόδοξη, η οποία δε φαίνεται να επαληθεύεται από τα επίσημα στατιστικά της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.

Επιχείρηση «Ξένιος Ζεύς»

Τέλος, η ΕΕΔΑ κρίνει επιτακτική την ανάγκη να διατυπώσει τις αμφιβολίες της για το περιεχόμενο της Επιχείρησης Ξένιος Ζεύς και τις μεθόδους των αστυνομικών στις επιχειρήσεις για την εξακρίβωση της νομιμότητας των μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, σημειώνει ότι «από τις 4 Αυγούστου 2012, όταν εγκαινιάστηκε η επιχείρηση Ξένιος Ζεύς, έως τις 22 Φεβρουαρίου 2013, όταν η ΕΛΑΣ έπαψε να δημοσιοποιεί στοιχεία για τις προσαγωγές στο πλαίσιο του Ξένιου Δία, [προφανώς εξαιτίας της χαώδους αναλογίας προσαγωγών-συλλήψεων], η αστυνομία είχε σταματήσει στους δρόμους της Αθήνας και προσαγάγει σε αστυνομικά τμήματα για έλεγχο στοιχείων 85.000 περίπου αλλοδαπούς. Από αυτούς, μόνο οι 4.811 – δηλαδή το 6% –

¹⁰⁶ UN General Assembly, Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, *Mission to Greece*, 18 April 2013, A/HRC/23/46/Add.4, παρ. 84, 118, σελ. 19, 22.

¹⁰⁷ Αντιθέτως, βάσει των επίσημων στατιστικών της Υπηρεσίας Ασύλου, που αφορούν στο χρονικό διάστημα από 7 Ιουνίου έως 31 Οκτωβρίου 2013, στον α' βαθμό, σε σύνολο 1.202 αποφάσεων, οι θετικές αποφάσεις ανέρχονται στο 8,9% (108 αποφάσεις), ενώ οι απορριπτικές στο 91,1% (1.094). Σε ό,τι αφορά στο β' βαθμό και την Αρχή Προσφυγών, τα ποσοστά χορήγησης διεθνούς προστασίας είναι ακόμη πιο χαμηλά, εφόσον σε σύνολο 270 αποφάσεων μόνο το 1,4% (4 αποφάσεις) είναι θετικές, ενώ οι απορριπτικές ανέρχονται στο 98,6% (266 αποφάσεις).

ήταν παράτυποι μετανάστες»¹⁰⁸. Οι αξιωματικοί της ΕΛΑΣ, βασιζόμενοι στη μείωση των δεικτών εγκληματικότητας, την αύξηση της κυκλοφορίας των πεζών στο κέντρο της Αθήνας και την ύπαρξη ακριβέστερων στατιστικών δεδομένων για τη μετανάστευση στην Αθήνα, διακήρυτταν την επιτυχή έκβαση της επιχείρησης. Δεν είναι σαφές ωστόσο, όπως άλλωστε τονίζει και η Έκθεση του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο *Ανεπιθύμητοι επισκέπτες: καταχρηστικές πρακτικές της Ελληνικής Αστυνομίας κατά των μεταναστών στην Αθήνα*, εάν τα θετικά αυτά αποτελέσματα οφείλονται πράγματι στην αποτελεσματικότερη αστυνόμευση της πραγματικής παραβατικής συμπεριφοράς ή, εάν αντίθετα, πρόκειται για το προϊόν της αδιάκριτης διενέργειας ελέγχων εξακρίβωσης στοιχείων ταυτότητας¹⁰⁹.

Η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα αξιοποίησης κάθε δυνατότητας και μέσου προκειμένου να ενισχυθεί – ή και αποκατασταθεί σε ορισμένες περιπτώσεις – το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών, ωστόσο εκφράζει τις αμφιβολίες της για το εύρος και την ένταση των «επιχειρήσεων σκούπα» της αστυνομίας, που όχι μόνο εγείρουν σοβαρές ανησυχίες για την αναλογία μεταξύ των μεθόδων που χρησιμοποιούνται και το υποτιθέμενο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αναμφισβήτητα ενέχουν εγγενώς το στοιχείο του ρατσισμού, δεδομένου του στιγματισμού των ανθρώπων με κριτήριο το χρώμα, τη φυλή ή τη θρησκεία τους¹¹⁰. Υπέρ του επιχειρήματος αυτού συνηγορεί η διαπίστωση ότι το 94% όσων ελέγχθηκαν ήταν νόμιμοι μετανάστες ή πρόσφυγες, γεγονός που δεν εμπόδισε την προσαγωγή τους στα αστυνομικά τμήματα ή στο Αλλοδαπών για πολύωρη εξακρίβωση¹¹¹.

Κέντρα φιλοξενίας

Επιφυλάξεις εκφράζει, επίσης, η ΕΕΔΑ για την επίτευξη του αναγγελθέντος στόχου ενός ακόμη μέτρου της ελληνικής κυβέρνησης προς το σκοπό της επίλυσης του «μεταναστευτικού» ζητήματος¹¹², καθώς τα κέντρα φιλοξενίας μεταναστών, ενάμιση περίπου χρόνο μετά την έναρξη της

¹⁰⁸ Human Rights Watch (HRW), *Unwelcome Guests. Greek Police Abuses of Migrants in Athens*, June 2013, σελ. 1.

¹⁰⁹ Στους πρώτους έξι μήνες λειτουργίας της «επιχείρησης σκούπα» (4.8.2012 έως 6.2.2013), συνελήφθησαν μόλις 59 άτομα (αλλοδαποί και ημεδαποί) για τέλεση εγκληματικών πράξεων, αριθμός που μάλλον καταρρίπτει το επιχείρημα της κυβέρνησης ότι ο Ξένιος Ζεός συνέβαλε στη μείωση της εγκληματικότητας στην Αθήνα. *Idem*, σελ. 6, 15-16.

¹¹⁰ Σχετικά βλ. Διεθνής Αμνηστία, *Σύνορα της Ευρώπης. Καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία*, *op.cit.*, σελ. 17-18.

¹¹¹ *Idem*, σελ. 16.

¹¹² Βλ. σχετικά Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ Α. Μανιτάκη προς Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 10.4.2012.

λειτουργίας τους, δε φαίνεται να εκπληρώνουν την εξ ορισμού αποστολή τους, ως μέσα «αποτελεσματικής διαχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών που εισέρχονται παράνομα στη Χώρα, σε συνθήκες σεβασμού της αξιοπρέπειάς τους»¹¹³. Κρίσιμο ζήτημα, συνεπώς, παραμένει η διαδικασία, τα κριτήρια και οι όροι υλοποίησης των αστυνομικών επιχειρήσεων μαζικών συλλήψεων αλλοδαπών που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων και η μεταφορά τους στα κέντρα φιλοξενίας, ανοιχτού ή κλειστού τύπου, πολλώ δε μάλλον όταν ανάμεσά τους βρίσκονται και πρόσφυγες, οι οποίοι, λόγω έλλειψης πρόσβασης στις σχετικές διαδικασίες, δεν είχαν τη δυνατότητα να υποβάλουν αίτημα διεθνούς προστασίας¹¹⁴. Η εξασφάλιση, δε, συνθηκών διαβίωσης και υγιεινής που να συνάδουν με τα ελάχιστα πρότυπα κράτησης και τα ανθρώπινα δικαιώματα, προπαντός όταν πρόκειται οι εγκαταστάσεις αυτές να χρησιμοποιηθούν στο ανώτατο όριο της χωρητικότητάς τους, είναι ένα διαρκές στοίχημα που προς το παρόν δεν έχει κερδηθεί. Αμφίβολη είναι τέλος και η διασφάλιση του εντοπισμού ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες και δικαιούνται, ως εκ τούτου, ειδικής προστασίας και μέριμνας (θύματα εμπορίας ανθρώπων, θύματα ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας, ανήλικοι, εγκυμονούσες, μονογονεϊκές οικογένειες, κ.λπ.), όπως ορίζουν τα άρθρα 17 ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 2, Ν 3907/2011.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο των καθηκόντων της, αισθάνεται την ανάγκη να επισημάνει την ετοιμότητα και προθυμία της να συνδράμει το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη στη λήψη μέτρων συμβατών με τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας και να υπενθυμίσει ότι η ύπαρξη και λειτουργία Κέντρων Κλειστής Φιλοξενίας, που επιβλήθηκαν λόγω «υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος» ως μέτρα προσωρινής λύσης¹¹⁵, δε φαίνεται να διασφαλίζει συνθήκες διαβίωσης που να συνάδουν με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Πολλώ δε μάλλον όταν οι κρατούμενοι και φρουρούμενοι από ειδικούς ενόπλους αστυνομικούς αλλοδαποί βρίσκονται εκεί για μόνο το λόγο ότι εισήλθαν και παραμένουν παράνομα στη Χώρα. Η ΕΕΔΑ προτείνει, συνεπώς, την αντικατάστασή τους από «ανοιχτού» τύπου Κέντρα φιλοξενίας υπηκόων τρίτων χωρών.

¹¹³ Άρθρο 6 Ν 3907/2011.

¹¹⁴ Όπως έχει ήδη επισημάνει και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σε σχετική ανακοίνωσή της. Βλ. Υ.Α.Η.Ε.Π., Γραφείο Ελλάδας, Συμβολή στο διάλογο για το μεταναστευτικό και το άσυλο, Μάιος 2012, σελ. 8-9, http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2012/positions/2012_Migration_Asyllum_G_R.pdf.

¹¹⁵ Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Διεύθυνση Αλλοδαπών, Κλάδος ασφαλείας, 1^ο Τμήμα Μετανάστευσης και Διοικητικών μέτρων, Επιστολή με αριθμ. πρωτ. 6634/1-326299 και θέμα τα «Κέντρα Κλειστής Φιλοξενίας Αλλοδαπών – Ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων των μεταναστών», 21.5.2012, σελ. 4.

Συνθήκες κράτησης σε σωφρονιστικά καταστήματα (παρ. 12 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σε ό,τι αφορά στις συνθήκες κράτησης στα σωφρονιστικά καταστήματα στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι γίνονται σημαντικές προσπάθειες προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισης του προβλήματος του σωφρονιστικού υπερπληθυσμού τόσο με τη δημιουργία και θέση σε λειτουργία νέων εγκαταστάσεων, όσο και με την πρόβλεψη νομοθετικού πλαισίου που επιτρέπει την επέκταση του θεσμού των εναλλακτικών μορφών έκτισης ποινών ή την αντικατάσταση της προσωρινής κράτησης. Ο υπερπληθυσμός στα σωφρονιστικά καταστήματα στη Χώρα μας, ωστόσο, εξακολουθεί να είναι ένα μόνιμο και διαρκές πρόβλημα του σωφρονιστικού συστήματος¹¹⁶. Το φαινόμενο του υπερπληθυσμού, που γίνεται ορατό με τον υπερσυνωστισμό (*overcrowding*) των κρατουμένων στους διαθέσιμους χώρους έκτισης των περιοριστικών της ελευθερίας ποινών, δυσχεραίνει την εκτέλεση των σωφρονιστικών προγραμμάτων επιδεινώνοντας τις συνθήκες κράτησης, προκαλεί φαινόμενα βίας, διευκολύνει τις αποδράσεις κι αυξάνει την υποτροπή των κρατουμένων¹¹⁷. Η ΕΕΔΑ εκδηλώνει την έντονη ανησυχία της για τη διαρκή αύξηση του σωφρονιστικού πληθυσμού και το φαινόμενο της υπερπληρότητας των φυλακών στην Ελλάδα, η οποία, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη ετήσια έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης, κατατάσσεται δεύτερη (μετά τη Σερβία) σε πληθυσμιακή πυκνότητα στα σωφρονιστικά καταστήματα, αφού για κάθε 100 θέσεις αντιστοιχούν 151,7 κρατούμενοι¹¹⁸. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα προαναφερθέντα στατιστικά στοιχεία του Συμβουλίου της Ευρώπης, που επαληθεύονται από το γενικό στατιστικό πίνακα κρατουμένων για το 2012 του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹¹⁹, ο σωφρονιστικός πληθυσμός στην Ελλάδα αριθμεί περί τους 12.479 κρατούμενους σε 8.224 θέσεις, συμπεριλαμβανομένων και των 4.254 υποδίκων.

Στο συνολικό αριθμό κρατουμένων συμπεριλαμβάνονται 7.887 αλλοδαποί (63,2%) και 4.136 παραβάτες του νόμου περί ναρκωτικών (33,14 %), ενώ το ποσοστό των τοξικομανών φυλακισμένων – ασχέτως αν καταδικάστηκαν για αδικήματα σχετικά με ναρκωτικές ουσίες – διαρκώς αυξάνει. Οι

¹¹⁶ Η διαπίστωση αυτή γίνεται σταθερά από το 1926, χρονολογία κατά την οποία άρχισαν να δημοσιεύονται – κατ' έτος – εγκληματολογικές στατιστικές. Βλ. σχετικά ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ Χ., *Η κρίση του θεσμού της φυλακής και οι μη φυλακτικές κυρώσεις*, Εκδ. Σάκκουλα, 1998, σελ. 131 επ.

¹¹⁷ *Idem*, σελ. 131.

¹¹⁸ Βλ. Council of Europe, *Annual Penal Statistics, Survey 2011*, 3 May 2013, Doc. PC-CP (2013) 5, σελ. 41, http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2013/05/SPACE-1_2011_English.pdf.

¹¹⁹ Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενικός Στατιστικός Πίνακας Κρατουμένων – Ποινών (2003-2012), <http://www.ministryofjustice.gr/site/el>.

διαπιστώσεις αυτές υποδεικνύουν ότι οι δύο μεγάλες «πληγές» του υπερπληθυσμού, δηλαδή η κράτηση υπό απέλαση αλλοδαπών και η κράτηση εξαρτημένων από ουσίες, εξακολουθούν να ενισχύουν τη νοσηρότητα του φαινομένου. Πρόκειται, άλλωστε, για δύο επιμέρους θεμελιώδη και χρονίζοντα ζητήματα που έχουν απασχολήσει ιδιαίτερος την ΕΕΔΑ στο παρελθόν¹²⁰.

Η ΕΕΔΑ τονίζει σχετικά ότι η διαρκής αδυναμία των αλληπάλληλων νομοθετικών πρωτοβουλιών να πραγματώσουν το ζητούμενο αποδεικνύει τον αποσπασματικό και πλημμελή χαρακτήρα τους, που σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη αύξηση της εγκληματικότητας, συντηρεί το πρόβλημα του υπερπληθυσμού – υπερσυνωστισμού στις υφιστάμενες φυλακές. Δεδομένου ότι δεν είναι εφικτό να γίνει ενδελεχής ανάλυση των σύνθετων αυτών ζητημάτων στα πλαίσια της παρούσας Εισήγησης, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στις από 10 Απριλίου 2008 σχετικές προτάσεις της¹²¹.

Άρθρο 11 (παρ. 13 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σχετικά με το άρθρο 11 και την απαγόρευση κράτησης λόγω αδυναμίας εκπλήρωσης συμβατικής υποχρέωσης, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι η τροποποίηση του άρθρου 1047 του ΚΠολΔ από το άρθρο 62 Ν 3994/2011 κινείται στο πνεύμα του ΔΣΑΠΔ, θέτοντας τέρμα στην πρακτική των δικαστηρίων να εκδίδουν αποφάσεις που διατηρούσαν σε ισχύ το θεσμό της προσωποκράτησης για εμπορικές απαιτήσεις. Κρίνει, ωστόσο, σκόπιμο να σημειώσει ότι η απαγόρευση αυτή δεν αφορά σε όλες αδιακρίτως τις απαιτήσεις. Διατηρείται η προσωπική κράτηση, αφενός, για τις περιπτώσεις που ορίζει ρητά ο νόμος και για απαιτήσεις από αδικοπραξίες (άρθρο 1047, παρ. 1, του ΚΠολΔ), αφετέρου, για απαιτήσεις που υπερβαίνουν τις τριάντα χιλιάδες (30.000) ευρώ (άρθρο 1047, παρ. 2, του ΚΠολΔ). Γεγονός, άλλωστε, που επαληθεύεται και από την παρουσία ξεχωριστής κατηγορίας, με τον τίτλο «Κρατούμενοι για χρέη», στο Γενικό Στατιστικό Πίνακα Κρατουμένων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹²².

¹²⁰ ΕΕΔΑ, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», *op.cit.*, σελ. 226-230.

¹²¹ *Idem*, σελ. 233-238.

¹²² Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενικός Στατιστικός Πίνακας Κρατουμένων – Ποινών (2003-2012), *op.cit.*

Άρθρο 14

Νομοθετικές εξελίξεις προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης του δικαιώματος των διαδίκων σε δίκαιη δίκη

Στο σημείο αυτό η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τις νομοθετικές εξελίξεις προς την κατεύθυνση του εξορθολογισμού των διαδικασιών και της επιτάχυνσης της απονομής δικαιοσύνης. Η ψήφιση και θέση σε ισχύ των νόμων 3900/2010 «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 213/17.12.2010), 3994/2011 «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 165/25.7.2011) και 4055/2012 «Δίκαιη δίκη και εύλογη διάρκεια αυτής» (ΦΕΚ Α' 51/12.3.2012) συνιστούν ένα σημαντικό βήμα για την αντιμετώπιση ενός διαρκώς οξυνόμενου προβλήματος και την αποτελεσματικότερη παροχή δικαστικής προστασίας στην Ελλάδα. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι τα νομοθετικά αυτά κείμενα εισάγουν «τολμηρές δικονομικές διατάξεις», αρκετές από τις οποίες μπορούν να ελαφρύνουν το βαρύτατο φόρτο των δικαστηρίων¹²³.

Επισημαίνεται σχετικά ότι η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν διατυπώσει παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με τα αντίστοιχα σχέδια νόμου που της είχαν υποβληθεί για σχολιασμό πριν την υιοθέτησή τους, πολλές εκ των οποίων όχι μόνο διακρίθηκαν για την ευστοχία και την έγκαιρη διατύπωσή τους¹²⁴, αλλά και λήφθηκαν υπόψη στην εκπόνηση και ψήφιση των τελικών νομοθετικών κειμένων. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι έγιναν δεκτές οι προτάσεις της ΕΕΔΑ για τη διατήρηση των προβλέψεων του άρθρου 22 ΠΔ 18/1989 περί επισύναψης στο φάκελο της έκθεσης του εισηγητή τρεις ημέρες πριν από τη συζήτηση και για υποχρεωτική αναβολή της σε περίπτωση παράλειψης ύστερα από αίτημα ενός εκ των διαδίκων (άρθρο 6, παρ. 1, Ν 3900/2010), καθώς επίσης και για την πρόβλεψη να ακούγεται υποχρεωτικά από τον οριζόμενο δικαστή, εφόσον ζητηθεί, ο αντιλέγων ή ο δικαστικός του πληρεξούσιος (άρθρο 55, παρ. 1, Ν 3900/2010). Δεκτή έγινε

¹²³ Η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν διατυπώσει παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με τα εν λόγω σχέδια νόμου. Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις"», *Έκθεση 2010*, σελ. 118 και «Σχόλια επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης"», *Έκθεση 2010*, σελ.147.

¹²⁴ Ο Αντιπρόεδρος του ΣτΕ χαρακτηρίζει τις παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ στο ΣχΝ που έγινε Ν 3900/2010 ως «πολύ προσεγμένες και έγκαιρα διατυπωμένες», κάνοντας συνολικά επτά παραπομπές σε αυτές. Βλ. σχετικά ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ Φ., *Η «απότυπη» ή «απλοτική» δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 9, 21, 36, 37, 68, 78 και 154.

και η πρόταση της ΕΕΔΑ περί δυνατότητας παρέμβασης της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου διοικητικού δικαστηρίου επί διαφορών, οι οποίες γεννώνται από την προσβολή διοικητικών πράξεων που αφορούν στην αναγνώριση αλλοδαπού ως πρόσφυγα ή δικαιούχου άλλης μορφής διεθνούς προστασίας (άρθρο 67, παρ. 4, Ν 3900/2010). Λήφθηκαν, τέλος, σοβαρά υπόψη οι συστάσεις της ΕΕΔΑ περί διασφάλισης της ταχύτερης διαδικασίας ελέγχου της συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τις εθνικές δικαστικές αποφάσεις (άρθρο 56 Ν 3900/2010)¹²⁵.

Στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και οι συστάσεις που διατύπωσε η ΕΕΔΑ σχετικά με το σχέδιο του Ν 4055/2012. Ειδικότερα, η ουσιώδης επισήμανση της ΕΕΔΑ σχετικά με την απότομη και αλματώδη αύξηση των παραβόλων, την επιβάρυνση και των αναγνωριστικών αγωγών με δικαστικό ένοσημο και το συνεπακόλουθο περιορισμό της δυνατότητας πρόσβασης των ιδιωτών στη Δικαιοσύνη φαίνεται μεν να λήφθηκε υπόψη από το Ν 4055/2012, αλλά σε περιορισμένο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, οι διατάξεις του Ν 4055/2012 απαλλάσσουν από την καταβολή παραβόλου όσους λαμβάνουν το ευεργέτημα της πενίας (άρθρο 6, παρ. 8 και 9, Ν 4055/2012), χωρίς να επεκτείνουν ωστόσο την εξαίρεση από την αύξηση των παραβόλων και στις αγωγές κατά των φορέων αυτών, όπως είχε προτείνει η ΕΕΔΑ. Τέλος, ο Ν 4055/2012 απάλλαξε του δικαστικού ενοήμου μόνο τις αναγνωριστικές αγωγές που αφορούν σε διαφορές των άρθρων 663, 677, 681Α και 681Β ΚΠολΔ, όχι όμως και σε αγωγές κατά φορέων κοινωνικής ασφάλισης, όπως είχε συστήσει η ΕΕΔΑ (άρθρο 21 Ν 4055/2012).

Αλματώδης αύξηση των παραβόλων για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων και μέσων

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας προκειμένου να επαναφέρει τις από 26.1.2012 θέσεις της αναφορικά με το ζήτημα της αλματώδους αύξησης των παραβόλων για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων και μέσων και να αναδείξει, για άλλη μία φορά, την αστοχία της εν λόγω επιλογής ως μέσου επίλυσης του προβλήματος της μη εύλογης διάρκειας της δίκης. Αντίθετα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει με έμφαση ότι μέτρα που διέπονται από τέτοιας φύσης λογική θίγουν καίρια το δικαίωμα σε δικαστική προστασία μεγάλου αριθμού προσώπων. Πολλώ δε μάλλον όταν ένα μεγάλο και ραγδαία αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού της Ελλάδας είναι εκτεθειμένο σε φτώχεια και

¹²⁵ Βλ. τις παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του σχετικού νομοσχεδίου σε: *ΕΔΚΑ 2011*, σελ. 120.

κοινωνικό αποκλεισμό¹²⁶, όταν το κατώτατο ημερομίσθιο, βάσει και των μειώσεων έως και 32% του 2^{ου} Μνημονίου, είναι 26,18 ευρώ, ενώ ο κατώτατος μηνιαίος μισθός 586,08 ευρώ και 510,95 ευρώ για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών. Σε μία περίοδο, μάλιστα, σοβαρών και εντεινόμενων αναταράξεων στον εργασιακό και ασφαλιστικό τομέα και περιορισμού και στέρησης θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων, οπότε μεγάλος αριθμός ατόμων έχει εντονότερη από ποτέ ανάγκη αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

Για το λόγο αυτό και προκειμένου να μη δυσχεραίνεται η πρόσβαση στη Δικαιοσύνη μόνο για τους ιδιώτες, αφού μόνον αυτοί καταβάλλουν τα παράβολα, η ΕΕΔΑ έχει προτείνει στο παρελθόν, σε περίπτωση μη ευδοκίμησης ενδίκου βοηθήματος ή μέσου ασκηθέντος από το Δημόσιο ή ΝΠΔΔ, να του επιβάλλονται σημαντικά αυξημένες δικαστική δαπάνη και χρηματική ποινή, ικανές να ενεργήσουν αποτρεπτικά¹²⁷. Έτσι, μπορεί να ελαφρυνθεί το βάρος των δικαστηρίων, χωρίς να δημιουργείται ζήτημα ισότητας των διαδικών. Ως μέτρο στήριξης των βαριά πληττομένων από την ανεργία, την εργασιακή ανασφάλεια και την απορρύθμιση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, σε συμμόρφωση προς τις επιταγές των άρθρων 21, 22, παρ. 1 και 5, και 25 του Συντάγματος, η ΕΕΔΑ προτείνει επίσης να καταργηθούν τα παράβολα, τουλάχιστο για τις εργατικές και κοινωνικο-ασφαλιστικές υποθέσεις και να μειωθούν δραστικά για τις λοιπές υποθέσεις. Παράλληλα, δε, αναγκαίο κρίνεται να αναδιοργανωθεί και επεκταθεί ο θεσμός της νομικής βοήθειας, ο οποίος έχει αποδυναμωθεί, ενώ για τις διοικητικές δίκες δεν προβλέπεται καν. Οι προτάσεις αυτές, άλλωστε, συνάδουν με τις αντίστοιχες συστάσεις για λήψη μέτρων στήριξης των εργαζομένων στην παρούσα περίοδο κρίσης των αρμοδίων οργάνων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, κατόπιν καταγγελιών της ΓΣΕΕ¹²⁸.

¹²⁶ Σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία της EUROSTAT, το 2011, το 31% του πληθυσμού της Χώρας (3.031.000 άτομα) βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας και αποκλεισμού ή κάτω από το όριο της φτώχειας. Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Αξιολόγηση του εθνικού προγράμματος μεταρρυθμίσεων και του προγράμματος σταθερότητας του 2013 για την Ελλάδα*, SWD(2013) 358, Βρυξέλλες, 29.5.2013, σελ. 14 και 30, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/swd2013_greece_el.pdf. Το ποσοστό αυτό έχει εν τω μεταξύ προφανώς αυξηθεί, μαζί με το ραγδαία ανερχόμενο ποσοστό της ανεργίας, τη διαρκή δραστική μείωση μισθών και συντάξεων και την αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους. Βλ. «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», *Έκθεση 2011*, σελ. 119 επ.

¹²⁷ Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις"», *op.cit.*, σελ. 123.

¹²⁸ ILO, Committee on the Application of Standards, 2013 Report (102nd ILC), http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/committee-reports/WCMS_216456/lang-en/index.htm ; Committee on Freedom of Association, 365th Report of the Committee on Freedom of Association

Τέλος, χαιρετίζει την εισαγωγή στην ελληνική έννομη τάξη ενός νέου ενδίκου βοηθήματος που επιτρέπει στους διαδικούς να προσφύγουν ενώπιον του αρμόδιου εθνικού Δικαστηρίου προκειμένου να ζητήσουν δικαιοκρατική ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης, καθώς και επιτάχυνση της εκδίκασης της υπόθεσής τους (Κεφάλαιο Δ' Ν 4055/2012, άρθρα 53-60). Σε ό,τι αφορά στην εφαρμογή, ωστόσο, των εν λόγω νομοθετικών διατάξεων, η ΕΕΔΑ διατυπώνει τις επιφυλάξεις της για την επιλογή του νομοθέτη να αποκλείσει το διάδικο από την άσκηση αίτησης δικαιοκρατικής ικανοποίησης για υπέρβαση εύλογης διάρκειας της δίκης σε περιπτώσεις που η οριστική απόφαση έχει ήδη εκδοθεί σε χρονικό διάστημα προγενέστερο της έναρξης ισχύος του, δεδομένου ότι η αίτηση δικαιοκρατικής ικανοποίησης ασκείται εντός προθεσμίας έξι (6) μηνών από τη δημοσίευση της επίδικης οριστικής δικαστικής απόφασης. Η νομοθετική αυτή επιλογή ασφαλώς δεν πέρασε απαρατήρητη από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο του Στρασβούργου, το οποίο σε πρόσφατες αποφάσεις του καταδικάζει την ελληνική κυβέρνηση, σημειώνοντας ότι η πρόβλεψη του νομοθέτη δε μπορεί να θεραπεύσει παρά μόνο το κενό που αφορά σε μελλοντικές καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης και σε καμία περίπτωση «σε υποθέσεις που έχουν κλείσει 6 μήνες πριν τη θέση του [νομοθετήματος] σε ισχύ»¹²⁹.

Επιτάχυνση απονομής δικαιοσύνης

Η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει στο σημείο αυτό τους φόβους που έχει εκφράσει επανειλημμένα και στο παρελθόν σε προηγούμενες αποφάσεις της¹³⁰ σχετικά με τον κίνδυνο τα πιο πάνω μέτρα που στοχεύουν στην απλοποίηση των διαδικασιών ενώπιον των δικαστηρίων, με σκοπό τον περιορισμό της διάρκειάς τους, να δημιουργήσουν περισσότερα προβλήματα από όσα

(November 2012), case 2820, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf; Committee on the Application of Standards 2011 Report (100th ILC), http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_165970/lang-en/index.htm. Σχετικά βλ. επίσης ILO, Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2013 Report, http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/reports-submitted/WCMS_205472/lang-en/index.htm ; 2012 Report, http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/101stSession/reports/reports-submitted/WCMS_174843/lang-en/index.htm ; 2011 Report, http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/reports-submitted/WCMS_151556/lang-en/index.htm και ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf.

¹²⁹ Βλ. ΕΕΔΑ, *Ιωάννης Αναστασιάδης και λοιποί κατά Ελλάδα*, 18.7.2013, παρ. 37; *Φεργαδιώτη-Ριζάκη κατά Ελλάδα*, 18.7.2013, παρ. 21.

¹³⁰ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις"», *op.cit.*, σελ. 118 και «Σχόλια επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης"», *op.cit.*, σελ.147.

καλούνται να λύσουν. Η προσπάθεια επιτάχυνσης των ρυθμών απονομής της ποινικής δικαιοσύνης είναι αναγκαία και ο σκοπός της ευγενής, ενόψει μάλιστα και των συχνών σχετικών καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ λόγω της καθυστερημένης εκδίκασης των ποινικών υποθέσεων. Εντούτοις, ορισμένες ρυθμίσεις εγείρουν αμφιβολίες, τόσο ως προς την αποτελεσματικότητά τους, όσο και ως προς την εσωτερική τους συνοχή¹³¹.

Ενδεικτικά, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις προτάσεις που είχε διατυπώσει στα Σχόλιά της επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης» και υπενθυμίζει ότι οι παθογένειες της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα έχουν πολλές και διαφορετικές αιτίες. Ο φόρτος των δικαστηρίων, που οδηγεί στην υπερβολική καθυστέρηση, αντιμετωπίζεται επιτυχέστερα με την αποποινικοποίηση των ήσσονος σημασίας αδικημάτων και των διοικητικών παραβάσεων, παρά με την εισαγωγή ρυθμίσεων που αποπειρώνται να δεσμεύσουν ασφυκτικά τα Δικαστήρια. Η λύση στο πρόβλημα της υπερφόρτωσης των ποινικών δικαστηρίων και της συνακόλουθης καθυστέρησης της απονομής της δικαιοσύνης δε μπορεί να επιτευχθεί εάν δε γίνει μια γενναία και εκτεταμένη μεταρρύθμιση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου¹³².

Άρθρο 17

Αναφορικά με το δεύτερο κεφάλαιο του Ν 3917 / 2011 σχετικά με τη «Χρήση συστημάτων επιτήρησης με τη λήψη η καταγραφή ήχου ή εικόνας σε δημοσίους χώρους και συναφείς διατάξεις», η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την προσπάθεια συμμόρφωσης της ελληνικής Πολιτείας με τη Γνωμοδότηση της αρμόδιας ΑΠΔΠΧ, αρ. 1/2009 και την εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με το ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων.

Παρόλα αυτά, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να επανέλθει στην από 18.2.2010 απόφασή της, προκειμένου να επισημάνει ότι, σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, το μέτρο έχει αποδειχθεί αναποτελεσματικό. Ενδεικτικό είναι ότι στη Μ. Βρετανία, όπου λειτουργούν περισσότερες από 4 εκ. κάμερες¹³³, δεν

¹³¹ Βλ. *Idem*, σελ. 153.

¹³² ΕΕΔΑ, «Σχόλια επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης"», *op.cit.*, σελ.157-158.

¹³³ Σημειώνεται ότι η εγκατάστασή τους στοιχισε τουλάχιστον 500 εκ. £. Βλ. "Big Brother is not working: How £500m of CCTV cameras does 'next to nothing' to cut crime", *The Daily Mail*, 18.5.2009. Για περισσότερα συγκριτικά στοιχεία, βλ. Θ. Π. Παπαθεοδώρου,

έχει σημειωθεί σημαντική μείωση της εγκληματικότητας και μόνο σε κλειστούς και κλασικά φυλασσόμενους χώρους φαίνεται να λειτουργεί αποτρεπτικά¹³⁴. Ως εκ τούτου, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η Πολιτεία πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της την αμφίβολη αποτελεσματικότητα του μέτρου, η οποία αποδεικνύει την προφανή δυσαναλογία με την ένταση της επέμβασης στην ιδιωτικότητα και το μεγάλο οικονομικό κόστος¹³⁵.

Άρθρο 18

Θρησκευτική αγωγή και παιδεία

Σχετικά με το άρθρο 18 (δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας) και, ειδικότερα, το ζήτημα της Θρησκευτικής αγωγής και παιδείας, η ΕΕΔΑ θεωρεί σκόπιμο να επισημάνει ότι το ζήτημα της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, για το διάστημα από το 2008 έως και το Σεπτέμβριο του 2013¹³⁶, δεν αντιμετωπίστηκε με ενιαίο και ομοιόμορφο τρόπο. Ειδικότερα, δυνάμει των διατάξεων των σχετικών Εγκυκλίων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, η άσκηση του δικαιώματος της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών, αφορούσε μόνο σε «άθρησκους, αλλόθρησκους και ετερόδοξους μαθητές», υπό την προϋπόθεση ότι «συνέτρεχαν στο πρόσωπό τους λόγοι θρησκευτικής συνείδησης, τους οποίους όφειλαν να επικαλούνται οι ίδιοι ή οι γονείς τους». Η αιτιολόγηση, δε, αυτής της άρνησης του μαθητή να παρακολουθήσει το μάθημα των Θρησκευτικών, σύμφωνα με σχετικά πρόσφατη νομολογία του Διοικητικού Εφετείου Χανίων¹³⁷, δε συνιστούσε παραβίαση ούτε του άρθρου 13 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, ούτε άλλων διατάξεων διεθνών ή ευρωπαϊκών κειμένων που κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης.

Επιτηρούμενη Δημοκρατία: Η ηλεκτρονική παρακολούθηση των πολιτών στην κοινωνία της διακινδύνευσης, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 48 επ.

¹³⁴ M. Gill and A. Spriggs, "Assessing the Impact of CCTV", Research Study n° 292, (Home Office, London 2005), "1,000 cameras 'solve one crime'", *BBC News*, 24.8.2009. Σε αντίστοιχα αποτελέσματα κατέληξε μελέτη του Πανεπιστημίου της California για τη λειτουργία καμερών στο San Francisco, *CITRIS Report: The San Francisco Community Safety Camera Program*, 17.12.2008.

¹³⁵ ΕΕΔΑ, «Η λειτουργία καμερών σε δημόσιους χώρους και η καταγραφή ήχου ή εικόνας, η ανάλυση γενετικού υλικού στην ποινική διαδικασία και το αρχείο γενετικών αποτυπωμάτων (άρθρο 12 Ν 3783/2009)», *Έκθεση 2010*, σελ. 72-73.

¹³⁶ Πρόκειται για το διάστημα εφαρμογής των τριών Εγκυκλίων Στυλιανίδη του 2008, που διευθετούσαν το ζήτημα της διαδικασίας απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών. Βλ. σχετικά Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εγκύκλιοι με αριθ. πρωτ. 91109/Γ2/10-7-2008, 10407 Π2/4-8-2008 και Φ12/977/1097441Γ1/26-8-2008.

¹³⁷ Διοικ.Εφ. Χανίων 115/2012.

Το θολό αυτό τοπίο σχετικά με τη διασφάλιση της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης ήρθε να ξεδιαλύνει η νέα Εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, με θέμα τη «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων», η οποία, αποσαφηνίζοντας τυχόν παρερμηνείες που δημιουργήθηκαν με αφορμή το προγενέστερο κανονιστικό πλαίσιο, διευκρινίζει ότι *«παρέχεται η δυνατότητα απαλλαγής στους μαθητές που είναι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι ή επικαλούνται λόγους θρησκευτικής συνείδησης και γι' αυτό δεν επιθυμούν να το παρακολουθήσουν [...] ύστερα από Υπεύθυνη Δήλωση [...] στην οποία θα αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος ή επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκεύματος στο οποίο ανήκει»*¹³⁸.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να διευκρινίσει ότι το μέτρο της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί μια πρωτοβουλία που δεν εισέρχεται σε βάθος στην αντιμετώπιση του ζητήματος της θρησκευτικής αγωγής στα σχολεία, ούτε προτείνει μια μακροπρόθεσμη και αποτελεσματική λύση. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών – όπως αυτός επισημαίνεται στην πρώτη παράγραφο της προαναφερθείσας πρόσφατης Εγκυκλίου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων – δε φαίνεται να είναι συμβατός με τη δυνατότητα γενικευμένης απαλλαγής από τη διδασκαλία του, χωρίς μάλιστα ειδική αιτιολόγηση, – της οποίας η χορήγηση προβλέπεται στην αμέσως επόμενη παράγραφο της ίδιας Εγκυκλίου¹³⁹. Κι αυτό διότι μια τέτοιου είδους ρύθμιση καθιστά αυτομάτως ένα μάθημα, που ανήκει στον κορμό των μαθημάτων γενικής παιδείας, προαιρετικό. Υιοθετώντας μια εναλλακτική προσέγγιση, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι, σε ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό σχολείο, το οποίο σέβεται τη θρησκευτική ετερότητα, ένα μάθημα με κατηχητικό και ομολογιακό χαρακτήρα, που διδάσκει υποχρεωτικά, έστω και διευρυμένα και με ανοικτούς ορίζοντες, την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση¹⁴⁰, δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών. Αντίθετα, προκρίνεται ένα θρησκευτολογικού χαρακτήρα μάθημα, που δε θα προβαίνει σε δογματική εμφύτευση θρησκευτικών πεποιθήσεων, αλλά θα προτείνει μια εισαγωγή στην ιστορία και τη δογματική των θρησκειών, ως περισσότερο συμβατό τόσο με τις συνταγματικές επιταγές, όσο και με τη σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτιστική πραγματικότητα.

¹³⁸ Βλ. σχετικά Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εγκύκλιος με αριθ. 133099/Γ2-19.9.2013.

¹³⁹ *Idem*.

¹⁴⁰ Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1, παρ. 1 (α), του ισχύοντα Ν 1566/1985 περί Δομής και λειτουργίας της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Αντιρρησίες συνείδησης

Η ΕΕΔΑ, με τις Προτάσεις της για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής θητείας, έχει αναγνωρίσει τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν το θεσμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως αυτές έχουν διατυπωθεί στη Σύσταση R 87 (8) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η εναλλακτική θητεία δεν πρέπει να έχει τιμωρητικό χαρακτήρα, ενώ η διάρκειά της πρέπει να είναι εύλογη, να υφίσταται δηλαδή σχέση σταθερής αναλογίας μεταξύ της χρονικής διάρκειας της θητείας που υπηρετεί ο μη αντιρρησίας συνείδησης σε σχέση με εκείνη της θητείας που υπηρετεί ο αντιρρησίας συνείδησης. Η διοικητική Αρχή, δε, που αποφασίζει για την υπαγωγή των ενδιαφερομένων στο καθεστώς εναλλακτικής θητείας οφείλει να είναι ανεξάρτητη από τη στρατιωτική διοίκηση και να παρέχει τις κατάλληλες διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την εξέταση του ζητήματος¹⁴¹. Οι θέσεις αυτές εκφράζονται και στη Σύσταση 1518 (2001) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, στην οποία υπογραμμίζεται η ανάγκη αναγνώρισης της αντίρρησης συνείδησης και μετά από ένοπλη υπηρεσία και η συνεπακόλουθη παροχή μιας πραγματικής εναλλακτικής πολιτικής υπηρεσίας, χωρίς αποτρεπτικό ή τιμωρητικό χαρακτήρα¹⁴². Στο σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να κάνει αναφορά στην απόφαση-σταθμό του Δικαστηρίου του Στρασβούργου *Bayatyan κατά Αρμενίας*, στην οποία για πρώτη φορά αναγνωρίζεται ρητά η εφαρμογή του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ (ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας) σε ζητήματα αντίρρησης συνείδησης στη στρατιωτική θητεία¹⁴³.

Θρησκευτικός όρκος

Η πρόσφατη καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία)¹⁴⁴ είναι η τέταρτη στη σειρά για την Ελλάδα από το 2008¹⁴⁵, χωρίς ωστόσο να λαμβάνει υπόψη της

¹⁴¹ ΕΕΔΑ, «Προτάσεις για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας», *Ετήσια Έκθεση 2001*, σελ. 165-166. Βλ. επίσης Council of Europe, Committee of Ministers to member states, Recommendation R (87) 8, *Conscientious objection to compulsory military service*, 9.4.1987, <http://www.refworld.org/docid/5069778e2.html>.

¹⁴² Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation n° R 1518 (2001), *Exercise of the right of conscientious objection to military service in Council of Europe member states*, 23.5.2001, http://assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta01/erec1518.htm#_ftn1

¹⁴³ ΕΔΔΑ, *Bayatyan κατά Αρμενίας*, 7.7.2011.

¹⁴⁴ ΕΔΔΑ, *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδα*, 8.4.2013, παρ. 22.

¹⁴⁵ ΕΔΔΑ, *Αλεξανδριδης κατά Ελλάδα*, 21.5.2008; *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδα*, 3.9.2010; *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδα* (N° 2), 3.2.2012.

τις πρόσφατες τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν 4055/2012 στις σχετικές με το θρησκευτικό όρκο μαρτύρων διατάξεις του ΚΠΔ¹⁴⁶.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να σταθεί στις διατάξεις των άρθρων 39, παρ. 3, και 109, παρ. 1 (β), Ν 4055/2012, οι οποίες, τροποποιώντας το άρθρο 218 ΚΠΔ και καταργώντας το άρθρο 220 ΚΠΔ, δίνουν στο μάρτυρα, κατά το πρότυπο του άρθρου 408 του ΚΠολΔ, τη δυνατότητα να δηλώσει τον τύπο του όρκου, θρησκευτικού ή πολιτικού, που επιθυμεί να δώσει πριν εξεταστεί. Επανερχόμενη στην από 29.5.2008 Απόφασή της αναφορικά με την αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό, η ΕΕΔΑ δε θεωρεί ικανοποιητική την προκριθείσα λύση, για δύο ουσιαστικά λόγους: α) διότι η επιλογή του πολιτικού όρκου και όχι του θρησκευτικού, δεδομένης της αναγνώρισης της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως «επικρατούσας» θρησκείας στην Ελλάδα, τείνει να ερμηνεύεται ως παραδοχή από την πλευρά του πολίτη ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος, γεγονός που δύναται να οδηγήσει σε προκατάληψη σε βάρος της ακεραιότητας και του κύρους του και β) διότι παρατηρείται συχνά το φαινόμενο οι δικαστές της έδρας να μη δίνουν στο μάρτυρα τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ θρησκευτικού ή πολιτικού όρκου, αλλά να του ζητάνε να ορκιστεί στο Ευαγγέλιο με αποτέλεσμα να πρέπει ο ίδιος ο μάρτυρας να ζητήσει να δώσει τον πολιτικό όρκο, ενισχύοντας έτσι ακόμα περισσότερο την πεποίθηση ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος¹⁴⁷. Η εναλλακτική ορκοδοσία, με άλλα λόγια, λόγω των κοινωνικών στερεοτύπων που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία, συνιστά πρακτική που μπορεί να επιτρέψει να συναχθούν συμπεράσματα για τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ατόμου. Πέραν της διαπίστωσης αυτής, ωστόσο, είναι κοινή παραδοχή ότι, στη δικαστηριακή πρακτική, σπάνια εφαρμόζονται οι διατάξεις περί εναλλακτικής ορκοδοσίας του άρθρου 218 ΚΠΔ, καθότι δεν παρατηρείται συχνά το φαινόμενο ο δικαστής

¹⁴⁶ Αναφορικά με τη συμβατότητα των νέων ρυθμίσεων ΚΠΔ με την ΕΣΔΑ, η Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει επισημάνει ότι το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει δεχτεί ότι η αντίστοιχη εναλλακτική ορκοδοσία που προβλέπεται για τις πολιτικές δίκες είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της ΕΣΔΑ. Βλ. Council of Europe, Committee of Ministers to member states, Appendix to Resolution CM/ResDH(2012)184 *Information on the measures taken to comply with the judgments in the cases of Dimitras and others and Dimitras and others N° 2 against Greece*, 6.12.2012, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec%282012%291157&Language=lanEnglis h&Ver=volres&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>.

¹⁴⁷ ΕΕΔΑ, «Απόφαση αναφορικά με την αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό», *Εκθεση 2008*, σελ. 39. Το ζήτημα του θρησκευτικού όρκου είχε απασχολήσει την ΕΕΔΑ και πριν το 2008, οπότε και είχε προτείνει την κατάργησή του και την αντικατάστασή του από τον πολιτικό όρκο. Βλ. ΕΕΔΑ, «Πρόταση της ΕΕΔΑ για τη ρύθμιση σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας» *Εκθεση 2005*, σελ. 177; «Θέσεις της ΕΕΔΑ ως προς την Αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος», *Εκθεση 2006*, σελ. 137, 142.

της έδρας να ρωτά, ως οφείλει, το μάρτυρα, πριν εξεταστεί στο ακροατήριο, αν προτιμά να δώσει θρησκευτικό ή πολιτικό όρκο.

Υπό το φως των ανωτέρω διαπιστώσεων, συνεπώς, και προκειμένου να επιτευχθεί η απόλυτη προστασία της αρνητικής ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις από 29.5.2008 διατυπωθείσες προτάσεις της και προκρίνει την εξ ολοκλήρου αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό. Προς επίρρωση της θέσης αυτής, σημειώνεται ότι, σύμφωνα με παλαιότερη νομολογία του ΣτΕ, τόσο ο θρησκευτικός όρκος όσο και ο πολιτικός έχουν τις ίδιες έννομες συνέπειες¹⁴⁸.

Άρθρο 19

Ρατσιστική βία και ρητορική του μίσους – Αντιρατσιστικό νομοθετικό πλαίσιο

Αναφορικά με το άρθρο 19 και την απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, πέραν της λήψης συντονισμένης και αποφασιστικής δράσης από τη δικαστική εξουσία της Χώρας, κρίνεται πρωταρχικής σημασίας να ληφθούν πρωτοβουλίες, όπου χρειάζεται, και σε νομοθετικό επίπεδο για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση και καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Η αναντίρρητη διαπίστωση του πολλαπλασιασμού των ρατσιστικών επιθέσεων το τελευταίο χρονικό διάστημα, που αναπόφευκτα δημιουργούν προβλήματα κοινωνικής συνοχής και υποβαθμίζουν τη διεθνή εικόνα της Χώρας, καθιστά αδικαιολόγητη τη χαρακτηριστική επίδειξη νωθρότητας από την πλευρά της νομοθετικής εξουσίας, η οποία, σε περίοδο έξαρσης των περιστατικών τυφλής ρατσιστικής εγκληματικής βίας, αδράνησε.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ παρακολουθεί με προσοχή και ικανοποίηση την ανάληψη νομοθετικής πρωτοβουλίας για την τροποποίηση και προσαρμογή του Ν 927/1979 στην απόφαση πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου. Δεδομένης της κρισιμότητας της κοινωνικής χρονικής συγκυρίας στην οποία έρχεται προς εξέταση η παρούσα τροπολογία, η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να διατυπώσει την ισχυρή πεποίθηση ότι το μήνυμα της σαφούς, ρητής και υπεράνω κάθε άλλης επιμέρους διαφοροποίησης ή επιφύλαξης καταδίκης των εγκλημάτων βίας με ρατσιστικό κίνητρο πρέπει να εκπέμπεται στο εσωτερικό και το

¹⁴⁸ ΣτΕ (Τμήμα ΣΤ') 2601/1998, παρ. 7.

εξωτερικό της χώρας με αποφασιστικότητα και ειλικρίνεια, με λόγο και με πράξεις. Το ζήτημα της αποτελεσματικής καταπολέμησης εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας και της κύρωσης της μισαλλοδοξίας και της ρητορικής του μίσους είναι πρωταρχικής σημασίας για την ελληνική Πολιτεία, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου.

Υπενθυμίζεται, δε, στο σημείο αυτό, ότι η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το ζήτημα της ανάγκης αντιμετώπισης της ρατσιστικής βία, διατυπώνοντας, για το σκοπό αυτό, παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την «Καταπολέμηση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας»¹⁴⁹. Ενόψει των σοβαρών προκλήσεων που αντιμετωπίζει σήμερα η Χώρα μας, η ΕΕΔΑ θεωρεί χρήσιμο να επανέλθει στις προηγούμενες θέσεις της και να επαναδιατυπώσει, με την παρούσα, ορισμένες εκ των θεμελιωδέστερων συστάσεών της¹⁵⁰.

ο Σε ό,τι αφορά στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση των φυλετικών διακρίσεων, δηλαδή ουσιαστικά το Ν 927/1979, υπενθυμίζεται ότι η εφαρμογή του απασχόλησε αρκετά τα διεθνή όργανα, τα οποία έχουν επανειλημμένα διατυπώσει την ανησυχία τους για την αναποτελεσματική καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων και των εγκλημάτων με ρατσιστικό κίνητρο. Είναι κοινός τόπος ότι χρήζει ουσιαστικών παρεμβάσεων προς την κατεύθυνση της συμμόρφωσης με τις διατάξεις της Απόφασης-Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 28ης Νοεμβρίου 2008, που στόχο της έχει «να εξασφαλίσει ότι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία τιμωρούνται σε όλα τα κράτη μέλη με πραγματικές, ανάλογες και αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις, ικανές να δικαιολογούν την έκδοση ή την παράδοση, και αφετέρου να βελτιώσει τη δικαστική συνεργασία καταργώντας τα ενδεχόμενα εμπόδια και ενθαρρύνοντάς την»¹⁵¹. Η τροποποίηση του Ν 927/1979 (Α'139) και προσαρμογή του στην απόφαση πλαίσιο 2008/913/ΔΕ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328), που κατατέθηκε στη Βουλή των Ελλήνων στις 20 Νοεμβρίου 2013, φαίνεται να στοχεύει στη «δημιουργία ενός σύγχρονου και αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου για την καταπολέμηση των

¹⁴⁹ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου», *Έκθεση 2011*, σελ. 53-60.

¹⁵⁰ Αναλυτικότερα βλ. ΕΕΔΑ, Υπόμνημα επί της αντιρατσιστικής νομοθεσίας, 16.9.2013.

¹⁵¹ Βλ. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Πρόταση Απόφαση Πλαισίου του Συμβουλίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, COM (2001) 664 τελικό (28.11.2001), σελ. 7.

εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας, καθώς και των εγκλημάτων που τελούνται με τέτοια κίνητρα, καλύπτοντας συγκεκριμένες και ειδικότερες πτυχές του θέματος, εισάγοντας νομικά μέσα προστασίας και προβλέποντας αναλογικές και αποτελεσματικές κυρώσεις»¹⁵².

ο Αναφορικά με το δημόσιο εγκωμιασμό, άρνηση ή εκμηδένιση εγκλημάτων, η ΕΕΔΑ επισημαίνει πως η απόλυτη απαγόρευση απλής έκφρασης ή άποψης αντίθετης με την αναγνώριση των συγκεκριμένων εγκλημάτων θα συνιστούσε μη ανεκτό περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης. Στο πεδίο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας εμπίπτουν ιδέες που ενδεχομένως σοκάρουν ή ενοχλούν, ιδίως στο πλαίσιο του δημόσιου διαλόγου. Η ελευθερία αυτή συνιστά θεμέλιο της δημοκρατικής κοινωνίας και από τις πλέον βασικές συνθήκες για την πρόοδο και την ολοκλήρωση κάθε ατόμου και επιδέχεται περιορισμών για την προστασία άλλων έννομων αγαθών μόνο σε ρητά και αυστηρά οριοθετημένες από το Σύνταγμα ή άλλα διεθνή κείμενα¹⁵³ περιπτώσεις.

ο Σχετικά με την προστασία των θυμάτων εγκληματικών πράξεων με ρατσιστικό κίνητρο – ζήτημα πρωταρχικής σημασίας – η ΕΕΔΑ επισημαίνει πως η αποτελεσματική πρόληψη και καταστολή του ρατσιστικού εγκλήματος προϋποθέτει την πραγματική δυνατότητα του θύματος να το καταγγείλει υπό ασφαλείς συνθήκες, χωρίς φόβο να βρεθεί σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση, ικανή να το αποτρέψει από την καταγγελία. Η Πολιτεία οφείλει να ενθαρρύνει τα θύματα –ασχέτως του καθεστώτος διαμονής τους στη Χώρα – να καταγγέλλουν τις απειλές ή επιθέσεις εναντίον τους χωρίς τον κίνδυνο να τεθούν υπό κράτηση προς το σκοπό της απέλασης. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται η προστασία των θυμάτων και ουσιαδών μαρτύρων πράξεων ρατσιστικής βίας, μέσω αναστολής της κράτησης και απέλασης (στην περίπτωση που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων) και η χορήγηση προσωρινής άδειας παραμονής, βάσει ειδικής εισαγγελικής διάταξης που θα πιθανολογεί τη βασιμότητα της καταγγελίας, για το διάστημα μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης στην ποινική δίκη κατά του υπαιτίου. Με τον τρόπο αυτό, θα είναι δυνατή η καταγγελία και διερεύνηση των πράξεων, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς των θυμάτων

¹⁵² Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση του Ν 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328)», παρ. 7, <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/t-1328-eis.PDF>.

¹⁵³ Βλ. άρθρο 14, παρ. 1, Συντ. ή άρθρα 10, παρ. 2, ΕΣΔΑ, 19, παρ. 3, ΔΣΑΠΔ κ.λπ.

και χωρίς τον κίνδυνο σύλληψής τους, διευρύνοντας, διευκολύνοντας και επιταχύνοντας τη δίωξη κατά των υπαιτιών.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχή κλιμάκωση των επιθέσεων εναντίων προσφύγων, μεταναστών και άλλων ομάδων από οργανωμένες εξτρεμιστικές ομάδες, η ΕΕΔΑ επισημαίνει το εν τοις πράγμασι σοβαρό έλλειμμα σε ό,τι αφορά στη διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου στο στάδιο δίωξης, ανεξάρτητα από την επιβαρυντική περίσταση κατά το στάδιο επιμέτρησης της ποινής. Για το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ υιοθετώντας μια εναλλακτική νομοθετική προσέγγιση, προτείνει τη ρύθμιση της ποινικής αντιμετώπισης του εγκλήματος με ρατσιστικά κίνητρα είτε (α) με ειδική ποινική διάταξη, δηλαδή ως ιδιώνυμο έγκλημα, είτε (β) ως γενική επιβαρυντική περίσταση, με συγκεκριμένο όμως πλαίσιο ποινής, είτε (γ) με το συνδυασμό και των δύο. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στη ρύθμιση της ποινικής αντιμετώπισης του ρατσιστικού εγκλήματος με ιδιαίτερη νομοτυπική υπόσταση, ως ιδιώνυμου αδικήματος, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι, δεδομένης της ένταξης του ρατσιστικού κινήτρου στην αντικειμενική υπόσταση της άδικης πράξης, η κύρωση του ρατσιστικού εγκλήματος ως ιδιώνυμου καθιστά το αδίκημα πιο ορατό και αποδοκιμάζει ρητά, οπότε και σαφέστερα, το ρατσιστικό έγκλημα στα μάτια του θύματος και του κοινωνικού συνόλου. Η ειδική, δε, διάταξη διευκολύνει τη συλλογή σχετικών στοιχείων και επομένως, την πρόληψη και την καταπολέμηση¹⁵⁴.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί πρωταρχικής σημασίας να επισημάνει, στο σημείο αυτό, τον κίνδυνο που εγκυμονεί η εστίαση της δημόσιας προσοχής στην κύρωση του ρατσιστικού λόγου να λειτουργεί ως αντίβαρο στην απουσία οποιασδήποτε κύρωσης των πράξεων βίας. Η αντιμετώπιση του ρατσιστικού λόγου είναι ένα σημαντικό βήμα, που δύναται να λειτουργήσει προληπτικά ως προς την καταπολέμηση των πράξεων ρατσιστικής βίας. Σε καμία περίπτωση, εντούτοις, δε συνιστά εκπλήρωση της υποχρέωσης διερεύνησης, κύρωσης – και στην ουσία πραγματικής απαξίωσης – των πράξεων ρατσιστικής βίας. Υπό το φως των ως άνω διαπιστώσεων, επομένως, η ΕΕΔΑ τονίζει με κάθε δυνατή έμφαση την αναγκαιότητα ανάληψης παράλληλης και αποτελεσματικής εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας στα σχολεία και υλοποίησης μέτρων ευαισθητοποίησης του γενικού πληθυσμού ώστε να μην παγιωθεί η εντύπωση ότι η βία και ο ρατσισμός γίνονται αποδεκτά από την Πολιτεία και κατ' επέκταση από το κοινωνικό σύνολο.

¹⁵⁴ ΕΕΔΑ, «Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», *Εκθεση 2011* (Τέταρτο Μέρος, Ειδική θεματική: ρατσιστική βία), σελ. 156.

Την ίδια έκκληση προς τις ελληνικές Αρχές έκανε, άλλωστε, και ο Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα Ανθρώπου, Nils Muiznieks, ο οποίος, σε πρόσφατη Έκθεσή του σχετικά με την έξαρση της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα, επισημαίνει την αναγκαιότητα της περαιτέρω ανάπτυξης και εφαρμογής πρωτοβουλιών από τις Αρχές με στόχο την καταπολέμηση του ρατσισμού και του εξτρεμισμού σε όλους τους κοινωνικούς τομείς. Η αύξηση της ευαισθητοποίησης για τους κινδύνους της μισαλλοδοξίας και του ρατσισμού και η ενίσχυση της εκπαίδευσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου στα σχολεία είναι πρωταρχικής σημασίας και πρέπει να προτεραιοποιηθούν¹⁵⁵.

Αντιμετώπιση ρατσιστικής βίας

Η ΕΕΔΑ θεωρεί σκόπιμο, στο σημείο αυτό, να κάνει αναφορά στη για μεγάλο χρονικό διάστημα αδράνεια των θεσμικών αντανακλαστικών και τη σημαντική καθυστέρηση που παρατηρήθηκε και από τις τρεις εξουσίες – νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική – να αναγνωρίσουν ότι υπάρχει ζήτημα οργανωμένης εγκληματικής ρατσιστικής βίας στη Χώρα, να του αποδώσουν την αρμόζουσα σημασία και προσοχή και να αναλάβουν καθεμία τις αναγκαίες πρωτοβουλίες για τη διαχείρισή του. Συντασσόμενη με τις συστάσεις του Επιτρόπου της Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ επισύρει την προσοχή των ελληνικών Αρχών στην ανάγκη επαγρύπνησης και θέσης σε χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων για την καταπολέμηση κάθε είδους διάκρισης, ειδικά απέναντι σε ακραίες μορφές ρητορικής μίσους και βίας που αποσταθεροποιούν την κοινωνική συνοχή και διαβρώνουν θεμελιώδεις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁵⁶. Παρά τις βαρύτατες ευθύνες της Πολιτείας για την ανοχή που επέδειξε απέναντι στη ναζιστική εγκληματικότητα της Χρυσής Αυγής, χαιρετίζει την πρωτοβουλία που έχει αναληφθεί για την ποινική διερεύνηση της εγκληματικής της δράσης και διατυπώνει την ευχή η ενέργεια αυτή να σηματοδοτήσει θετικές εξελίξεις τόσο σε δικαστικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Ενθαρρυντική προς την κατεύθυνση αυτή είναι η τροπολογία για την αναστολή της χρηματοδότησης του κόμματος της Χρυσής Αυγής, η οποία υπερψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων.

¹⁵⁵ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Έκθεση του Νιλς Μούιζνιεκς μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η Φεβρουαρίου 2013, CommDH(2013)6, 16.4.2013, παρ. 41, <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2275537&SecMode=1&DocId=2004246&Usage=2>.

¹⁵⁶ *Idem*, παρ. 94.

Αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα αντιμετώπισης και καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το φαινόμενο αυτό, που τα τελευταία χρόνια, δεδομένης της συγκυρίας εξαιρετικής κοινωνικής έντασης που διανύει η Χώρα μας, βρίσκεται σε έξαρση και κλονίζει τις αρχές της δημοκρατικής κοινωνίας και του κράτους δικαίου. Στο πλαίσιο των προβληματισμών αυτών και με σκοπό την ανάσχεση της δραματικής όξυνσης της ρατσιστικής βίας, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε δύο ειδικές εκθέσεις:

Πιο συγκεκριμένα, επιχειρώντας να φωτίσει πτυχές της ρατσιστικής βίας που έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία, στην πρώτη Έκθεσή της, με τίτλο *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη*, η ΕΕΔΑ έστρεψε την προσοχή της στη δικαιοσύνη και την αστυνομία, καθώς η νομολογία του ΕΔΔΑ, οι συστάσεις των διεθνών οργάνων και οι σχετικές μελέτες συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι η ελληνική νομοθεσία και οι μηχανισμοί παρακολούθησης των περιστατικών ρατσιστικής βίας, καθώς και η ποινική αντιμετώπισή τους είναι αναποτελεσματικοί ή ανύπαρκτοι. Η καταφανής δράση ακραίων ομάδων κρούσης κατά αλλοδαπών φάνηκε να συντελείται με την ανοχή των Αρχών, σε ένα γενικευμένο και διαρκώς οξυνόμενο κλίμα ανασφάλειας, αδιαλλαξίας και παραλυσίας¹⁵⁷. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται, μεταξύ άλλων, και από τα στοιχεία των καταγεγραμμένων περιστατικών ρατσιστικής βίας από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για το χρονικό διάστημα από Οκτώβριο 2011 έως και Δεκέμβριο 2012¹⁵⁸.

Στη δεύτερη έκθεση, με τίτλο *Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα*¹⁵⁹, η ΕΕΔΑ επιχειρεί μια συνοπτική πλην εύληπτη παράθεση των προβληματισμών και των αντίστοιχων προτάσεων των διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετικά με τη δράση ακραίων ομάδων κρούσης κατά αλλοδαπών. Εξετάζει, ιδίως, τις πρακτικές εκφοβισμού και συστηματοποίησης της βίας των ομάδων αυτών, καθώς και την ιδιαίτερα ανησυχητική πτυχή της συμμετοχής ανηλίκων σε κάποιες από τις ρατσιστικές επιθέσεις. Επιπλέον, διατυπώνει την ανησυχία της για την επίδραση στη δημοκρατία της αποδοχής του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας μέσω του δημόσιου

¹⁵⁷ ΕΕΔΑ, «Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», *op.cit.*, σελ. 150-165.

¹⁵⁸ Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2012*, Απρίλιος 2013, σελ. 1-5, <http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2013/dt/ConclusionsNetwork2012TotalGR.pdf>.

¹⁵⁹ ΕΕΔΑ, «Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα», *Έκθεση 2011, op.cit.*, σελ. 166-180.

πολιτικού και θρησκευτικού λόγου και απευθύνει στα πολιτικά κόμματα και τα ΜΜΕ συγκεκριμένες προτάσεις αποκήρυξης της ρατσιστικής βίας και αναμετάδοσης του ρατσιστικού λόγου. Τέλος, επιχειρείται, για πρώτη φορά, προσέγγιση του ζητήματος της ρατσιστικής βίας στα γήπεδα, μέσω νομοθετικών προτάσεων και συστάσεων στους αθλητικούς συλλόγους και τις ομοσπονδίες, καθώς ο χώρος των γηπέδων αποτελεί το πιο αθέατο ή παραγνωρισμένο φυτώριο ρατσισμού, όπου «ευδοκούν» και συνυπάρχουν ακραίες εκφάνσεις της βίας.

Δεδομένου ότι δεν είναι εφικτό, για λόγους οικονομίας χώρου και χρόνου, να γίνει ενδελεχής ανάλυση των σύνθετων αυτών ζητημάτων στα πλαίσια της παρούσας Εισήγησης, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στις σχετικές προτάσεις της, όπως αυτές έχουν διατυπωθεί στην Ετήσια Έκθεσή της για το έτος 2011¹⁶⁰.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ δεν έχει παρά να εκφράσει την ικανοποίησή της για τη νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη. Το ΠΔ 132/2012, που ρυθμίζει τη «Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας» (ΦΕΚ Α' 239/11-12-2012), συμβάλλει στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση και πρόληψη πράξεων βίας με ρατσιστικά και ξενοφοβικά κίνητρα, φαινόμενο που παρουσιάζει αύξηση στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια και ενέχει κινδύνους για την προστασία των δικαιωμάτων και την κοινωνική συμβίωση. Θετικά σχολιάζει επίσης τη δημιουργία ειδικής τηλεφωνικής γραμμής καταγγελιών περιστατικών ρατσιστικής βίας (11414), που λειτουργεί όλο το 24ωρο και διασφαλίζει το ανώνυμο και απόρρητο της επικοινωνίας, καθώς επίσης και τη διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε αστυνομικούς που στελεχώνουν τα Τμήματα και τα Γραφεία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας σε όλη την επικράτεια.

Η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο, ωστόσο, να σημειώσει ότι η ως άνω νομοθετική πρωτοβουλία δεν παρέχει καμία εγγύηση για τη δυνατότητα καταγγελίας από πρόσωπα που δε διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα. Οι στερούμενοι νομιμοποιητικών εγγράφων, οι οποίοι αποτελούν την πλειονότητα των θυμάτων ρατσιστικών επιθέσεων¹⁶¹, ακόμα και στις περιπτώσεις στις οποίες

¹⁶⁰ ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2011*, σελ. 164-165, 179-180.

¹⁶¹ Είναι ενδεικτικό ότι από τα 154 θύματα που καταγράφηκαν από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας μέσα στο 2012, η μεγάλη πλειοψηφία δεν επιθυμεί να προβεί σε καταγγελία λόγω φόβου που σχετίζεται κυρίως με την έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων. Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2012*, *op.cit.*, σελ. 6.

επιθυμούν να καταγγείλουν τα περιστατικά, τίθενται αυτόματα με την άφιξή τους στο αστυνομικό Τμήμα υπό κράτηση προς έκδοση απόφασης απέλασης, με συνέπεια να αποτρέπονται από το να καταγγείλουν οποιοδήποτε σε βάρος τους περιστατικό ρατσιστικής βίας. Κατά τη διάρκεια, δε, τυχόν δικαστικής διαδικασίας σε βάρος του δράστη, ο στερούμενος νομιμοποιητικών εγγράφων και πάλι αποθαρρύνεται να συμμετάσχει στη διαδικασία, καθώς και σε αυτό το στάδιο απειλείται με σύλληψη και κράτηση προς το σκοπό της απέλασης. Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τις θέσεις της σχετικά με την ανάγκη προστασίας θυμάτων και μαρτύρων, όπως αυτές διατυπώνονται και πιο πάνω, στις παρατηρήσεις σχετικά με την αντιρατσιστική νομοθεσία¹⁶².

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει, επίσης, η επιτακτική ανάγκη έμπρακτης και ανεπιφύλακτης καταδίκης εκ μέρους της Πολιτείας κάθε πράξης αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας. Αποτελεί αναντίρρητη διαπίστωση ότι καμία πρωτοβουλία από την πλευρά της Πολιτείας δε θα ευοδωθεί αν δεν αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι αναφορές/μαρτυρίες/καταγγελίες για κάθε είδους αστυνομική αυθαιρεσία, είτε πρόκειται για αδίκημα των αστυνομικών οργάνων κατά την τέλεση των καθηκόντων τους, είτε πρόκειται για την αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιδράσεων κατά των θυμάτων, οι οποίες απορρέουν από προσωπικές απόψεις ή από την απουσία ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας

Στο σημείο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση αξίζει να δοθεί στη δημιουργία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, με πρωτοβουλία της ΕΕΔΑ και του Γραφείου της Υπάτης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (ΥΑ) και με συμμετοχή μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων. Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας ξεκίνησε τη συστηματική καταγραφή πράξεων βίας με ρατσιστικό κίνητρο την 1^η Οκτωβρίου 2011 και τον Απρίλιο του 2013 δημοσίευσε την πρώτη ετήσια έκθεση για το 2012¹⁶³. Η Φόρμα Καταγραφής Ρατσιστικού

¹⁶² ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου», *op.cit.*, σελ. 53-60 ; «Υπόμνημα με τις θέσεις της ΕΕΔΑ επί της αντιρατσιστικής νομοθεσίας», Ολομέλεια, 27.6.2013. Βλ. *supra*, σελ. 60.

¹⁶³ Κατά την περίοδο από Ιανουάριο έως και Δεκέμβριο 2012, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας κατέγραψε, μέσω συνεντεύξεων με τα θύματα, 154 περιστατικά ρατσιστικής βίας: τα 151 αφορούν μετανάστες ή πρόσφυγες ενώ σε 3 τα θύματα ήταν ευρωπαίοι πολίτες (1 Ρουμάνος, 1 Βούλγαρος και 1 Έλληνας). Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2012*, *op.cit.*, σελ. 1. Αντίστοιχα, για τους

Περιστατικού που χρησιμοποιείται είναι κοινή, προκειμένου οι ενδείξεις για τις ποσοτικές και ποιοτικές τάσεις της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο σαφείς και ολοκληρωμένες. Οι συμμετέχοντες φορείς τηρούν την αρχή της εμπιστευτικότητας, ενώ το περιστάτικό καταγράφεται και γνωστοποιείται στο Δίκτυο χωρίς καμία αναφορά σε προσωπικά στοιχεία. Το Δίκτυο καταγραφής των ρατσιστικών περιστατικών διατυπώνει συστάσεις, ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη για την καταπολέμηση του ρατσισμού και είναι ανοιχτό σε όλες τις οργανώσεις και φορείς που, παρέχοντας νομικές, ιατρικές, κοινωνικές ή άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες, έρχονται σε επαφή με θύματα ρατσιστικής βίας.

Η συμβολή της δράσης του Δικτύου στην αντιμετώπιση φαινομένων βίας με ρατσιστικά κίνητρα και ξеноφοβικών συμπεριφορών φάνηκε, ήδη από τους πρώτους μήνες πιλοτικής λειτουργίας, να είναι ουσιαστική. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται ιδίως από τα αποτελέσματα της δημοσιοποίησης, το Μάρτιο του 2012, των ιδιαίτερος ανησυχητικών αποτελεσμάτων του Δικτύου, που όχι μόνο είχαν σοβαρό αντίκτυπο στον Τύπο, αλλά – κυρίως – έδωσαν το έναυσμα για μια σειρά θετικών αντιδράσεων από την πλευρά της Πολιτείας σχετικά με τη διερεύνηση των ρατσιστικών εγκλημάτων στην Ελλάδα και τη δύσκολη μάχη κατά της ατιμωρησίας των δραστών¹⁶⁴.

Σήμερα, με τη θέση σε λειτουργία ενός ενιαίου ειδικού συστήματος καταγραφής ρατσιστικών εγκλημάτων, μπορεί το κενό από την απουσία ενός επίσημου και αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής των περιστατικών ρατσιστικής βίας¹⁶⁵ να έχει καλυφθεί, ωστόσο οι ελλείψεις του συστήματος δεν έχουν θεραπευθεί πλήρως. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί απαραίτητο να υπογραμμίσει την ανάγκη εγκαθίδρυσης σταθερής συνεργασίας μεταξύ των Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας, του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής, των

πρώτους τρεις μήνες πιλοτικής λειτουργίας του, βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας», *Έκθεση 2011, op.cit.*, σελ. 181-184.

¹⁶⁴ Τα πρώτα επίσημα στοιχεία για την Ελλάδα εμφανίζονται το 2008, στην Ετήσια Έκθεση του ΟΑΣΕ, οπότε και αναφέρεται μία (1) υπόθεση ρατσιστικής βίας, ενώ αντίστοιχα για το έτος 2009 είναι χαρακτηριστικό ότι καταγράφονται μόνο δύο (2) υποθέσεις ρατσιστικής βίας στις οποίες ασκήθηκε ποινική δίωξη και καμία καταδίκη. Βλ. OSCE, «Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents And Responses», *Annual Report for 2009*, σελ. 25. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, θορυβημένο από την πρόδηλη αναντιστοιχία μεταξύ των στοιχείων του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας και των επίσημων φορέων, αφενός, και την ύπαρξη ελάχιστων διώξεων για πράξεις ρατσιστικού χαρακτήρα, αφετέρου, ζήτησε τη συνδρομή των εισαγγελικών Αρχών, ώστε να γίνεται ταχεία και ενδελεχής έρευνα όταν στη Δικαιοσύνη φτάνουν τέτοιου είδους υποθέσεις.

¹⁶⁵ Η έλλειψη αυτή, άλλωστε, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διαπιστώσεις που συνέβαλαν στη δημιουργία του Δικτύου. Βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας», *Έκθεση 2011, op.cit.*, σελ. 181.

ΜΚΟ και των κοινοτήτων των μεταναστών, οι οποίες έρχονται σε επαφή με τα θύματα, με σκοπό την αναζήτηση κατάλληλων λύσεων και το σχεδιασμό συγκεκριμένων μέτρων κατά της ρατσιστικής βίας¹⁶⁶. Υπογραμμίζει επίσης την αναγκαιότητα καθιέρωσης ειδικών οδηγιών επί των διαδικασιών αστυνομικής διερεύνησης του ρατσιστικού εγκλήματος, την καταπολέμηση της ανοχής εκ μέρους των αστυνομικών οργάνων τέτοιων συμπεριφορών και τη διασφάλιση της παραπομπής στη δικαιοσύνη των δραστών, σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες¹⁶⁷.

Άρθρο 24

Προστασία των παιδιών από τη βία (παρ. 16 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σε ό,τι αφορά στην προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού και, πιο συγκεκριμένα, την προστασία του από τη βία, ενδοοικογενειακή ή ενδοσχολική, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι τόσο ο Ν 3500/2006 σχετικά με την «Αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας», όσο και οι διατάξεις του άρθρου 21 Ν 3328/2005 (απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής σωματικής τιμωρίας σε μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) αποτελούν σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση αυτή. Αναγκαία κρίνεται, παρόλα αυτά, η επαναφορά προτάσεων που έχει διατυπώσει η ΕΕΔΑ στις από 29.5.2008 Παρατηρήσεις της επί της 3ης Περιοδικής Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (CRC), σχετικά με διαπιστωθείσες ανεπάρκειες του Ν 3500/2006¹⁶⁸. Ειδικότερα, η επισημαίνεται ότι το άρθρο 4 προβλέπει την εφαρμογή του άρθρου 1532 ΑΚ (συνέπειες κακής άσκησης επιμέλειας τέκνου) μόνο επί άσκησης σωματικής βίας κατά ανηλίκου για λόγους σωφρονισμού, στο πλαίσιο της ανατροφής του, ενώ θα έπρεπε να την προβλέπει για κάθε πράξη βίας κατά ανηλίκου. Επιπλέον, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι ο ανήλικος θεωρείται θύμα ενδοοικογενειακής βίας, δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 1, παρ. 3, Ν 3500/2006, όταν ενώπιόν του τελείται μία από τις περιοριστικά προβλεπόμενες αξιόποινες πράξεις (ενδοοικογενειακή σωματική βλάβη, παράνομη βία και απειλή, βιασμός και κατάχρηση σε ασέλγεια, ενδοοικογενειακή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας, θανατηφόρα βλάβη και ανθρωποκτονία με πρόθεση) και όχι σε κάθε περίπτωση άσκησης

¹⁶⁶ Βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιοριστικών Ρατσιστικής Βίας», *Έκθεση 2011, op.cit.*, σελ. 183.

¹⁶⁷ *Idem.*

¹⁶⁸ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της επί της 3ης Περιοδικής Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (CRC)», *Έκθεση 2008*, σελ. 46-47.

βίας ενόπιόν του¹⁶⁹. Σχετικά, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού θεωρεί όλες τις μορφές βίας (σωματική τιμωρία, bullying, σεξουαλική, λεκτική ή συναισθηματική παρενόχληση και κακοποίηση) αλληλένδετες και συνιστά τη λήψη μέτρων πρόληψης και καταπολέμησής τους, με έμφαση στις διακρίσεις λόγω φύλου, οι οποίες δύναται να καταλήξουν σε ιδιαίτερες μορφές βίας κατά των παιδιών¹⁷⁰. Άλλωστε, η ΕΕΔΑ έχει τονίσει ότι, για λόγους ασφάλειας δικαίου, όλες οι διατάξεις περί ενδοοικογενειακής βίας θα έπρεπε να ενταχθούν στους αντίστοιχους Κώδικες¹⁷¹.

Επιπλέον, παρότι το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο αντανakλά αρκετές από τις κατευθυντήριες αρχές της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού ως προς τον ορισμό των βασικών εννοιών της οικογένειας, του σχολείου και της βίας¹⁷², η Επιτροπή του ΟΗΕ θεωρεί ότι πρέπει να γίνουν περισσότερες προσπάθειες για την αποτελεσματική ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση όλων των εμπλεκόμενων, συμπεριλαμβανομένων των αστυνομικών Αρχών¹⁷³.

Στο πλαίσιο αυτό, σημειώνεται ότι τον Ιούνιο του 2006, συστάθηκε, ως άτυπη Επιτροπή υπό την αιγίδα της ΕΕΔΑ, Επιτροπή Μελέτης και Αντιμετώπισης Σχολικών Ομάδων Κακοποίησης Μαθητών (ΕΜΑΣΟΚΜ), με σκοπό τη διατύπωση ενδεικνυόμενων μέτρων πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου της βίας στα σχολεία¹⁷⁴. Το 2010 και έπειτα από 4 χρόνια εργασιών της, η εν λόγω Επιτροπή, ολοκλήρωσε το έργο της εκδίδοντας συλλογικό τόμο με θέμα τη *Ομαδική Βία και Επιθετικότητα στα Σχολεία*.

Τέλος, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρόσφατη πρωτοβουλία ίδρυσης του Παρατηρητηρίου Πρόληψης της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού, που

¹⁶⁹ *Idem*, σελ. 46.

¹⁷⁰ Σύσταση Επιτροπής για τα δικαιώματα του παιδιού «Βία κατά των παιδιών στην οικογένεια και στο σχολείο», CRC/C/111, 2001, παρ. 697, 706, 724 και 727.

¹⁷¹ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις – Απόφαση επί του νομοσχεδίου "Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας"», *Έκθεση 2005*, σελ. 238-239 και 241-242.

¹⁷² Σύσταση Επιτροπής για τα δικαιώματα του παιδιού «Βία κατά των παιδιών στην οικογένεια και στο σχολείο», CRC/C/111, 2001, παρ. 701-706.

¹⁷³ Γενικό Σχόλιο Επιτροπής για τα δικαιώματα του παιδιού Αρ. 8 (2006), CRC/C/GC/8, παρ. 45 *επ.*

¹⁷⁴ Στην Επιτροπή αυτή μετέχουν εκπρόσωποι της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης, της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας, της Ανώτατης Συνομοσπονδίας Γονέων Μαθητών Ελλάδας, της Ελληνικής Εταιρίας Εγκληματολογίας, του Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών, του Κύκλου Δικαιωμάτων του Παιδιού του Συνηγόρου του Πολίτη και του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση ειδικής Επιτροπής μελέτης και αντιμετώπισης του

λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και στοχεύει στο σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων για την πρόληψη της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού, την καταγραφή, τη μελέτη και τη διοχέτευση προς διαχείριση σε πιστοποιημένους φορείς περιστατικών σχολικής βίας και εκφοβισμού. Αποτελεί αναμφισβήτητα ένα σημαντικό βήμα στην προσπάθεια αποτελεσματικότερης πρόληψης και αντιμετώπισης της βίας και της επιθετικότητας μεταξύ των μαθητών.

Ασυνόδευτα παιδιά (παρ. 17 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η ΕΕΔΑ έχει εγκύψει και στο παρελθόν στο ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, αιτούντων άσυλο ή μεταναστών, δεδομένης όχι μόνο της σοβαρότητας του θέματος της εκπροσώπησης και προστασίας τους, αλλά και των εκτενών προβλημάτων που ανακύπτουν από την έλλειψη, εν τοις πράγμασι, μόνιμου επιτρόπου.

Η Χώρα μας έχει προχωρήσει την τελευταία δεκαετία στη λήψη και υλοποίηση μιας σειράς νομοθετικών πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης των βασικών αρχών που πρέπει να διέπουν τις διαδικασίες μετανάστευσης και ασύλου των ασυνόδευτων ανηλίκων [δηλαδή τους υπηκόους τρίτης χώρας ή ανιθαγενείς που δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και οι οποίοι είτε εισέρχονται στην ελληνική Επικράτεια χωρίς να συνοδεύονται από τον κατά το νόμο ή το έθιμο υπεύθυνο για την επιμέλειά τους ενήλικο και για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η ανωτέρω κατάσταση, είτε βρέθηκαν χωρίς συνοδεία μετά την είσοδό τους στη Χώρα, σύμφωνα με το άρθρο 1, παρ. 1 (θ), Ν 3386/2005]. Είναι, πράγματι, γεγονός ότι η νομοθεσία περί επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλίκων, όπως τροποποιήθηκε από το ΠΔ 220/2007, αποτελεί θετική εξέλιξη, καλύπτοντας πλέον και τους ασυνόδευτους ανηλίκους σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα εάν οι ανήλικοι προβαίνουν στην υποβολή αιτήματος ασύλου¹⁷⁵.

Παρόλα αυτά, συντασσόμενη στο σημείο αυτό με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η ΕΕΔΑ διατηρεί επιφυλάξεις για το κατά πόσο αυτό συνδράμει τη βελτίωση της κατάστασης σε καθαρά πρακτικό επίπεδο και διευκολύνει την επιτάχυνση των διαδικασιών για το διορισμό μόνιμου

φαινομένου των σχολικών ομάδων κακοποίησης μαθητών (ΕΜΑΣΟΚΜ)», *Έκθεση 2006*, σελ. 129-133.

¹⁷⁵ Πρακτικό συνεδρίασης και γνωμοδότησης του Συμβουλίου της Επικρατείας, Α' Τμήμα Διακοπών, αρ. 201/2007, Επεξεργασία του σχεδίου του ΠΔ 220/2007, παρ. 26.

επιτρόπου¹⁷⁶. Η διάταξη του άρθρου 19, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 (ασυνόδευτοι ανήλικοι, άρθρο 19 Οδηγίας 2003/9/ΕΚ) φαίνεται να ερμηνεύεται στενά από τις αρμόδιες εισαγγελικές Αρχές της προσωρινής επιτροπείας, με αποτέλεσμα ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Ανηλίκων (ή, όπου δεν υπάρχει, ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Πρωτοδικών) να διαθέτει, ως μοναδική του αρμοδιότητα, τη διενέργεια των απαραίτητων ενεργειών για το διορισμό επιτρόπου του ανηλίκου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, δε, συνεπεία του φόρτου εργασίας των εισαγγελικών Αρχών σε συνδυασμό με την υποστελέχωση των δομών πρόνοιας ανηλίκων, που θα μπορούσαν ενδεχομένως να ασκήσουν ουσιαστικά καθήκοντα επιτρόπου, δεν υλοποιούνται ούτε τα στοιχειώδη για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, η οποία άλλωστε προβλέπεται από τα άρθρα 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

Ενδεικτικό της πρακτικής αυτής αδυναμίας συμμόρφωσης με τις γενικές αρχές που αφορούν στους ασυνόδευτους ανηλίκους, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, είναι, όπως προκύπτει από τη μέχρι σήμερα εμπειρία λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, η έλλειψη διορισμού οριστικού Επιτρόπου του ανηλίκου και η μη παράσταση ούτε του προσωρινού Επιτρόπου, ούτε εν γένει νομικού εκπροσώπου στη συνέντευξη του ανηλίκου.

Για τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τις θέσεις που έχει διατυπώσει στις από 15 Φεβρουαρίου 2007 Προτάσεις της για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, κρίνοντας σκόπιμο να σταθεί ιδιαίτερος σε ορισμένες εξ αυτών¹⁷⁷:

ο Σε ό,τι αφορά στο μέτρο της αστυνομικής κράτησης αλλοδαπών ανηλίκων για παράνομη είσοδο στη Χώρα, η ΕΕΔΑ προτείνει την κατάργηση και αντικατάστασή του από εναλλακτικά μέτρα φιλοξενίας ή/και προστατευτικής φύλαξης, σε κατάλληλες δομές, όσο διαρκούν οι ενέργειες για την ταυτοποίησή τους, τη διερεύνηση των συνθηκών και αιτιών εισόδου τους στη χώρα, την αναζήτηση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος και τον καθορισμό της έννομης προστασίας τους¹⁷⁸. Επισημαίνει, παράλληλα, την αναγκαιότητα κατοχύρωσης του δικαιώματος ταχείας πρόσβασης σε

¹⁷⁶ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Γ., ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. (κατόπιν ανάθεσης από το Γραφείο της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα), *Ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα. Μελέτη σχετικά με την αντιμετώπιση από την πολιτεία των αλλοδαπών ασυνόδευτων ανηλίκων που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα*, Απρίλιος 2008, σελ. 55.

¹⁷⁷ Βλ. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», *Έκθεση 2006*, σελ. 151-157.

¹⁷⁸ Βλ. σχετικά άρθρα 10, παρ. 3, ΔΣΑΠΔ, 37, περ. β', Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και 12, παρ. 8 εδ. β', ΠΔ 113/2013.

νομική συμπαράσταση και αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης ανηλίκων¹⁷⁹.

ο Αναφορικά με το μέτρο της απέλασης, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τη σύστασή της για κατάργηση του μέτρου της απέλασης για αλλοδαπούς ανηλικούς που αποτελούν υποκείμενα διεθνούς προστασίας και αντιπροτείνει την αντικατάστασή του, στις περιπτώσεις εκείνες που δε στοιχειοθετείται δικαίωμα διαμονής (ως προσφορότερη λύση για την προστασία του ανηλίκου), από τη διαδικασία της επιστροφής και του επαναπατριισμού, όταν αυτό είναι εφικτό για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανηλίκου και την επανένταξή του στην κοινωνία της χώρας προέλευσης. Ειδικότερα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία από την απέλαση όλων των ανηλίκων, εκτός αν ακολουθούν το γονέα ή τον ασκούντα τη γονική μέριμνα που απελαύνεται.

ο Σχετικά με την επιτροπεία των ασυνόδευτων ανηλίκων, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει την αναγκαιότητα εφαρμογής του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, το οποίο προβλέπει το διορισμό επιμελητή ή συμβούλου για κάθε ανήλικο, ειδικά στο πεδίο της παιδικής πρόνοιας. Υπενθυμίζεται, δε, ότι πρωταρχικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά όργανα είναι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού¹⁸⁰.

ο Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά σε ασυνόδευτους ανήλικους αιτούντες διεθνή προστασία, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα με υψηλή ανάγκη από βοήθεια, ψυχολογική, ιατρική και νομική, παρεχόμενη δωρεάν από την Πολιτεία, από ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό και με συμπαράσταση διεργμηνέα.

ο Τέλος, σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα στην υγεία και την εκπαίδευση, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι, σε περίπτωση ανηλίκων θυμάτων οποιασδήποτε μορφής κακοποίησης (εκμετάλλευση, βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, ένοπλες συγκρούσεις), πέραν του δικαιώματος σε δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη¹⁸¹, προβλέπεται ευθύνη των Υπηρεσιών του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για την εξασφάλιση της φιλοξενίας των ανηλίκων θυμάτων σε μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας, προκειμένου να υπάρξει κατάλληλη

¹⁷⁹ Βλ. άρθρο 37, περ. δ', Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού.

¹⁸⁰ Άρθρα 3, παρ. 1, Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

¹⁸¹ Όπως αυτό κατοχυρώνεται από τα άρθρα 12, παρ. 3 και 14 ΠΔ 220/2007.

θεραπεία και ψυχολογική φροντίδα¹⁸². Ανάλογο είναι και το καθήκον της Πολιτείας για παροχή παιδείας, προσβάσιμης στα παιδιά με υποστηρικτική διδασκαλία, μέχρι να μάθουν καλά την γλώσσα.

Αναγνωρίζοντας ότι η ύπαρξη χάσματος μεταξύ δικαίου και πρακτικής είναι συχνό φαινόμενο¹⁸³, ιδίως στη σημερινή οικονομική, κοινωνική και πολιτική συγκυρία που διανύει η Χώρα, ευχή της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ είναι να απαλειφθεί, εν προκειμένω, κάθε φρένο στην προαγωγή και εκπλήρωση των εν λόγω θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού και να διασφαλιστεί η τήρηση και η αποτελεσματικότητα τόσο του γράμματος, όσο και του πνεύματος του νόμου¹⁸⁴.

Άρθρο 27 (παρ. 20 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Επί της αρχής

Το άρθρο 27 αναφέρεται στα πρόσωπα που ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες. Η ιδιαιτερότητά τους αυτή τα καθιστά, χωρίς καμία διάκριση, φορείς τόσο των υπολοίπων δικαιωμάτων του Συμφώνου βάσει των άρθρων 2, παρ. 1 και 26 ΔΣΑΠΔ, όσο και του δικαιώματος να απολαμβάνουν, από κοινού (in community) με τα άλλα μέλη της ομάδας τους, τον πολιτιστικό τους βίο, την άσκηση της θρησκείας τους και τη χρήση της γλώσσας τους. Εάν, όμως, η προστασία της πρώτης κατηγορίας των δικαιωμάτων του Συμφώνου εξασφαλίζεται με μόνη την εφαρμογή της αρχής της ισονομίας, δεν ισχύει το ίδιο και για την προστασία των δικαιωμάτων του άρθρου 27. Για την κατοχύρωση και διασφάλιση αυτών των τελευταίων, όπως προκύπτει και από τα γενικά σχόλια της Επιτροπής ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁸⁵, απαιτείται επιπρόσθετα η λήψη

¹⁸² Άρθρο 18, παρ. 2, ΠΔ 220/2007.

¹⁸³ Αυτό το χάσμα φαίνεται να αναγνωρίζει σε πρόσφατη απόφασή του το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το οποίο, αφού παραθέτει σωρεία διατάξεων που διέπουν την κατάσταση των ασυνόδευτων ανηλίκων και μεριμνούν για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (άρθρα 37 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, 13, παρ. 6, (β') ΠΔ 114/2010, 97 ΠΔ 141/1991, 5, παρ. 2, της Υπ. απόφασης αριθ. 400/2009), καταλήγει στη λυπηρή διαπίστωση της μη-εφαρμογής τους από τις ελληνικές αστυνομικές και δικαστικές Αρχές και καταδικάζει για ακόμη μια φορά την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 5, παρ. 1 (στ'), ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια). Βλ. ΕΔΔΑ, *Housein κατά Ελλάδας*, 24.10.2013, παρ. 73-78.

¹⁸⁴ Βλ. σχετικά BELANGER M., « Migrations, santé et droit : conclusion », *Revue de droit sanitaire et social*, n° Hors-série 2012, σελ. 159 επ.; Eric MARTINENT, « La santé des migrants : pour un droit universel », *RDSS, op.cit.*, σελ. 133 επ.

¹⁸⁵ Γενικό Σχόλιο αριθ. 23, Πέμπτη Σύνοδος της Επιτροπής, 1994, στο έγγραφο *UN Doc HRI/GEN/1/Rev 5*, σελ. 147-150, καθώς επίσης και CAROTORTI F., "Are Minorities Entitled to Collective International Rights?" σε DINSTEIN Y., TABORY M. (eds.), *The Protection of Minorities and Human Rights*, 1992, σελ. 505-511.

ειδικών μέτρων προστασίας για να διαφυλαχθεί η ιδιαιτερότητα αυτής καθ' εαυτής της ομάδας¹⁸⁶.

Η ΕΕΔΑ επαναφέρει τη θέση που είχε διατυπώσει με αφορμή τις παρατηρήσεις της επί της πρώτης Έκθεσης της Ελλάδας προς την Επιτροπή για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων και επισημαίνει ότι «στην εποχή μας εξακολουθεί να ισχύει η δήλωση σύμφωνα με την οποία η ύπαρξη μειονοτήτων είναι πραγματικό και όχι νομικό γεγονός, ενώ, παράλληλα, στη σύγχρονη αντίληψη που διέπει το δίκαιο των μειονοτήτων γίνεται αποδεκτή και η λεγόμενη υποκειμενική προσέγγιση που σημαίνει ότι, μεταξύ των άλλων, καθοριστικό στοιχείο για την ανάδειξη μίας ομάδας σε μειονότητα είναι η εκπεφρασμένη συλλογική της βούληση να υφίσταται ως τέτοια»¹⁸⁷.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, παρότι η Ελλάδα έχει υπογράψει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Πλαίσιο για τις μειονότητες, δεν την έχει μέχρι σήμερα επικυρώσει, ενώ δεν έχει προσχωρήσει στον Ευρωπαϊκό Χάρτη των περιφερειακών και μειονοτικών γλωσσών, παρ' όλες τις προτροπές που δέχεται από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης να αναλάβει τις δεσμεύσεις που απορρέουν και από τα δύο αυτά συμβατικά κείμενα¹⁸⁸.

Επιμέρους σημεία του σχεδίου της Έκθεσης

Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

Η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη, αφενός, την επί μακρόν μη-εκτέλεση από τον εθνικό δικαστή του ουσιαστικού δεδικασμένου του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε ζητήματα που αφορούν στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι¹⁸⁹ και, αφετέρου, την Έκθεση του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στην οποία εκφραζόταν έντονη ανησυχία για τις περιοριστικές πρακτικές των ελληνικών Δικαστηρίων σχετικά με την εγγραφή σωματείων στο

¹⁸⁶ Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», *Έκθεση 2003*, σελ. 287-288.

¹⁸⁷ *Idem*, σελ. 288.

¹⁸⁸ Βλέπε ενδεικτικά Έκθεση της 17 Ιουλίου 2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθώς και την έκθεση του κ. Alvaro Gil-Robles, Council of Europe Commissioner for Human Rights, on his Visit to the Hellenic Republic, 2-5 Ιουνίου 2002, στο ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2002*, Αθήνα, Εθνικό τυπογραφείο, 2003, σελ. 319 επ.

¹⁸⁹ Βλ. ΕΕΔΑ, *Bekir Ousta και λοιποί κατά Ελλάδα*, 11.1.2008; *Τουρκική Ένωση Ξάνθης και λοιποί κατά Ελλάδα*, 29.9.2008; *Emin και λοιποί κατά Ελλάδα*, 1.12.2008.

μητρώο¹⁹⁰, χαιρετίζει την αντίθετη νομολογία του Αρείου Πάγου¹⁹¹ και εύχεται η προσέγγιση που υιοθετείται στην επίδικη περίπτωση να παγιωθεί. Η αναγνώριση από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Χώρας ότι ο περιοριστικός έλεγχος σε αιτήσεις σύστασης μειονοτικών ενώσεων, που οδηγεί κατ' επέκταση στην άρνηση εγγραφής τους στο μητρώο, συνιστά παραβίαση τόσο των εθνικών σχετικών διατάξεων του Συντάγματος και του ΑΚ, όσο και της ΕΣΔΑ, αποτελεί θετικό βήμα στην αποτελεσματικότερη άσκηση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην παράγραφο αριθ. 183, στην οποία αναδεικνύεται το ζήτημα της διασφάλισης της πολιτιστικής κληρονομιάς της μουσουλμανικής μειονότητας, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι θα ήταν σκόπιμο να ενταχθεί στην επόμενη θεματική ενότητα με τίτλο «Η μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη» (παρ. 184 επ.).

Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης

Η ΕΕΔΑ σχολιάζει με ικανοποίηση τη λήψη μιας σειράς μέτρων υπέρ των μελών της μουσουλμανικής Κοινότητας, ενδεικτικών της δέσμευσης της Πολιτείας να προωθήσει την ένταξη και ενσωμάτωση των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη. Δε μπορεί ωστόσο να μη διατυπώσει, για ακόμη μια φορά, την ανησυχία της σχετικά με τη μη εφαρμογή του εθνικού δικαίου σε ζητήματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου¹⁹². Ανησυχία που ενισχύεται από την πρόσφατη απόφαση του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με την οποία, όπως αναφέρεται και πιο πάνω, προκρίνεται η εφαρμογή του κληρονομικού δικαίου του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου έναντι των διατάξεων του Αστικού Κώδικα¹⁹³.

Αρμοδιότητες και διαδικασία επιλογής του Μουφτή

Η ΕΕΔΑ έχει και στο παρελθόν τοποθετηθεί σχετικά με το ζήτημα του περιορισμού του έργου των Μουφτειών¹⁹⁴, θέσεις οι οποίες λήφθηκαν

¹⁹⁰ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Report on *Human rights of minorities*, CommDH(2009)9, 19.2.2009, par. 17-20, <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1156816&SecMode=1&DocId=1368674&Usage=2>.

¹⁹¹ ΑΠ (Τμήμα Δ') 24/2012.

¹⁹² ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της 7ης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας (2005- 2008) προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών», *Έκθεση 2010*, σελ. 144-145.

¹⁹³ ΑΠ (Γ' Τμ.) 1862/2013. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. *supra*, σελ. 25.

¹⁹⁴ ΕΕΔΑ, «Πρόταση της ΕΕΔΑ για τη ρύθμιση Σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας», *Έκθεση 2005*, σελ. 175-202 (ιδίως 180, 196); «Παρατηρήσεις επί της 7ης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας (2005- 2008) προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών», *op.cit.*, σελ. 145. Ειδικότερα για τις θέσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με τους δι' αντιπροσώπου τελούμενους από Μουφτή μουσουλμανικούς γάμους, βλ.

υπόψη από τον Επίτροπο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στην Έκθεσή του για τα Δικαιώματα των μειονοτήτων το 2008¹⁹⁵. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ έχει προκρίνει τη θέσπιση νομοθεσίας με σκοπό, μεταξύ άλλων, την κατάργηση των δημοσίου δικαίου καθηκόντων του Μουφτή και τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του στις αυστηρά πνευματικές λειτουργίες του, προκειμένου οι μουσουλμάνοι ν' απευθύνονται στην τακτική δικαιοσύνη για την επίλυση των οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου διαφορών τους. Η επιλογή του μουφτή, δε, σκόπιμο θα ήταν, και πιο συμβατό με τη θέση και το ρόλο του, να γίνεται από την ίδια τη μουσουλμανική κοινότητα¹⁹⁶.

Αθήνα, 5 Δεκεμβρίου 2013

supra, σελ. 25. Βλ. επίσης ΕΕΔΑ, «Απόφαση επί των δι' αντιπροσώπου τελούμενων μουσουλμανικών γάμων στην Ελλάδα», *Έκθεση 2003*, σελ. 109-119; «Απόφαση-γνωμάτευση επί του ζητήματος τέλεσης γάμων ανηλίκων παιδιών από το Μουφτή στην Ελλάδα», *Έκθεση 2004*, σελ. 271-287.

¹⁹⁵ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Report on *Human rights of minorities*, *op.cit.*, παρ. 28.

¹⁹⁶ ΕΕΔΑ, «Πρόταση της ΕΕΔΑ για τη ρύθμιση Σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας», *op.cit.*, σελ. 196.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΦΩΝΟ ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (ΔΣΑΠΔ)	2
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2
II. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΈΚΘΕΣΗΣ	3
III. ΕΙΔΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΈΚΘΕΣΗΣ	8
Άρθρα 2 και 26	8
Προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά (παρ. 18 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	8
Το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων».....	9
Το πρόβλημα της δημοτολογικής εκκρεμότητας.....	10
Τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά	11
Τα δικαιώματα των παιδιών Ρομά.....	11
Η συμπεριφορά των κρατικών οργάνων τάξης.....	13
Λοιπές παρατηρήσεις.....	14
Διάκριση βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού (παρ. 19 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	15
Το σύμφωνο συμβίωσης.....	15
Περιστατικά Ρατσιστικής Βίας.....	15
Νομοθεσία σχετική με την Ισότητα και τη μη-διάκριση	16
Εκπαίδευση και μη-διάκριση	18
Αλλοδαποί πολίτες.....	20
Εθνικοί Θεσμοί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	22
Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα	22
Άρθρα 3 και 23	23
Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών (παρ. 7 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	23
Εφαρμογή του δικαίου της Σαρία στο οικογενειακό και κληρονομικό δικαιο των μελών της Μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη (παρ. 8 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	24
Γενικά επί της ισότητας των φύλων	25
Ο Ν 3896/2010.....	26
Εργασία και ισότητα των φύλων	27
Συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και δημόσια ζωή	29
Ζητήματα οικογενειακού δικαίου.....	30
Ουσιαστική ισότητα των φύλων σε όλους τους τομείς (gender mainstreaming)	30
Άρθρο 7	31
Ευθύνη των μελών της Αστυνομίας (παρ. 9 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	31

Μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών για αστυνομική κακομεταχείριση ...	32
Εκπαίδευση αστυνομικών στα δικαιώματα του ανθρώπου	33
Άρθρο 8	35
Ο αγώνας κατά της εμπορίας προσώπων (παρ. 10 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	35
Άρθρα 9 και 10	36
Συνθήκες κράτησης παράτυπα διαμενόντων μεταναστών (παρ. 11 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	37
Μεταρρύθμιση συστήματος Ασύλου.....	42
Επιχείρηση «Ξένιος Ζεύς».....	44
Κέντρα φιλοξενίας.....	45
Συνθήκες κράτησης σε σωφρονιστικά καταστήματα (παρ. 12 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	47
Άρθρο 11 (παρ. 13 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	48
Άρθρο 14	49
Νομοθετικές εξελίξεις προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης του δικαιώματος των διαδίκων σε δίκαιη δίκη	49
Αλματώδης αύξηση των παραβόλων για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων και μέσων	50
Επιτάχυνση απονομής δικαιοσύνης	52
Άρθρο 17	53
Άρθρο 18	54
Θρησκευτική αγωγή και παιδεία.....	54
Αντιρρησίες συνείδησης	56
Θρησκευτικός όρκος.....	56
Άρθρο 19	58
Ρατσιστική βία και ρητορική του μίσους – Αντιρατσιστικό νομοθετικό πλαίσιο.....	58
Αντιμετώπιση ρατσιστικής βίας.....	62
Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας	65
Άρθρο 24	67
Προστασία των παιδιών από τη βία (παρ. 16 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	67
Ασυνόδευτα παιδιά (παρ. 17 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής) ...	69
Άρθρο 27 (παρ. 20 Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)	72
Επί της αρχής.....	72
Επιμέρους σημεία του σχεδίου της Έκθεσης.....	73
Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι.....	73
Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης	74
Αρμοδιότητες και διαδικασία επιλογής του Μουφτή.....	74